

ОҢТҮСТІК-ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 1 беті	

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ
жанындағы медицина колледжі

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

ТЕОРИЯЛЫҚ САБАҚҚА АРНАЛҒАН

ӘДІСТЕМЕЛІК ӨНДЕУ

Пән коды: ӘЭП 03

Пәні: «Философия негіздері»

Мамандығы: 09160100 «Фармация»

Біліктілігі: 4S09160101 «Фармацевт»

Оқу сағатының/кредит көлемі: 24/1

Теория: 24 с

Курс: 1

Оқу семестрі: 1

Бақылау түрі: с. сынақ

Шымкент, 2024 ж.

ОҢТҮСТІК-ҚАЗАҚСТАН
MEDISINA
AKADEMIASY

SOUTH KAZAKHSTAN
MEDICAL
ACADEMY

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ

АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

044-73/11-297

Әдістемелік өңдеу

72 беттің 2 беті

«Жалпы білім беретін пәндер» кафедрасының мәжілісінде қаралды.

Хаттама № 1 «21» 08 2024 ж.

Кафедра меңгерушісі: А.Т. Сатаев

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 3 беті	

№1 сабақ.

5.1. Тақырыбы: Философия пәні оның функциялары.

қалыптасу және даму тарихы.

Антикалық, ежелгі шығыс философиясы

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Философияның басқа ғылымдардан ерекшелігін айқындау

Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

Философия пәні, философиялық білімнің құрылымы, әдіс-тәсілдері. Философияның қызметі. Әрбір адам жастайынан дүниені танып біле бастайды, заттар мен құбылыстар жайында білімдер жинақтайды, ара-арасында ол заттар мен құбылыстар неге олай, дүние неге бұлай құрылған, адамның туу мен өлімінің, бақыты мен қайғы –қасіретінің себебі неден деген сияқты мың сан сұрақтар қояды өзіне –өзі. сөйтіп, әрбір адамның санасында біртіндеп ол сұрақтар жайында түрліше ой- пікірлер, көзқарастар қалыптаса бастайды.

Бұл сияқты сұрақтарға жауап беру үшін олар жайында дұрыс ұғым, дүниенің өзгерісі мен дамуы туралы кең көлемді көзқарас ой-пікір керек. Дүние және адамның ондағы орны жайындағы түсініктердің жиынтығы **дүниегекөзқарас** деп аталады. Ол адам өмірінің практикалық іс-әрекеті мен мәдениетінің түрлі салаларында қалыптасады. Дүниегекөзқарасты құратын рухани құбылысқа философия да кіреді. Дүниегекөзқарастық проблемаларды шешуде философияның атқарар ролі орасан зор. Міне сондықтан да философия дегеніміз не? деген сұраққа дұрыс жауап беру үшін дүниегекөзқарас дегеннің не екенін анықтап алу керек.

Философияның негізгі мәселесінің екі жағы бар. Бірінші жағы- дүниенің мәні, табиғаты туралы (онтологиялық) мәселе, екіншісі –дүниенің танымдылығы (гносеологиялық) мәселе.

Философия (грек тілінен pheleo-сүйемін, Sophia- данышпандық)*- адамның қоршаған дүниеге қатынасының жалпы формалары мен заңдылықтарын зерттейтін ілім. Философия қоғамның экономикалық қатынастарынан туындайтын және қоғамдық сана формаларының бірі. Осы тұрғыдан философия адам проблемасын зерттейтін адамзат мәдениетінің ерекше саласы. Бүкіл философиялық жүйелер қай тұрғыда болмасын адам болмысының оның ойлауына қатынасы туралы мәселеге келіп тіреледі. Философия термині алғаш Пифогордың еңбектерінде пайдаланылған, ал айырықша білім саласы ретінде философияны Платон енгізді. **Философия б.з.д VI –Vғ қалыптасты.** Философия бұл құл иеленушілік қоғамда дүниеге келді. Ол кезеңде философия адамның объективтік дүниеге және өзі туралы түсініктерінің жиынтығын құрайтын ілім. Бұл жағдай, антика заманындағы білім деңгейінің төмен екендігін көрсетеді. Философияның сана формасында пайда болуы белгілі бір қажеттіліктерге байланысты туындайды.

1. Дүниені білу үшін ең алдымен ол туралы жалпы көзқарас болуы қажет.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 4 беті	

2. Дүниені тереңдей тану үшін ол туралы дұрыс, рационалды ойлау әдісі, логика және дүниетаным теориясы қалыптасуы керек.

Міне осы қажеттіліктерінің нәтижесінде философиялық ойлаудың болмысқа қатынасы туралы мәселесі алдыңғы қатарға шықты, ал оның шешімі таным логикасының негізінде жатты. Философия көптеген салалардан тұрады.

Мысалы: онтология, гносеология (таным теориясы) логика, методология, этика, эстетика, психология, социология, философия тарихы. Бір кездері нақтылы білімдердің аздығына байланысты философия дүние туралы заңдылықтардың бәрін де өзім түсіндіремін деген мақсатта өзін-өзі «ғылымдардың ғылымы» деп жариялады. Мұндай философия табиғатты зерттеуге байланысты натурфилософия деп аталады да, тарих мәселесіне келгенде оны тарих философиясы деп атады. Бірте –бірте практиканың дамуына, ғылыми білімнің көбеюіне, тереңдеуіне байланысты философияның «ғылымдардың ғылымы» деген функциясы әлсірей бастады. Қазіргі өзінің қоғамдағы орнын, ролін, проблемаларын, шеңберін нақты анықтап, бұл функциядан мүлдем арылды. Өзімізді қоршаған, тез өзгертіп жатқан дүниені теориялық тұрғыдан тану логикалық жағынан жетілген ойлауды қажет етеді. Ал тарихи жағдайларға байланысты терең ойлау процесіне қажет категориялар мен заңдар тек қана зерттеледі. **Философияның тұлғаға әсері өте күшті.** Ол адамның өзіндік санасының дамуына айрықша ықпал етеді, адам ойын, практикалық іс-әрекетте оның ойлауының логикалық құрылымын қалыптастырады. Философия арқылы дүниегекөзқарастың түрлі бағыттарына баға беріп, олардың арасындағы байланыстарды байқауға мүмкіндік туады. Қазіргі философияда көптеген мектептер мен бағыттар өзара сұхбатқа түсіп, өз орнын анықтауда.

Философия дегеніміз-мәңгі және үнемі өзгерістегі нәрсені тану, бар заттар мен құбылыстардың себептері мен принциптерін айқындау. Ол -дүние мен адамның тұтастығы немесе өмірдің мәні туралы, адамның әлемдегі орны, оның мақсаты мен биік қасиеті туралы ілім десекте орынды. Яғни, философия «дүние-адам» жүйесінің тұтастығын ескере отырып, табиғаттың, қоғамның және ойланудың жалпылама заңдылықтарын, сондай-ақ материя мен сананың қатынасын зерттейді. Бұл анықтаманы **философия пәні** деп қарастыруға болады.

Сонымен философия дегеніміз-материя мен сана, таным мен болмыс, адам мен қоғам жайлы адамзат ой-санасының даму барысында жинақталған, жүйеленген ғылыми ой-пікірлердің жиынтығы.

Философияның негізгі әдістері:

1. Диалектикалық /қозғалысты/
2. Метафизикалық/қозғалыссыз/
3. Догмалық-жоғарғы бір күш дүниені жаратты /орта ғасыр/
4. Эклектикалық-ешқандай онтологиялық, гносеологиялық құндылығы жоқ, тек белгілі бір көзқарасты насихаттайтын М: орта ғасыр – дін, қазіргі уақытта-рекламалар
5. Софистика-мақсаты ақиқатқа жету емес, тек айтыс-тартыста жеңіп шығу, ораторлық қасиетті пайдаланып. Ежелгі Грецияда кеңінен тараған.
6. Материалистік-материяның алғашқылығы /совет үкіметі/
7. Идеалистік-сананың алғашқылығы
8. Эмпиристік-сезімдік түйсік нәтижесінде жинақталған.
9. Рациональдық-тек ақыл-ой нәтижесінде жинақталған білім

Философияның қызметтері:

1. Дүниегекөзқарастық-қоршаған орта туралы, ондағы адам, адамның әлемдегі орны, адамның табиғатпен байланысын дұрыс көзқарас қалыптастырады.
2. Методологиялық-философия қоршаған ортаны танып білу үшін негізгі әдіс-тәсілдерді пайдаланады.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 5 беті	

3. Теориялық ойлау. Философия ойлауға, ойдың ұшқырлығына, қоршаған орта жайлы логикалық ойды дамытады.
4. Гносеологиялық/танымдылық/ қоршаған орта туралы дәл және дұрыс танымды қалыптастырады.
5. Сыни –қоршаған орта туралы көзқарас, сыни көзбен қарау, ол туралы жаңа ашылмаған жаңалықтарды ашуға талпыныс.
6. Аксеологиялақ (күндалық). Қоршаған орта құбылыстарына түрлі құндылықтар негізінде қарау.
7. Әлеуметтік –қоғамды түсіндіру, оның пайда болуын, эволюциясын қазіргі жағдайын, құрлымын, қозғаушы күштерін қарастырады.
8. Тәрбиелік –адамның қоршаған орта мен мәдениетінің байланысын, адамның өмірінің мәнін түсіндіру.

- 1.Ортағасырлық христиан философиясының өзіндік ерекшеліктері
- 2.Ортағасырлық философиясының маңызды белгілері.
- 3.Ортағасырлық философияның даму кезеңдері
- 4.Қайта өрлеу дәуірі философиясы және мәдениетінің пайда болуының алғы шарттары.
- 5.Гуманизм - қайта өрлеу дәуірі философиясының бағыты ретінде.
- 6.Қайта өрлеу дәуірі философиясының маңызды белгілері

Ортағасырлық философия теологиямен және ежелгі философиялық ойдың қосылуын білдіреді.Ортағасырлық философияның маңызды идеясы –бір құдай идеясы. Ортағасырлық философияның бастауы философия мен теологияның одағымен басталып, аяғы осы одақтың ыдырауымен аяқталады. Батыс санасынды Ағарту дәуірінен бастап Орта ғасырға деген аса жағымсыз көзқарас қалыптасты. Қазіргі уақытта осы кезеңді ақтау үрдісі жүріп жатыр.

Ортағасырлық философиясының маңызды белгілері.

1. Құдай, әлем адам және тарих туралы философиялық білімнің жан-жақты және әмбебап өзегі болып табылатын Қасиетті жазба мен тығыз байланысты.
2. Бірін –бірі өзара толықтырып түсіндіретін Қасиетті жазба мен Қасиетті аңыздың бірлігі.
3. Мәдениеттің рәміздік сипаты, мұнда әрбір діни бейне көп мағыналы киелілік пен адамзат тарихының белгісі ретінде көрінеді.
4. Ортағасыр философиясымен мәдениетінің негізінде мәтін мен сөз жатыр. Философиялық шығармашылықтың мүмкіндігі ашылды.
5. Ортағасырлық философия –бұл дәстүрге, сабақтастыққа негізделген философия . Оның өне бойы құдайшылдық пен адамгершілік аспан мен жер, пәктік пен күнәлілік дуализміне толы.
6. Ортағасырлық философия-құдайшылдық тағдыр, құдайландыру идеясын ұстанады, яғни әлем мен адамның түпкі тағдырлары туралы діни ілімді насихаттайды.

5.4.Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.5.Иллюстративті материал:

- а) **техникалық құралдар:** компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
- ә) **көрнекі және дидактикалық құралдар:** өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер, тест тапсырмалары, сөзжұмбақтар.

5.6. Әдебиеттер:

Негізгі:

- 1.Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 6 беті	

4. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
- 5.Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
  2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
  - 3.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
  - 4.Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / каз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).
  - 5.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
  - 6.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том,Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.А.Алдабердіқызы,Ш.Ш.Әлменова,Д.М.Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).
  - 7.Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру
  - 8.Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б
- Электронды оқулықтар:
- 1.Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір. Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

Сабақты қорытындылау. 5 мин

6. Бақылау сұрақтары:

Бақылау сұрақтары мен тапсырмалар:

- 1.Философия құрылымы мен қызметі.
- 2.Қоғамдық ғылымдар жүйесінде философияның орны.
- 3.Философияның тарихи типтері.
- 4.Философия және дүние таным.

ОҢТҮСТІК-ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 7 беті	

Дүниеге көзқарас, мифология, тіршілік, философия, дін
Үйге тапсырма беру. 5 мин

№2 сабақ

5.1. Тақырыбы: Ортағасырлық философия. Қайта өрлеу дәуірі және жаңа заман философиясы.
 Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Батысеуропалық ортағасырлық философияның ерекшелігі туралы түсінік беру. Ортағасырлық араб тілді философияның басты ерекшеліктерін, негізгі ағымдары, өкілдері және олардың негізгі идеялары.

Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

- а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.
- б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.
- в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

- а) Барлық оқушыларының үй тапсырмасын орындауын тексеру;
- ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
- б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
- в) Оқушыларының білімдерін бағалау;
- г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 40 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

Ақпаратты-дидактикалық бөлім.

1. Ортағасырлық батысеуропалық философияның негізгі ойлары мен мәселелері.
2. Ортағасырлық философияның дамуының негізгі кезеңдері: патристика және схоластика.
3. Аврелий Августин философиясы.
4. Ф. Аквинский философиясы

Европада орта ғасырдағы батыс философиясы үлкен тарихи дәуірді қамтиды. Оның ең басты сипаты – христиан дінімен тығыз байланыстығы. Философия негізгі діни қағидаларды есепке ала отырып дамыған Бұл кезде білім мен рухани мәдениеттің негізгі ошағы рөлін шіркеу атқарған. Ал философия діни догматтарды негіздейтін және түсіндіретін білім саласы болған.

Осындай сұрақтар төңірегінде іздене отырып, философтар негізгі қағидаларды, тұжырымдарды анықтаған, оны шіркеулер жиналысында бекітіп, догмаға яғни бұлжымай орындауды талап ететін ережелер дәрежесіне көтерген. Бұл дәуірдің көрнекті өкілдері: Тертуллиан (160-220), мәртебелі Августин (354-430), Боэций (480-524), Ұлы Альберт (1193-1280), Фома Аквинский (1225-1274), Ансельм Кентерберийский (1033-1109), Пьер Абеляр (1079-1142), Уильям Оккам (1285-1349). Орта ғасырлардағы теологиялық философияның негізгі ерекшеліктері: космосқа, табиғатқа, қоршаған орта құбылыстарына онша мән бермейді, бәрі құдайдан жаралды деген догмат үстем болды;

-материализм мен идеализм арасындағы қайшылықтар бәсеңдеді;

-құдай алдын ала белгілеп қойғандықтан адам еркінің бостандығы жарияланды;

-әлемді Құдай арқылы тануға болатындығы есепке алынды;

Орта ғасырлар философиясының негізгі принциптері жарату және ашылу догматтары.

Жарату догматы бойынша:

-құдай әлемді ештеңеден жаратты;

-әлемнің жаралуы құдай еркінің нәтижесі;

ОҢТҮСТІК-ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 8 беті	

-әлем құдайдың күшімен жаратылған;

-әлемдегі жалғыз шығармашылық бастау – Құдай;

-Құдай мәңгі, тұрақты;

Ашылу догматы бойынша:

-әлемді тек Құдайды тану арқылы ғана тануға болады;

-құдайды тануға болмайды, бірақ ол өзін Библия арқылы танылтады;

құдайды және әлемді танудың жолы – Библияны оқу.

Орта ғасыр философиясының патристика және схоластика деп аталатын маңызды кезеңдері бар.

Патристика дәуірі I-VI ғасырларды қамтиды. Ұлы Василий, әулие Августин, Григорий Нисский, Тертуллиан, Ориген және тағы басқалары христиан дінінің негізгі догматтарын жасаған.

Патристиканың негізгі мәселелері: Құдайдың мәні және ақылдың, грек даналығы мен христиан әулиелігінің өзара қарым – қатынасы, тарихты белгілі бір мақсатқа ұмтылушылық деп түсіну және осы ақырғы мақсатты анықтау, адамның ерік бостандығы және оның жанын құтқару, әлемдегі зұлымдықтың шығу себептері, оны құдайдың қабылдауының себептері.

Шіркеу әкелерінің философиялық ілімдерінің қалыптасуына Платон философиясы ықпал етті.

V-VIII ғасырдан кейін схоластика дәуірі басталады. Бұл уақытта Иоан Дамаский, Петр Ивер сияқты ойшылдар өмір сүрді. IX-XV ғасырларда кейінгі схоластика дамиды. «Схоластика» сөзі «мектеп», яғни «оқу» философиясын білдіреді. Патристика дәуіріндегі негізгі мәселелер одан әрі зерттеледі, толықтырылады, жүйеленеді. Схоластиканың өкілдері – Әриугена, ұлы Альберт, Фома Аквинский, Росцелин, Абеляр, Ансельм Кентербийский. Схоластикалық философия христиан ілімін тек сенім арқылы ғана емес, ақылдың көмегімен де игеру қажеттігін мойындайды. Философия ғылыми дәрежеге көтеріледі. Антикалық философияға көңіл бөлінеді, оның көптеген ұғымдары мен категориялары христиан философиясын дамытуда кеңінен қолданылады.

Әулие Августин (354-430) - патристика дәуіріндегі ең көрнекті философ.

Августиннің пікірі бойынша, Құдай – табиғаттан жоғары, барлық дүниені жаратқан тұлға.

Құдайдың әлемді жаратуын түсіндіре келіп, Августин мәңгілік және уақыт мәселесіне тоқталды.

Уақыт барлық жаратылған заттардың қозғалысы мен өзгерісінің өлшемі, сол себепті заттардан бұрын болмаған. Ол құдайдың шығармашылығымен бірге қалыптасқан. Құдай өзгеріп отыратын заттарды жарата отырып, оның өзгерісінің өлшемін де дүниеге әкелген.

Августин сенімінің ақылдан жоғарылығын көрсететін теологиялық формуланы ұсынды. Ойшыл – теолог қасиетті жазуда көрсетілген құдайдың беделіне, қасиетіне деген сенім адам ілімдерінің бастапқы және негізгі қайнар көзі деп есептеді. «Түсіну үшін сен» деп, сенім түсінуге жол ашатындығын айқындады. Августин жалпы тарихтың христиандық тұғырнамасын дамытты, яғни тарих құдайдың алдын ала болжауымен дамып отырады деген фаталистік нанымды жақтады.

Бүкіл адамзаттың тарихы құдай әлемі мен жер әлемінің арасындағы тартыспен анықталады.

Құдай әлемі – шынайы өмір әлемі, ал жер әлемі – күнәкәр өмір әлемі. Жер әлемінің негізі – бауырын құрдымға кетірген қанішер Каин, оған Рим тарихында Ромул сәйкес. Августин үшін Рим жер әлемінің символы болды. Мәңгілік өмір немесе нағыз болмысты сыйлайтын Құдай әлеміне ұмтылғандар Римді ысырып тастауы керек. Римнің өшуі христиан дінінің басқа бұратана халықтар арасында тарауына жағдай жасайды. Августиннің тарих туралы ойлары эсхатология деп аталады, өйткені ол ақыр заманға бағытталған. IX-XIV ғасырлар арасында схоластика дамыды. Бұл тарихи дәуірде антикалық философияның өкілдері Платон мен Аристотельдің идеяларына ерекше көңіл бөлінді.

Ортағасырлық философиясының дамуында бірнеше кезеңді бөлуге болады.

1. Патристика. Бұл б.д 2-5 ғасырларындағы христиандық философияның бастапқы, аса беделді кезеңі. Латынның «патрис» сөзі «шіркеудің атасы» дегенді білдіреді. Патристика –Қасиетті

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 9 беті	

аңыздың негізін қалаған шіркеудің христиандық аталарының ілімі. Патристиканың бірқатар аралық кезеңдерді бөліп көрсетуге болады.

а) апостольдық кезең б.д II ғасырдың ортасына дейін

б) апологеттер кезеңі б.д II ғасырдың ортасынан бастап IV ғасырдың басына дейін

в) кемелденген патристика б.д IV-V ғғ.

Апологетика (гр. Apologetikos – қорғаушы) – теологиялық сала. Апологетиканың мақсаты – ақыл-парасатқа жүгінген дәлелдердің көмегімен дін ілімін қорғап, сақтау. Апологетиканың құрамына мыналар енеді: құдай болмысының дәлелдемелері, жанның мәңгілігі, құдайдың сыр беруінің белгілері туралы (оның ішінде ғажайыптар мен сәуегейліктер туралы) ілім, дінге және оның жекелеген догматтарына қарсы бағытталған наразылықтарға, сондай-ақ басқа діндерге талдау.

Апологетика- әлдебір нәрсені әділетсіздіктен қорғау, сол нәрсені мадақтау ұғымына сәйкес. Өкілдері – Юстин Мученик, Тециан, Тертуллиан Квинт Септилий Флоренц.

2. Схоластика. Бұл VII -XIV ғғ. Өзінің бастапқы мағынасында термин «ғылым», «шәкірт» дегенді білдіреді. Егер шіркеудің аталары Құдайды тануда мистикалық интуицияға, ақыл ойдан жоғары жаратушыға жүгінсе, теолог-схоластар Құдайды танудың рационалдық жолдарын іздеді. Осылайша егер патристика өкілі Тертуллиан бірінші орынға сенімнің мүлтіксіздігі мен абсолюттігін қойса: ортағасырлық схоластиканың негізін қалаушы А.Кентерберийский сенімде рационалдық білімнің алғы шарттарын көрді. Бұл дегеніміз «Құлшылық ету үшін парасаттылықты іздеймін, алайда парасатты болу үшін құлшылық етемін»

Орта ғасырлық христиан философиясы.

Орта ғасырлар деп аталатын кезең Европа тарихында Рим империясының күйреуінен бастап, Қайта өрлеу дәуіріне дейінгі мың жылдан астам уақытты қамтиды. Бұл кезде Европа елдерінде (Италия, Франция, Англия, Германия) феодалдық қарым – қатынас қалыптасып христиан діні қоғамдық өмірдің барлық салаларында өктемдік көрсетіп, шіркеудің сауаттылықтың, қол жазбалар сақтау ісінің ошағына айналған мерзімі болатын. Осындай қатал діни үстемдік жағдайында философия өзінің бар ақыл-ой күшін христиан догматтарын негіздеуге жұмсап, дін ілімінің күңіне айналды. Осы кезеңдегі философиялық ілім «схоластика» (мектептік ғылым) деген атқа ие болып негізгі үш кезеңнен өтті.

Балауса схоластика (9-12 ғғ) ғылым, философия, теология(дін ілімі) әлі бір-бірімен біте қайнасып ажырамаған, бірақ ақыл-ой әрекетінің жемісі мен құндылығын түсінуді және универсалийлерге (жалпылық) байланыс, пікірталас негізінде ақыл-ойға діни сенімнің үстемдігін жүргізуді және сол үстемдіктің «зандылығын дәлелдеуді» (Аристотельдің формалық логикасы тұрғысынан) өзіне мақсат қойған схоластикалық тәсіл қалыптасты. Негізгі өкілдері: А.Кентерберийский, П.Абеляр, А.Аврелий. Кемеліне жеткен схоластика (13 ғ) Негізгі өкілдері: Ұлы Альберт, Ф.Аквинский, Д.Скотт. Аристотельдің еңбектері латын тілінде болса да көпшілік арасына тартып философиялық теологиялық ілімнің қалыптасып, кең етек алған кезеңі болды.

Құлдырау кезеңі /14-15 ғ/ шынайы ғылыми және философиялық ойлардың тез қарқында дамуының арқасында Әл-Фараби мен ибн –Рушдтың «екіқұдай ақиқат концепциялары негізінде теологияның тек бедел мен атаққа табынған тәжірибеден, өмірден алшақ керітартпалық сарыны басым мистикалық ілімге айналуына байланысты схоластика мүлде нәтижесіз тіл безеген ғылымсымақ ретінде қалыптасты. Негізгі өкілдері: У.Оккам, Жан Буридан т.б.

Ортағасыр философиясындағы негізгі бағыттар:

1. Реализм

2. Номинализм

Реализм- ортағасырлық схоластикада орын алғашқы философиялық бағыт, ол ұғымдар (универсалиялар) реалды түрде өмір сүреді және жалқы заттардан бұрын өмір сүреді деген

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 10 беті

көзқарасты қалыптастырды. Ортағасырлық реализм іс жүзінде ұғым мен объективтік дүниенің, жалпы мен жалқының арақатынасы туралы мәселенің шешіміне кедгенде Платонның бағытын жалғастырды. Көрнекті өкілдері – Ансельм Кентерберийский және Шамполық Гильом, Фома Аквинский болды. Ортағасырлық реализмге қарсы номинализм өкілдері күрес жүргізді.

Номинализм (лат. nomen – есім, атау) – ұғымды тек жекелеген заттардың атауы ғана деп есептейтін ортағасырлық философиялық бағыт. Ортағасырлық реализмге қарсы номиналистер тек өздеріне тән қасиеттері бар заттар ғана өмірде бар деп тұжырымдады. Заттар туралы біздің жалпы түсінігіміз олардан тысқары бола алмайды, тіпті заттардың шынайы күйі мен қасиеттерін елестете алмайды. Номиналистер заттардың бастапқы, ал ұғымның соңғылығын мойындай отырып, материалистік тенденциялармен байланысты көзқараста болды. Көрнекті өкілдері: Росцелин, Дунс, Скотт, Оккам. Философияның негізгі принципі – сеніммен сананың үйлесімділігі. Оның пайымдауынша, ақыл Құдайдың болмысын саналы түрде дәлелдеп, сенімнің ақиқаттығына қарсы пікірді қабылдамайды, барлық өмір сүретін заттар құдайдың

Қайта өрлеу дәуірі (XIV-XVI ғ.ғ.) адамзат тарихындағы аса жарқын кезеңдерінің бірі. Бұл дәуірде өнер, әдебиет, ғылым, саяси ой қарыштап дамыды. Өздеріңізге тарихтан белгілі XV ғ аяғы мен XVIII басында ұлы географиялық жаңалықтардың ашылу кезеңі болды. Мұның бәрі, ақыл-ойдың схоластикалық ойлаудан азат болып, дүниетанудың жаратылыстану ғылыми тәсілдеріне көшуін талап етті.

Қайта өрлеу дәуірі әлемге есімдері адамзат мәдениетінің тарихына алтын әріппен жазылған Леонарда да Винчи, Микеланджело, Ботичелли, Данте, Петрарка, Дюрер Шекспир, Н.Кузанский, Н.Коперник, Джордано Бруно, Г.Галилей, Томас Мор, Макиавелли сияқты ұлы тұлғаларды сыйлады. Қайта өрлеу дәуірі – бұл тек италиялық немесе еуропалық мәдениеттің ғана емес, сондай-ақ бүкіл әлемдік мәдени құбылыс. Барлық мәдениетті елдер Қайта өрлеу дәуірін бастарынан өткерді. «Қайта өрлеу дәуірі» терминін алғаш рет 1550 ж италиялық суретші және сәулетші Джорджо Визари «Аса көрнекті суретшілердің мүсіншілердің ғұмырнаамасы» кітабында қолданды. Қайта өрлеу дәуірінің қайраткерлері ежелгі дүниенің тамаша жетістіктерімен сусындай отырып, іс жүзінде жаңа мәдениет жасады. Қайта өрлеу дәуірі – бұл адамның шексіз мүмкіндігіне деген сенім, құдайшылық беделінің алдындағы үйреншікті әлсіздікті жеңген уақыт және Құдайдың өзімен ашық шығармашылық сайысқа түседі.

Егер ежелгі философия ғарыш мәселесін ашса, ортағасырлық философия тұтасымен Құдай мәселесіне арналса, Қайта өрлеу философиясы адам мәселелеріне жұмылдырылды. Екі үлкен кезең Қайта өрлеу дәуірінің антропоцентризмге жол берді.

Сөйтіп, Қайта өрлеу дәуірі мәдениетінің негізінде индивидуализм - (жеке даралық) жатыр, ол өзіндік бағасы бар екенін және қайталанбас шығармашылық тұлғаны – яғни, адамды әлемдік жаратылыстық кіндігі мен мәні деп түсінген антропоцентризмді ашты.

Қайта өрлеу дәуірі философиясының кейбір маңызды белгілері:

1. Қайта өрлеу дәуірі философиясы адамды жоғары құндылық ретінде қарастырды. Тірі әлем тізбесінде алғашқы орын адамға ғана тиесілі, өйткені ол салыстыруға болмайтын құдыретті дарын ақыл-ой иесі.

2. Қайта өрлеу дәуірі көзқарасының негізі – шексіз өмірге орнығу мұраты.

3. Қайта өрлеу дәуірінде – ғылымда, өнерде практикалық қызметте өздерін белсенді көрсете білді.

4. Қайта өрлеу мәдениетінің философиялық негізгі-гуманистік жаңа платоншылдық болып табылады.

5. Тарих өзінің қасиетті мәнін жоғалтып, нақты адамдардың практикалық ісіне айналды.

6. Уақыт мәселесіне жаңа көзқарас қалыптасты, мифологиялық уақыт көлеңкеде қалып, алдыңғы қатарға шығармашылық уақыт келді.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 11 беті	

7. Шығармашылық жаңалық, ұрпақ есінде жеке даңқымен қалу құштарлығы ұғымдары пайда болды.

8. Мәдениет тілінің ауысуы: гуманистер көне классикалық латынды түрлетті, грек тілін үйрене бастады, ежелгі заман авторларының еңбегін аударды.

9. Бұл дәуір тек өзінің ұлы қаһармандарын ғана шығарып қойған жоқ, сонымен бірге жағымсыз кейіпкерлерін де шығарды.

10. Қайта өрлеу дәуірі мәдениетінде Құдайдың бар екендігі жанның мәңгілігі мойындалды. Қайта өрлеу дәуірі қайраткерлері атеист болған жоқ. Енді осы кездің ойшылдарының көзқарастарына талдау жасайық. Мысалы: Н.Кузанский адамның дүниетану қабілетінің шексіздігін атап көрсетті, адамды өз ақыл-ойының жасампаздық қабілеті жағынан құдайға ұқсатты.

Коперниктің теориясы дүниеге материалистік көзқарастың айтарлықтай тереңдей түсуіне көмектесті. Әлемнің қозғалмайтын орталығы Жер, ал Жұлдыздар, ай, Күннің бәрі жерді айналып жүреді деген Аристотель-Птоламейдің теориясын, оны жақтаған діни көзқарастың жалғандығын дәлелдеп берген поляктың ұлы ғалымы Н.Коперниктің гелиоцентрлік теориясы ғылымдағы ірі революциялық төңкеріс болды.

Дж Бруно. Ол философиялық танымның мақсаты құдайды емес, табиғатты танып білу деп есептеді. Сонымен қатар ол табиғаттың шексіздігін айқындайтын біраз идеялар айтты. Таным теориясында Бруно адамды табиғаттың ажырамас бөлігі ретінде қарастыра отырып, ол сыртқы дүниені, табиғатты бейнелейді деп есептеді. Бірақ ол сезім мен ақыл-ойды бір-бірінен қарама-қарсы қойды. Сезімдік қабылдау – танымның сенімсіз негізі, тек ақыл-ой ғана нағыз білімнің көзі деп есептеді.

Г.Галилейдің ғылыми-философиялық қызметі Европада философиялық ойдың дамуының жаңа кезеңінің бастамасын механистік және метафизикалық материализмнің іргетасын қалады. Ол ашқан астронмиялық жаңалықтар, Юпитердің спутниктерін ашуы, Коперниктің гелиоцентрлік теориясының ақиқаттығын көрнекті түрде дәлелдеді.

Таным процесінде ол екі тәсілді: анализді-синтезді пайдалану қажет деді.

Табиғатты танып білуде адам тек өзінің ақыыл-ойын ғана басшылыққа алуы тиіс, оған дін араласпауы керек, өйткені ғылыми объектісі табиғат пен адам ал діннің қарастыратыны діни адамгершілік нормалары. Схоластикалық философиядан гуманистік идеяға толы философиялық көзқарасқа жол ашқан неміс ойшылы Николай Кузанский шын аты-жөні Николай Кребс (1401-1464 ж.) болды. Негізгі еңбектері: «Мүмкіндіктің болмысы туралы», «Жер шарының айналуы туралы», «Құдайдың көріпкелдігі туралы» т.б. Кузанский пікірі бойынша, әлем қарама-қарсы заттардан тұрады және олар, математикадағы теңдеудің екі жағындағы мүшелерінің бір-біріне өте алатыны сияқты, бір-біріне ауысып отырады. Ауысқан қарама-қарсылықтардың теңесуі тек құдайға ғана тән. Жалпы алғанда материалдық денелер құдай жаратқаннан кейін өз заңдылықтары бойынша дамып өзгеріп отыратын болғандықтан, оларды танып білуге болады. Бұл ретте адамдарға математикалық тәсіл мен тәжірибе көмектеседі. Кез келген теориялар мен концепцияларды тәжірибеде дәлелдеуге, не болмаса теріске шығаруға болады. Адамдар да заттар сияқты микрокосмосқа жатады және ол құдайдың көрінісі болып табылады. Бірақ өзінің ақыл-ойының, іс-әрекетінің арқасында құдаймен қатар тұрады. Осыдан келіп, «адам дегеніміз оның ақыл-ойы» - деп тұжырымдады. Ақыл-ойды табиғаттың заңдылықтарын білу арқылы үздіксіз толықтырып отыру қажет.

Гуманистік ойды қалыптастырып, оны жалпы адамзаттық мәдени құбылысқа айналдыруда Италияның ұлы суретшісі, табиғат зерттеуші ғалым, көрнекті философ Леонардо да Винчидің (1452-1519 ж.ж.) қосқан үлесі өте зор болды. Да Винчидің философиясы беделдіктің әсерінен бас тартып, тәжірибеге, адамның ақыл-ойының күшіне сену негізінде табиғаттың бірлігін адамзат

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 12 беті	

мәдениетінің өміршендігін дәріптеумен ерекшеленеді. Ол осы тұрғыдан ортағасырлық схоластиканы сынға алып, оны софистика сияқты пайдасы жоқ ілім деп есептеді. Жалпы алғанда Да Винчи «философиялық тас» іздестірудің өзі пайда бермейтін іс, себебі табиғат құдайдың заңдылығына емес, өзінің қажеттілік заңына бағынады да, үздіксіз өзгерісте, даму үстінде деп тұжырымдайды. Мысалы, белгілі бір жағдайда су буға, бу мұзға, мұз қайтадан суға айналады. Да Винчи Әл-Фраби мен Ибн Руштың «екі ұдай ақиқат» теорияларына қарсы болды. Оның ойынша, діни ақиқат деген жоқ, себебі құдайдың өзі де жоқ, шын ақиқат - тек ғылыми ақиқат қана. Ғылымда табысқа жетудің бірден-бір жолы - математика тәсілі мен тәжірибе. Жалпы ғылыми жетістіктердің құндылығы олардың практикада қолданылуға мүмкіндігінің болуымен айқындалады. Осы тұрғыдан ол механикаға аса зор көңіл бөліп, өзі осы айтылған қағидалар негізінде көптеген инженерлік идеяларды жүзеге асыруға тырысты (парашют, ұшатын қанат, тоқыма станогі т.б.).

Да Винчи алғашқылардың бірі болып сурет өнері саласында сынның мазмұны туралы пікір айтып, эстетикалық талғамның қалыптасуына үлкен әсер етті.

Адам - еркін, бостандығын жүзеге асыруда қоғамның мемлекеттік рөлін көрсететін ағымдардың ішінде ерекше орын алатын италияндық саяси қайраткер және тарихшы Николай Макиавеллидің (1469-1527 ж.ж.) ілімі еді. Негізгі шығармалары: «Билеуші және Тит Ливидің бірінші декадасы туралы пікірлер», «олардың принциптері» (қағидалары) т.б. Макиавелли Тит Ливидің шығармалары негізінде саяси іс-әрекет тәртібін жүйелеп, христиандыққа дейінгі Рим империясының этикасымен күшін дәріптейді. Мемлекеттің қайсысы болса да, римдіктердің күші мен ұлылығы сияқты қасиетке ие болуы үшін, өз іс-әрекеттерінде дұрыс деп тапқан тиісті шараларды қолданулары қажет. Ал бұл жолда әдептілік қағидалары мен азаматтық бостандық ығыстырылып, ескерілмей қалса, онда тұрған ештеңе де жоқ, билеуші оған көңіл бөлмеуі керек. Макиавеллидің бұл ілімі «макиавелизм» деп аталып кеткен, саясатта өз мақсатына қалай жетсең де дұрыс деген қағиданың қалыптасуына әкеп соқты.

Сол кездегі қоғамның халықтың әлеуметтік талап-сұраныстарын шеше алмауы негізінде утопистік (қиялы) социалистік идеялар пайда болды. Томас Мор (1478-1535 ж.ж.) «Утопия», Томаза Компанелле (1568-1639 ж.ж.) «Күн дала» атты шығармаларында «беймәлім жерде», «күн қалада» әділетті қоғам орнаған, оларда байлар да, кедейлер де жоқ, бұл мемлекеттерде меншік иесі - қоғам, ал жеке адамдар сол қоғамның мүшелері ретінде еңбек нәтижелерін тең бөліседі, оларда билеушілер де, қарапайым адамдар да заң алдында тең және олар әр түрлі діндерге дәйектілікпен қарайды. Бірақ, діндерде өндірістік процестерге кесел келтіретіндей әртүрлі тыйым салатын қағидалар аз болуы керек. Жастарды тәрбиелеу ісі қоғамның қолында болады, ал оларды дінбасылар басқарады.

Т.Мор мен Т.Компанелланың идеалды мемлекет пен қоғам туралы пікірлері әлжуаздығына, қиялылығына қарамастан кейінгі социалистік ілімдердің қалыптасуына әсер етті.

Әлемдегі процестерді өз заңдылықтарына сүйеніп, түсіндіруге бағытталған Н.Коперниктің (1473-1543 ж.ж.) негізгі еңбегі - «Аспан денелерінің айналуы туралы» әлемнің күн орталық жаратылысы қағидасының негізінде Джордано Бруноның (1548-1600 ж.ж.) философиялық көзқарастары қалыптасты. Негізгі еңбектері: «Себептілік, бастама және біртұтастық туралы», «Әлемнің және заттардың шексіздігі туралы», т.б.

Бруноның пікірінше, табиғаттан тыс ешқандай күш жоқ. Ол кеңістікте де, уақытта да шексіз, ал қозғалыс оның өмір сүру тәлілі. Табиғат өз заңдылығымен өмір сүреді. Әлем мен құдай бір. Әлем - универсум (әмбебап бастама), жалғыз ғана мәнділік. Сондықтан ол мәңгі және өзгермейді. Ал әлемге кіретін денелер сансыз көп, олар үздіксіз қарапайым және өзгерісте болады. Барлық заттар өшпейтін, мәңгі, қозғалыста бөлшектерден тұрады. Оларды Бруно - монада деп атады. Монаданың материалдық денелерге ғана емес, психикаға да қатысы бар. Ал психикалық

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 13 беті	

құбылыс барлық заттарға тән болғандықтан әлемде жансыз денелер жоқ. Осыдан келіп Бруно әлемде шексіз және сансыз көп тіршілік түрлері болуы әбден ықтимал деген тұжырым жасайды. Бруноның көзқарасынан жүйеленген түрде қолданылған Демокрит пен Гераклиттің ілімдерінің ықпалын байқаймыз.

Жалпы алғанда, қайта өрлеу философиясы антика философиясындағы гуманистік дәстүрді, ортағасырлық шығыс мәдениетінің алдыңғы қатарлы ойларын өз заманының талап- тілегінің қажетіне жаратып, жаңа заман ғылыми көзқарасының қалыптасуына зор ықпал етті. Өндірістік тәсіл мен құралдардың жедел қарқынмен дамуына байланысты, қалыптаса бастаған қоғамның жаңа талап, сұраныстарын қамтамасыз етуге ескі схоластикалық ілім мен діни көзқарастар кедергі болды. Жаңа заманға жаңа ғылыми жаңалықтар, жаңаша дүниетанымдық көзқарастар керек еді. Орта ғасырдағы схоластиканың негізгі мәселесі – универсальдер, яғни жалпы ұғымдар туралы пікір талас. Пікір таластың мәні - жалпы ұғымдар қалай пайда болады деген сұраққа жауап іздестіру. Жалпы ұғымдар ойлау әрекетінің туындысы, яғни екінші қатардағы реалдық немесе ол бірінші, өздігінен пайда болған, жеке дербес өмір сүретін құбылыс. Осы сұраққа жауап беру барысында бір – біріне қарама – қарсы екі бағыт қалыптасты – реализм және номинализм.

Реализмнің өкілдері жалпы ұғымдар табиғаттың жеке заттарынан тыс, дербес және олардан бұрын өмір сүреді деп пайымдайды. Платонның көзқарасына сүйене отырып, жалпы ұғымдарға заттар мен адамдардан тыс дербестік тән деген пікірді қолдаған. Реализмнің көрнекті өкілдері - итальян философы Ансельм Кентерберийский және француз схоласты Шамподағы Гийом.

Көрнекті итальян ойшылы Фома Аквинский жалпы ұғымдар, яғни универсальдер үш түрлі сипатта өмір сүреді деп пайымдаған. 1. «заттарға дейін», құдайдың ақыл-ойында; 2. заттардың өз ішінде, олардың мәні немесе формасы ретінде және 3. заттардан кейін, яғни абстракциялық ойлаудың нәтижесі ретінде адамның басында. Неополитан корольдігіндегі Аквино қалашығында дүниеге келген Фоманың көзқарастар жүйесі Аристотель ілімінің теологиялық түсініктемесі болып табылады. Оның пікірінше, барлық тіршілік иелері иерархиялық тәртіппен өмір сүреді. Құдайға ұқсас жаратылған адам қозғалмайтын Жердің ортасында өмір сүреді. Табиғатта барлығы оған бағытталған икемделген: Күн жарық пен жылу береді, жаңбыр жерді ылғалдандырады. Бұл тәртіптік жүйеде табиғаттың дүлей күштері орын тепкен: жер сілкінуі, боран, күшті желдер. Құдай бұларды адамның күнәкәрлік істері үшін жіберіп отырады. Ойшылдың пікірінше, Құдайдың барлығын, оның бірлігін, адам жанының мәңгілігін ақылмен түсінуге болады, ал әлемді жарату, алғашқы күнә, Құдайдың ұшжақтылығын ақыл арқылы емес, Құдайдың ашылуы нәтижесінде ғана түсіне аласың.

Фома Аквинский католиктік философия – томистік бағыттың негізін қалады.

Номинализмнің өкілдері – жалпы ұғымдар жай ғана есімдер, заттардың аттары деп есептеді. Шын мәнінде өзіндік ерекшеліктері бар жеке заттар ғана өмір сүреді. Жалпы ұғымдар заттарға тәуелді ғана емес, тіпті олар заттардың сапалық қасиеттері мен ерекшеліктерін бейнелей де алмайды. Номинализм – орта ғасырдағы материализмнің көрінісі. Бірақ олар жалпы ұғымдардың заттар мен құбылыстардың мәні мен мағынасын бейнелейтінін түсіне алмады.

Номинализмнің көрнекті өкілдері – Иоан Росцелин, Иоанн Дунс Скот, ағылшын философы Уильям Оккам. Пьер Абеляр реализм мен номинализмнің біржақты пікірлерін толықтыруға тырысты, сөйтіп өзіндік ерекшелігі бар концептуализм ілімін жасады. Абеляр Аристотельдің Платон идеялары туралы ойларын қайтадан жаңғыртты. Ойшылдың пікірінше, жалпы нақты заттардан тыс бола алмайды. Ол заттармен бірге, оның болмысымен біте қайнасқан. Адам ақылы оны заттан бөліп, сол арқылы заттың ішкі мәні мен мағынасын анықтайды, сөйтіп жалпы ұғымдарды тудырады. Жалпы ұғым адамның ақылында концепт ретінде өмір сүреді.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 14 беті

Орта ғасырдағы философия - адам рухының ерекше туындысы. Оның іргелі принципі - теоцентристік көзқарас, яғни барлық болмыстың, игіліктің, әдеміліктің, философиялық және діни пайымдаудың күретамыры, бастауы - дін деп қарастыру. Оған монотеистік принцип – Құдай біреу, жалғыз деген догматиты мойындау; креационистік принцип – Құдай әлемді ештеңеден жаратты деп қабылдау; провиденциалдық принцип – адам қоғамның дамуы, қозғалысының қайнар көзі мен мақсаты, Құдайдың алдын ала анықтауымен болады деген ұстанымды негізге алу тән.

Орта ғасырлардағы діни философияның маңызы мынада:

- ол антикалық және жаңа дәуір философиясының арасындағы дәнекер болды;
- философияның жаңа салаларға бөлінуіне жағдай жасады;
- тарихи процесті түсінуге қызығушылық туғызды

Арабтілдік философияның шығуына алғышарт болған жағдайлар мыналар:

Ислам дінінің қалыптасуы (622 жылдан бастап ислам дәуірі басталды). Ислам дінін таратушы басты күш Араб халифатының өмірге келуі. (Аравияда VII ғасырдың жиырмамыншы жылдары). Халифат дүниеге жеті жүз жылға жуық өз өктемдігін жүргізді.

Әллинизмнің, оның ішінде неоплатонизмнің Шығысқа әсері.

Аудармашылық қозғалыстың дамуы. Арабтілдік философия ұмыт болып бара жатқан антикалық философияны тірілтіп, оған түсініктемелер (комментарийлер) жазып, аударып, онымен Европа жұртшылығын таныстырып, грек философиясындағы дәстүрді жалғастырушы болды. Бұл жайында Бертран Расселдің “История западной философии” атты еңбегінде танысуға болады. Кітап 1998 жылы Дондағы Ростовта шыққан (328-329 беттер). А.А.Игнатенко “В поисках счастья” атты кітабында арабтілдік философия жай ғана аудармашы қызметін атқармағанын, оның өзіндік ойлау мәдениетінің жоғары болғанын атап көрсетеді.

Платон мен Аристотель философиясының Араб халифаты елдеріне енуі, таралуы. Платон ілімі Әл-Фарабидің саяси философиясының негіздеріне әсерін тигізген. Аристотелизм шығыс перипатетизміне негіз болды. Арабтілдік философияға тән ерекшеліктер мыналар:

Жазба тілі – араб тілі. Әр түрлі елдерді ортақ тіл біріктірді, мәдени, рухани сұхбатқа негіз болды.

Бұл философияның мақсаты: ислам қағидаларын рационалды негіздеу.

Бұл философия жаратылыстану ғылымдарымен тығыз байланыста дамыды. Араб тілдік философия – мұсылман мәдениетінің туындысы. Бұл философияның қай өкілі болмасын, мұсылмандыққа қарсы шықпаған, керісінше, әлемдік мәдениет үлгілерін мұсылмандық дүниетаным тұрғысынан қарастырған. Осы тәсіл мүмкін ұтымды болған болар, дүниеге озық философиялық концепциялар келді. Оған мысалдар ретінде мұсылмандық схоластиканы, ибн-Маймунның идеяларын, Әл-Фараби, Ибн Синаның жүйелерін, Ибн Рушдтің “ақиқаттың екі сипаты” концепциясын, Әл-Ашари мен Әл-Матурудилердің ілімдерін, суфизм мазхабын атап айтуға болады. Саяси - географиялық өлшемді қолданып, араб тіліндегі философияның (фалсафа) типологиясын жасаған профессор Ғарифолла Есім, оның үш тарихи кезеңін белгілейді.

Бірінші кезең. Бағдат халифатына қатысты, Әл-Кинди, “Таза ағайындар” еңбектеріне байланысты қарастырылатын тарихи-мәдени кеңістік.

Екінші кезең. Халифаттан өзге мұсылман мемлекеттерінің пайда болуына байланысты ислам мәдениеті Аравиядан тыс аймақтарда гүлдене бастады, соның бір көрінісі Орта Азия мен Қазақстан территориясындағы ерекше дамыған – философия (фалсафа), оның өкілдері: Әл-Фараби, Ибн Сина, Омар Хайям, Аттар, Әл-Газали т.б. Бұлар парсы-түркі жұртының ойшылдары. Үшінші кезең. Мұсылман Испаниясындағы Европалық философияның тарихи-мәдени кеңістігі, оның өкілдері: ибн-Бадж, ибн-Туфейль, ибн-Араби, ибн-Рушд. [2].

Философия оқулықтарында Таяу Шығыстағы араб елдерінде философия 4 бағытта болды деп көрсетеді. Ол бағыттар мыналар: ”Таза ағайындар ілімі”; Шығыс перипатетизмі немесе

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 15 беті

материалистік бағыт. Негіздеушісі Әл-Кинди (800-870жж.), өкілдері: Әл-Фараби, ибн-Туфейль, Араб мұсылман философиялық мектептері.

Әл-Фарабидің аманациялық теориясы мұсылман философиясының бүкіл тарихымен екі жақты байланысты: ол теологиялық және философиялық ойдың алдыңғы бағыттарында орын алған ілімдерді өзінде біріктіреді, және өз кезегінде Әбу Насырдың соңынан ерген көптеген ғалымдар үшін теориялық түзілімдердің бастауы қызметін өзі атқарады. Өз ілімінде Әл-Фараби аспан мен ай асты мәселелерін біртұтас етіп біріктіреді. Негізінен ақылмен танылатын және өзгермейтін болмыстармен айналыса отырып, ол, сондай-ақ, денелік және өзгермелі болмыстарды да назардан тыс қалдырған жоқ. Философ мәңгілік әлемді өзгермелі әлемнен бөліп қарайды, дегенмен Бүтін және көптік арасына байланыс орнатады. Әл-Фарабидің аманация теориясы өзінде теология мен космология мәселелерін біріктіреді. Ақыл барлық затты жасампаз ете отырып, жалғыздан тарайды. Бұлай болу себебі, құдай өз субстанциясын біледі, барлық игіліктің бастауы өзі екенін біледі, - деп есептейді Әл-Фараби. Құдайдың әрекеті мен жасапмаздығы ойлау процесінде, интеллектуалдық процесте жүзеге асады. Ойлау мен болмыстың өзара қатынасы Әл-Фараби философиясында жаратылыстың ұлы да сымбатты көрінісімен берілген. Өзінің “Ақыл (деген сөздің) мағынасы жайындағы пайымдама” деп аталатын шығармасында Әл-Фараби интеллект деген сөздің түрлі мағынада пайдалануы туралы жазады. Бірінші - қарапайым сөзде, парасатты адам жөнінде айтқан кезде қолданылады. Екінші – мутакаллимдердің түсінігінде, парасат теріске шығарылған кезде айтылады. Үшінші – Аристотельдің “Екінші Аналитика” атты шығармасында берілген мағынада, интеллект жанның қабілеті болып табылады. Туа біткен қасиеті арқылы әмбебап, ақиқат және қажетті шарттар жөнінде анық мағлұмат алу үшін адамға жағдай жасайтын жан қабілеті деп қарастырылады. Төртінші мағынасы – тағы да Аристотельдің “Этика” деген еңбегінің алтыншы кітабында айтылған. Мұнда Аристотель интеллект деп өзіне сәйкес келетін тектегі объектілерге ұдайы қолданудан келіп туатын сол жанның бір бөлігін айтады. Бұл өзі жүре келе тәжірибеден туады, жан бұл тәжірибені объектідегі әрбір дара нәрседен алады. Пікірлер мен шарттардың анықтығы ерік істерінен туады; оның қабылданатыны немесе қабылданбайтыны ерік істерінің табиғатында болады. Жанның нақ осы бөлігін Аристотель “Этиканың” алтыншы кітабында интеллект деп атаған, - дейді Әл-Фараби. Интеллект сөзінің бесінші мағынасы Аристотельдің “Жан туралы” трактатынан алынады. Мұнда Аристотель интеллектті төрт түрге бөледі: а) потенциалды; б) актуальды; в) жүре келе дарыған және г) әрекетшіл интеллект. Потенциалды интеллект дегеніміз формаларды жүзеге асыратын субстанция болып табылады. Форма деген ұғым Аристотельде, Әл-Фарабиде мән (сущность) деп алынады. “*Акл би л фи*л” – “актуальды интеллект”. Бұл мағынаға Аристотельдің “ойлауды-ойлау” деген ұғымы сай келеді. Мұнда Әл-Фараби ойлау мен болмыстың ұқсастығы қатынасын дамытады. Таным әрекетіне жеткенге дейін интеллект екі жағынан потенциалды. Субъект жағынан интеллект, әлі өзі дамытпаған пайымдау қабілеті ретінде потенциалды. Объект жағынан, оның потенциалды болатын себебі затқа ой жүгіртуге, оны ақылмен пайымдауға болады, оған мүмкіндік бар. Ақылмен пайымдауға болатын парықтарды – “интеллекция объектілерін” пайымдау, оларды потенциалдылықтан нақтылыққа айналдыру арқылы потенциалды интеллект актуалды интеллектке, яғни шын интеллектке айналады. Егер субстанциядан абстракцияланған интеллекцияның пайымдағыш объектілері осы парықта жүзеге асатын болса, онда бұл объектілері интеллекцияның актуальды объектілеріне айналады. Субстанциядан абстракцияланудан бұрын бұлар интеллекцияның потенциалды объектілері болып еді, ал субстанциясынан айрылып, олар актуальды объектілерге айналды. Актуальды интеллект, бұлар актуальды пайымдалғыш болғандықтан интеллектінің формалары болып табылатын интеллекцияның пайымдағыш объектілерін пайымдағанда, бұған дейін актуальды деп саналып келген интеллект жүре келе дарыған интеллектіге айналады. Болмыста

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 16 беті	

пайымдалғыш парықтар пайда болады. Заттың формалары, ақылмен пайымдалатын интеллекция объектілері ретінде, тек жан дүниесінде өмір сүреді. “Жан туралы” трактатының үшінші кітабында Аристотель айтқан әрекетшіл интеллект дегеніміз ешуақытта да материяда болмаған және онымен мүлдем байланысы жоқ абстракцияланған форма, -деп түйіндейді Әл-Фараби. Әрекетшіл интеллект дүниеде бар нәрселердің ішінен алдымен ең жетілгендерін таниды, ал материалдық формалар әрекетшіл интеллектіде материядан абстракцияланған болып табылады. Әрекетшіл интеллект материяға өзінің парқында бар қасиетті береді, бірақ материя оларды түрліше қабылдайды. Әл-Фараби философиясында онтология мен гносеология өзара байланысты, олардың тамыры бір, олар Мән туралы бірегей іліммен біріктірілген. Аристотельдің ізімен Әл-Фараби бастапқы бастаулар туралы мәселе қояды, бірақ ай асты әлемінің табиғатын қарастырумен шектеліп қоймайды, нақтылықты табиғи жолмен Бастапқы Мәнмен байланыстырып тұрған ғарыш қабатына көз тігеді. Бастапқы Мән Әл-Фараби үшін Аристотельдің әрекетсіз алғашқы қозғаушысынан айтарлықтай ерекшеленеді. Ол барлық болмыс пен ойлаудың жанды бастауы болып табылады.

Әбу-Насыр Алғашқы Мән анықтамасына жанды және Өмір тәрізді дәстүрлі емес ұғымдарды қосады. Әл-Фарабидің көзқарасымен алғанда жанды деп Алғашқы Мәннің бөлінбес сипаты болып табылатын барлық белгілінің ішіндегі ең үздік білім иелерін атайды; адам туралы бұлай айту, оны үздік түсінікпен қабылдаушы ретінде қарастыруды білдіреді. Жансыз болмыс түрлеріне қатысты алғанда, жанды ұғымы даму барысында Алғашқы мәннің табиғатының нәтижесі болып табылатын және оның өз табиғатынан бөлінуін қайталайтын құбылыстарды бейнелейді.

Адами қасиеттерге қатыстыра отырып, Әл-Фараби Алла-Тағаланың ұлылық, кереметтік және даңқ тәрізді сипаттамаларын қарастырады. Бұл мәселелер туралы мағлұматтарды Әл-Фарабидің “Азаматтық саясат”, “Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары” атты шығармаларында кездестіре аламыз. “Ізгілік қаласында” философ “Бірінші себептер” ұғымын енгізеді және оны ең алдымен, материяны қажетсінбейтін болмыс ретінде қарастырады.

Әл-Фараби денелер болмысы мен акциденциялардың шарты болып табылатын бастаулардың алты үлкен сатыларын көрсетеді: бірінші сатыда – бірінші себеп, екіншісінде – екінші себеп, үшіншісінде – характершіл ақыл, төртіншісі – жан, бесіншісі – форма, алтыншы – материя. Алғашқы үш себеп денелер болып табылмайды және денелерден тұрмайды. Соңғы үш себеп денелерде орналасқан, бірақ денелер болып табылмайды. Әл-Фараби денелердің алты тегін бөліп көрсетеді: 1) аспан денелері; 2) ақылды тіршілік иелері; 3) ақылсыз тіршілік иелері; 4) өсімдіктер; 5) минералдар; 6) төрт элемент (от, ауа, су, топырақ). Табиғи заттар материя мен формадан тұрады. Әр дене өз формасы арқылы болмыста сақталуға құқылы, ал материя арқылы ол өзге болмысқа ие болуға құқылы. Материя форманың болуының арқасында тіршілік етеді, форманың арқасында денелік субстанция актуальды субстанцияға айналады, себебі ол өз формасынсыз өмір сүрсе, болмыс тек потенциалды ғана болып табылады. “Азаматтық саясатында” Әл-Фараби осы ойға қайта оралады. Материя тек форманың субстраты ғана болып табылмайды, сонымен бірге форма үшін де тіршілік етеді. Форманың тіршілігі – материяның бірінші мақсаты. Форма болмаған жағдайда материяның тіршілігі бекер болған болар еді. Табиғи нәрселердің арасында бекер ештеңе болмайтындықтан, бастапқы материя формадан азат болуы мүмкін емес. Әрі қарай Әл-Фараби формаларды акциденциялармен салыстырады: “Формалардың акциденцияға ұқсастығы, олар басқалар сияқты өз тіршілігі үшін субстрактқа ие болуы керек. Формалардан акциденциялардың ерекшелігі, субстраттар олар үшін де, олардың алып жүрушісі болу үшін де өмір сүрмейді. Форма субстраттарына, дәлірегі материяға келетін болсақ, олар формаларды алып жүруге арналған”.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 17 беті	

Әл-Фарабидің жүйесінде “харакетшіл ақыл” екі әлемнің ортасындағы шекарада орналасқан. Әрекетсіз субстрат тәрізді материя “харакетшіл ақылдан” туатын формаларды алады. Ай асты әлемі тек “харакетшіл ақылдың” ғана емес, аспан сферасының да ықпалына ұшырайды. Халықтардың алуан түрлілігінің, яғни табиғи халықтардың мінез-құлқы мен тілдерінің айырмашылығының себебін Әл-Фараби дәл осы аспандық себептерінің әсерінен, аспан денелерінің орналасуындағы айырмашылықтан іздейді. Әл-Фараби ізгілік ұғымын парасатты теориялық, парасатты практикалық, ұмтылушы, елестетуші және түйсінүші тәрізді бес жан күйлерімен байланыстырады. Тек парасатты теориялық күш ғана бақытқа жеткізеді, - деп көрсетеді философ.

Бақыт дегеніміз – ол абсолюттік игілік. Фарабидің айтуынша, адамдар көп нәрселерді өзінің өмірінің мақсаты мен негізі деп ойлайды. Олар өзіне ұнайтын, керекті нәрселер. Адам бақытты ешбір жағдайда басқа күш арқылы емес, тек теориялық ақыл парасат күші арқылы ғана пайымдайды. Бақытты дұрыс түсінетін адамдар – данышпан адамдар. Бақыт, Әл-Фарабидің пікірінше, адам кемелденуінің шегі.

Ақыл туралы ілімі Әл-Фарабиде болмыс туралы ілімі тәрізді, бір негізге ие. Даналық, Әл-Фарабидің түсінігінде, әлем иерархиясының барлық сатысын және осы сатылар арасындағы байланыстың сипатын білу дегенді білдіреді.

“Ғылымдар классификациясы туралы” трактатында Әл-Фараби өз заманында белгілі болған ғылымдардың бәріне шолу жасайды. Бұл – лингвистика немесе тіл туралы ғылым, логика, математика, физика, метафизика, азаматтық ғылым, юриспруденция және дін ілімі.

Әл-Фарабидің саяси қосмологиясы айқын исламдық сипатқа ие.

“Бақытқа жету” туралы трактатында философия мен дін ілімі арасындағы айырмашылық туралы өз түсінігін береді. Бұл екеуі де заттардың соңғы принциптері мен олардың тіршілігінің бастауы туралы түсінік береді, адам тіршілігінің соңғы мақсаты жоғарғы бақытқа қол жеткізу екенін түсіндіреді. Бірақ философия анық дәлелдемелер береді, ал дін сенім береді. Философия діннен алдын пайда болған деп санайды Әл-Фараби. Оның ойынша, билік етуші адам философияны меңгеруі тиіс.

Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.4. Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар: компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар: өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер, тест, тапсырмалары, сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

1. Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темиргалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темиргалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
5. Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 18 беті	

9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
- 3.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
- 4.Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).
- 5.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
- 6.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том,Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.А.Алдабердіқызы,Ш.Ш.Әлменова,Д.М.Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).
- 7.Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру
- 8.Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

- 1.Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.

Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

Бақылау сұрақтары мен тапсырмалар:

- 1.Философия құрылымы мен қызметі.
- 2.Қоғамдық ғылымдар жүйесінде философияның орны.
- 3.Философияның тарихи типтері.
- 4.Философия және дүние таным.

-Ортағасыр философиясының ерекшелігі неде?

-Христиан философиясының кезеңдері

-Қайта өрлеу дәуірі философиясы және мәдениетінің пайда болуының алғы шарттары.

-Гуманизм, неоплатонизм, натурфилософия - қайта өрлеу дәуірі философиясының бағыты ретінде.

-Қайта өрлеу дәуірінің саяси-әлеуметтік философиясы.

Мына төмендегі түсініктерге анықтама беріңіз

Дүниегекөзқарас, мифология, тіршілік, философия, дін

Үйге тапсырма беру:5 мин

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 19 беті	

№3 сабақ.

5.1. Тақырыбы: Қазақ философиясының қалыптасуы мен ерекшеліктері. Орта ғасырдағы қазақ философиясы.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Қазақ халқының алғы философиясының қалыптасуына әсер еткен факторлар Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

- а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.
- б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.
- в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

- а) Барлық оқушыларының үй тапсырмасын орындауын тексеру;
- ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
- б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
- в) Оқушыларының білімдерін бағалау;
- г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

1. Ортағасырдағы қазақтың ой пікірі
2. Ортағасыр данышпандары
3. Ортағасыр қазақ философиясының данышпандарының философиялық ойлары
4. Ортағасыр қазақ философиясы
5. Жыраулар философиясы және оның өкілдері
6. «Зар заман» философиясының көтерген мәселелері

«Мұсылман Ренессансы» деген атауға ие болған ортағасырларда әл-Фараби философиясының орны ерекше. Тарихта Екінші Ұстаз деген атпен аты әлемге әйлігі болған. Фараби Аристотельдің, әл-Киндидің ізін қуып, философия мен ғылымның барлық салалары бойынша үлкен жетістіктерге жетті. М: Фараби шығармаларының санын неміс ғалымы Ш. Штейшнейдер 117 еңбек десе, түрік ғалымы А. Атеш 160, ал тәжік ғалымы Б. Ғафуров 200 ғажия деп көрсетеді. Аль-Фараби өзіне дейінгі философтардың ұлы мұраларын жаңсақ пікірлерден тазартып, өз қалпында тұрыс түсіндіре білді, өзінің бірінші ұстазға деген ғылым саласындағы үлкен адамгершілік, адами іс-әрекетін таныта білді. Сондықтан оны екінші ұстаз деп атаған.

Ислам дәуірі әдебиеті мен қазақ ақын-жыраулары поэзиясы арасындағы көркемдік дәстүр жалғастығын сөз еткенде, мықтап ескеретін бір жәйт бар. Кез келген халық әдебиетіндегі дәстүр жалғастығы сол қоғамдағы тарихи жалғастықтың құрамдас бөлігі болып табылады. Ал тарихи жалғастық дегеніміздің өзі, ең алдымен, ақыл-парасат жалғастығы екені белгілі. Мәселен, Әл-Фарабидің философиялық, әлеуметтік-этикалық ой-тұжырымдары өзінен кейінгі дәуірлердегі ойшыл қаламгерлердің шығармаларынан өзінің дәстүрлі жалғастығын тапты.

Сопылық рухани ілімі. Сопылық ілімі 8-9 ғасырларда қазіргі Ирак пен Сирия аумағында пайда болды, Месопатамия, Хорасан мен Магрибте таралды. Мұхаммед пайғамбардың ілімі тәрізді сопылық ілім де мұсылман қоғамының сан алуан жіктері өкілдерінің жүректерін жаулап алды.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 20 беті	

Суфизмнің ниеттестері салауатты өмірдің машақатынан кетуді уағыздады. Суфийлер нәпсі тиюшылығымен ерекшеленген. Суфийлер ілімі Құранға сүйенді және Құран дініне кереғарлық келтірмеді. Сопылық ілімін исламның ізбасар ілімі және ислам рухани әлемінен шықты деп есептеген дұрыс болар еді.

Сопылық ілімінің негізінде алдымен тәркі дүние, билік орындарымен байланыстан бас тарту, өзін құдайға тапсыру (тавакуф), ерікті кедейлік (факир), өз үлесіне қанағат (рида), сынақтардан табандылықпен өту (сабр) қабылданды. Сопылықтың негізгі ұғымдарының арасында ең алдымен жол немесе әдіс деген ұғымды білдіретін “тарикат” (басқа терминдері – мазхаб, ри айа), әрі қарай баспалдақ немесе жол сатылары ұғымын беретін “макамат”, психологиялық тәжірибеге нұсқайтын “ахвал” (ахуал), құдай ақиқаты дегенді білдіретін “ханика” терминдерін атау қажет.

Бастапқы нәпсі тиюшылықтан (аскетизмнен) кейін суфизм мистицизмге келеді. Оның ең күшті тұсы құдайды сүюді суфилік жолдың мақсаты ретінде тұжырымдауы болды. Суфизм Мұхаммед ілімінің эзотериялық қана емес, іс жүзіндегі де рухани мәдениеттің тамаша үлгілерін жасауға алып келген күмәнсіз биіктерге жетеледі. Сопылықтағы тәлімгерліктің маңызы ұстаз-шейхтардың шәкірттерге уағыздар беріп отыруында көрініс тапқан. Суфилер өсиет әңгіме үлгілері мен теориялық түсіндірмелерді пайдалана отырып, иррационалдық танымның нақты сипаттамалары мен кезеңдерін анықтай алды. Сопылық ілімінің қалыптасуына, таралуына ықпал еткендер Әбу Хамид Әл-Ғазали (1058-1111), Суфи-Алаяр (1720-...) десек болады. 12 ғасырда суфизмнің түркілік тармағы дамыды. Суфилік ілімнің тартымды сипаттарының бірі – діннің түрлі бағытындағы діни тәжірибенің бірлігі туралы ой екендігі даусыз. Бұл ойды түрлі діни сенімдерді бірегей дүниенің бөлшектері ретінде қарастырған араб мистигі Әл-Халладж терең де сенімді тұрғыдан қалыптастырды: “Мен барлық діндер туралы терең толғана келіп, олардың бір ғана түбірі бар ағаштың бірнеше бұтақтары екендігін таптым. Егер адамнан қандай бір белгілі сенімді ұстануын талап ететін болсақ, бұл жағдайда ол тек өзінің мықты түбірінен ажырайды. Ал түбірдің өзі адамды іздейді және оған бәрінің ұлылығы мен мәнін көрсетеді, тек сонда ғана адам оларды түйсіне алады”. Суфилердің ойынша, мәңгілік білімін алу үшін киелі жарық қажет. Ал мистикалық танымның әр басқышының ерекше жарығы бар. Мұсылман мистиктерінің мақсаты Құдіретті рухани ұғыну болды. Бұл ретте сыртқы жақ ішкі тәжірибеге, құдайды тікелей және интуитивті тануға орын берді. Мистикалық жол түсінігінің негізінде адамның өзін-өзі жетілдіруі мен қараңғылықты түбірімен жою жолындағы өз-өзімен күресі ретінде түсіндірілетін тәрбиелік джихад идеясы жатты. Құдаймен біртұтастыққа бірігу экстатикалық күй арқылы жүзеге асады, бұл құбылыс білімге теңгерілмейді. Адам даналығы мен адамдардың барлық жиған-терген тәжірибесі олардың сезімдерімен және арман-тілектерімен тоғысатын құпия құмыранды іздеп табуды әл-Ғазали де мақсат етті. Құдіретті танудың баспалдақтарын көрсетіп беруде сопылық ілімінің маңызы аз болған жоқ. Ғазалиді ислам философиясын ғылым дәрежесіне көтерген ойшыл деп қарастырсақ, қате болмайды. Әл-Ғазали шығармалары арқылы жалпы ислам философиясын түсінуге мүмкіндік алуға болады. Оның мынадай шығармалары болды: “Философтар ниеті”, “Нұрдың орын алу тәртібі”, “Жұмыс өлшемі”, “Дін ғылымдарының қайта өрлеуі” т.б. Ғазали жүзге жуық еңбек жазыпты. Оның еңбектерінде түрлі ойлар тоғысып жатады. Өйткені Ғазали мұсылман дүниетанымының үш бағытында: дәстүрлік, рационалдық және мистицизм бағыттарында еңбек еткен. Ол мұсылман теологиясындағы суфистік мистицизмге Аристотель философиясын асқан шеберлікпен қолданған. Сөйтіп Аристотель жаңа түрге енген. Оның айтуынша, қандай болмасын философиялық мектеп, қандай болмасын діннің құпиясын ашып, олардың даңқы мен алға қойған ниеттерін тануға мүмкіндік аша алады”.

Ғазалидің ғылыми еңбектері өзінен кейінгі философтар мен дін қайраткерлерінің көбінің шығармаларына нәр берді. Сопылық ағымының көрнекті өкілінің тағы бір алып тұлғасы Ахмет Йасауи “Қожа” деген атау мұсылман дінін, таратып, уағыздаушылық қызметіне орай берілген.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 21 беті

“Йасауи” ақынның қай жерден шыққанын көрсетеді. Оның бүгінгі ұрпаққа жеткен көлемді шығармасы – “Диуани хикмет” (“Хикмет жинақ”). Бұл шығарма 12 ғасырда жазылған, алғаш рет 1878 жылы кітап болып шығады. Қожа Ахмет Йасауи діни-тақуалық идеялардың ірі насихатшысына айналады.

Ислам философиясы тарихында болмыстың (Вахдат ул вужуд) бірлігі концепциясы Ибн Арабиден бұрын Йасауи ілімі арқылы қалыптасқан. Жанның негізгі мәнмен тұтастықты мақсат етуі, әлем, адам және тәңір арасындағы үйлесімділік тек қана рух арқылы мүмкін деген түсінік дәстүрлі түркілік дүниетанымға тән. Ал араб сопылық дүниетанымды вахдат ул шухуд яғни, көрінетін әлемнің бірлігіне негізделген. Дәстүрлі түркілік дүниетанымдық үштік әлем түсінігі сопылық философиясындағы “зикр” яғни, универсуммен тұтастану әдісі Йасауи іліміндегі ерекше “зикр арра” түрін қалыптастырды. Йасауи адамның мәнін рух деп танып, оның психологиялық ерекшеліктерін құранның аяттарымен үндестікте, ал рухани ұстанымдары мен моральдық ұстындарын адам және қоғамдық өмірмен тұтастықта қарастырған. Йасауи ілімі-адамның ішкі тәжірибесінің де табиғат сияқты берік таным көзі екендігін көрсеткен даналық (хикмет) философиясы. Оның хәл (хикмет) ілімі адамдық сана мен “меннің” қуаттарын бір орталыққа жинау қабілетін көрсетіп, адамның кемелдігін рухани еркіндік арқылы анықтайды. Сопылық әдебиет өкілдері исламият әлеміндегі “ал-инсан ал камил” мәселесін мораль философиясы негізінде қалыптастырып, осы ілім саласын ғасырлар бойы насихаттап дамытты. Камили инсани, яки толық адам, немесе инсанияттың кәмәлаттығы мен бенделіктің кәмәлаттығы жайлы ой толғаныстар қазақ ақындарының шығармаларында орын алған. Классикалық сопылықта “йақин” категориясының үш дәрежесі ғана болса, ал Йасауи ілімінде (құдайлық танымның) жеті сатысы қарастырылған. Бұл түркілік сопылық дүниетанымды басқа сопылық мектептерден ерекшелеп тұрған маңызды құбылыс. Йасауи ілімінде “батырлық білекте емес, жүректе”, ал жүрек шексіздік әлемін–тәңірді де сыйдыра алады. Жүрек – адамдағы ең асыл күш. Бұрын “көп қорқытатын” болса, енді ол жүректілікпен, адамдық мән-рух тазалығымен, хикмет тереңдікке жетіп, яғни рухани кемелдікке көтеріледі. Өзінің орнын анықтау үшін қоғамға тайсалмай кіріп, етене араласа алады. Онымен бетпе-бет, диалог-сұхбатқа енеді. Сұхбатқа түсу үшін рухтың тазалығы, өзіне деген сенім, жауапкершілік сезімі қалыптасуы керек. Адам рухындағы сезім, қорқыныш, үрей, жауапкершіліктен безу сияқты психологиялық хәлдерді реттеп отыратын күш – иман нұры. Кемел адам типін мақсат еткен ілімін Йасауи қоғамға мойындату, қабылдату үшін дәстүрлі түркілік дүниетанымдық ұстындарды өзіне жабдық ретінде алады. Көшпелі адам дүниетанымындағы табиғат киеліліктің объектісі ретінде көрінетін болса, Йасауи ілімі сол мәнді киеліліктің объектісін адам ретінде көрсетеді. Тәңірдің жаратқан дүниесі - табиғат - адамның игілігі үшін Тәңірі тарапынан беріліп, адамға сый етіліп тұр. Бұл жаратылғандардың жаратылыс мақсаты - адам үшін, оның игілігін қамтамасыз ету. Табиғатқа бұл қызметті тәңір бергендіктен, оның еркі Тәңірде. Ал адамның еркі өзінде, сол ерікті қалай қолданғанына байланысты Тәңір алдында жауапқа тартылады. Йасауи ілімі – сол ерікті қалай қолдансақ, адамдық мәнге жетеміз, Тәңірге лайықты құл боламыз деген сұраққа жауап іздеу жолы, адамдық мәнің ақиқатын табу, өзін-өзі тану жолы.

“Диуани Хикметте” негізінен төрт нәрсеге аса көңіл бөлінеді. Олар: шарифат, тарихат, хақиқат, мағрифат. “Шарифат” ислам дінінің заңдары мен әдет-ғұрыпыарының жинағы “тарихат” сопылықтың идеясы, сопылық мүддесіне жеткізген жол, “хақиқат” құдаймен бірігу оған жақындау, “мағрифат” – дін жолын танып, оқып білу. Ахмет Яссауидің пікірінше “Шарифатсыз”, “Тарихатсыз”, “Мағрифатсыз” “хақиқат” болуы мүмкін емес. Адам туралы ілімінде Йасауи рухтың өз ішінде тұтастыққа жетуі арқылы тәнмен, қоршаған ортасымен үйлесімділікке жететіні сияқты, адам да рухының иманы арқылы басқаларды да, Тәңірдің “махаббатпен жаратқан” болмысы “әрбір адамды Тәңірдің айнасы” ретінде қабылдап, одан өзін көруге ұмтылғанда ғана

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 22 беті

адамдар арасында сұхбат, танысу, құрмет пайда болатындығын көрсетті. Әл-Фараби өзінің «Интеллект мағынасы жайында» деп аталатын зерттеуінде адамның ақыл-парасат мүмкіндігіне жан-жақты талдау жасай келіп, оны «потенциалды интеллект», «актуальды интеллект», «жүре келе дарыған интеллект», «әрекетшіл интеллект» сияқты философиялық категорияларға бөліп-бөліп талдайды. Әл-Фараби «жүре келе дарыған интеллект» туралы айта келіп, адам туғаннан ақылды, білімді болып тумайтынын, интеллектің өзі жүре келе, естіп, көріп барып қана дамидынын ескертеді. Сондай-ақ Әл-Фарабидің «Мемлекеттік қайраткерлердің нақыл сөздері» атты еңбегінде адам бойындағы жақсы және жаман қасиеттердің бәрі жаратылысынан емес, жүре келе, өзін қоршаған қоғам өміріне сәйкес өзгеріп отыратынын айта келіп, төмендегідей тұжырым жасайды: «Адамның әуелден тоқымашы немесе хатшы болып тумайтыны сияқты, қайырымдылық пен жаман қылық та адамға әуел бастан жаратылысынан дарымайды»

Әл-Фараби: «Ақыл-парасат күші – адамның ойлауына, пайымдауына, ғылым мен өнерді ұғынуына және жақсы қылық пен жаман қылықты айыруына көмектесетін күш» деп көрсетеді. Әл-Фараби өзінің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты философиялық трактатында «Қайрат», «Ақыл» және «Жүрек» сияқты ұғымдарға түсінік бере келіп: «Жүрек - басты мүше, мұны тәннің ешқандай басқа мүшесі билемейді. Бұдан кейін ми келеді.

Солардың алғашқылары болып аты әлемге әйгілі данышпандар- Әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Махмұт Қашқари, Қожа Ахмет Иассауи VIII ғ. өмір сүрген Қорқыт әрі кеменгер, ойшыл, ақын, сазгер үлкен рухани із қалдырған. Өзінің философиялық толғамдарында өмір мен өлім мәселелерін көтерді. Жүсіп Баласағұн XI «Құтты білік» деген еңбегі 73 тараудан тұрады. Бұл еңбек елді білімге шақырды. Адамгершілікке, қарапайымдылыққа, сыпайылыққа, әкімшілік орында отырғандарға елді қалай басқару керек екенін үйретеді. 4 Принципке негізделген: 1. Мемлекетті дұрыс басқару үшін қара қылды қақ жаратын әділ заңның болуы, 2. Бақ-дәулет, елге құт қонсын деген тілек. 3. Ақыл-парасат. 4. Қанағат-ынсап. Сонымен бірге адам неден ауырады. Ауырған адам не жеуге болады соған дейін айтылған.

Махмұт Қашқари XI ғ. Қашқарияда дүниеге келсе де бүкіл өмірін Қазақстан, Орта Азия жерлерінде өткізген. Негізгі еңбегі «Түрік тілдерінің жинағы» Ол еңбекте түркі елдерінің тілін, тарихын, әдет-ғұрпын зерттеп, мақал-мәтелдерін жинастырып жазған.

Қожа Ахмет Иассауи /1094-1167/ сопылық бағыт ұстанған. Ислам дінін насихаттаушы. Байлыққа басқа қызықтарға қызыққан бай, саултандарды сынаған. Негізгі еңбегі «Диуани хикмет». Өзін Арыстан Баптың шәкіртімін деп есептеген. Ол ислам дінінің қазақ арасында кең тарауына үлкен үлес қосқан, шығармасын елге түсінікті етіп, түркі тілінде жазған. Қазақ хандығы дәуіріндегі философия, XV-XVIII ғасырлар аралығын қамтиды, үш бағытта дамыды. Олар а) жыраулар философиясы; ә) билер философиясы; б) «Зар заман философиясы». Қазақ ақын жырауларының дүниетанымы, философиялық даналық ойлары төл философиямыздың қалыптасуына рухани негіз бола алады. Олардың шығармаларынан дәстүрлі философиялық тарихи сабақтастық принциптері анық байқалады. Әсіресе, қазақ поэзиясындағы философиялық бағыттың негізін салушылардың бірі Шалкиіз жырау Тіленшіұлының (1465-1560) шығармашылығы, философиялық ой кешу, жыр толғау әдістері ерекше. Ел аузынан жазылып алынған тарихи әңгімелеріне қарағанда, Шалкиіз Батыс Қазақстанда дүниеге келіпті, әкесі Тіленші- қазақ арасындағы көп шоншардың бірі болса керек. Шалкиіз шығармаларының өзіндік ерекшелігі ондағы философиялық толғаныстардың молдығы. Көркем шығарма қашан да сол заманның, сол кездегі ой өрісі мен салыстырыла бағаланбақ. Шалкиіздің философиялық ойлары ұзақ толғанып, өз заманын нәзік түсіне білуінің жемісі. Бұл ерекшеліктер жыраудың шалқар даналықтың, терең ақылдың иесі болғанын көрсетеді. Қазақ ақын жырауларының шығармалары, негізінен көшпелелер болмысы, ата-қоныс, адам, қоғам, сол кездегі әлеуметтік жағдайларға, батырлық, көркемдік, адамгершілік өмір мәселелеріне байланысты болып келді. Осы

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 23 беті

тұрғыдан алғанда, Шалкиіз шығармашылығында бір қалыпқа түскен философиялық көзқарас жоқ. Бұл Шалкиіз шығармаларының дұрыс сақталмағаны. Дүниеде тұрақты, мәңгілік ештеңе жоқ дейді жырау. Өмір қысқа екен, бұл жалған басы жұмыр пенденің бәріненде өтеді екен, демек, осы аз ғұмырды дүниедегі бар қызықты тегіс көріп, думандатып өткізу керек деп, жырау өмір мен өлім мәселесі жайындағы философиялық толғаныстар жасайды. Шалкиіз «Көп түкірсе- көл» деп елді ұйымшылдыққа, бірлікке шақырған. Оның пікірінше көптің, елдің қолынан бәрі келеді. Ол жауға айбар, елге қорған дейді. Қорыта айтқанда, Шалкиіз мұралары бізге толық әлі жетпегенімен, оның рухани мұрасы өте бай. Оның сөз өнері, дүниеге деген көзқарасы төл ойлау мәдениетіміздің қалыптасуына айтарлықтай әсер етті. Шалкиізден кейінгі алып жыраулардың бірі Ақтамберді жырау Сарыұлы (1675-1768). Ақтамберді шығармалары нақыл сөздерге, афоризмдік толғауларға толы. Қазақ халқының болмысы, тіршілік тынысы, ерекшеліктері, сол кездегі тарихи оқиғалар оның толғауларынан ерекше көрінеді. Ақтамберді бүкіл ел мүддесін, ру, ата намысы емес, иісі қазақтың намысын қуады, елді ерлікке, бірлікке шақырады. Ақтамберді өзінен бұрын өткен Доспамбет, Шалкиіз, дәстүрлерін әрі қарай жалғастырушы болды. Ақтамберді жыраудың айтуынша қазақ үшін байлық малда. Қазақтар үшін мал асылы жылқы екені белгілі. Жылқының көшпелілер өміріндегі алатын орны жайлы Ақтамберді жыраудай толғаған қазақ ақыны жоқ шығар. Ол еліміздің ұлттық қасиеттерін, қонақжайлығын, үлкенді құрметтеу, кішіні сыйлау, әсіресе, от басының сыйлығын, берекесін дәріптеп өткен ақын. Қазақ тарихындағы келесі алып тұлғалардың бірі Бұқар жырау (1668-1781) - қазақтың ұлы жырауы, 18 ғ. жоңғар басқыншыларына қарсы қазақтың азаттық соғысын бастаушысы әрі ұйымдастырушысы атақты Абылай ханның ақылшысы. Бұқар Жырау қазақ халқының Жоңғар басқыншылығы тұсында, елдің болашағы қыл үстінде тұрған кезде өмір сүріп, сол алмағайып замандағы күрделі мәселелерге өз жырларымен жауап бере білді. Осындай ауыр сәттерде Абылай ханға дұрыс кеңес беріп, ел-жұртты басқыншы жауға қарсы күресте біріктіруге, бір тудың астына топтастыруға күш салды. Өзінің саяси-әлеуметтік мәнді жыр-толғауларымен сол жалынды күрестің жыршысына айналды. Осы мақсатта ол Абылай ханды бірден-бір қажетті басшы санап, оған халық бірлігін сақтап қалатын көсем тұрғысында үлкен сенім артты. Абылай хан да сол биік талаптан табылып, елдің бірлігі мен жарқын болашағы үшін жан аямай қызмет етті. Жырау сол азаттық жолында өлімге бас байлап, ерліктің небір ғажайып үлгілерін көрсеткен хан мен оның батырларын жырға қосып, олардың өшпес әдеби бейнелерін жасады. Әсіресе, Абылай ханның көрегендігі мен даналығын, ауыр кезең, қиын сәттерде ел ұйытқысы бола білгенін асқақ жырлады. Жыраудың “Он екі айда жаз келер”, “Абылай ханның қасында”, “Ханға жауап айтпасам” атты толғаулары халық болашағы мен бейбітшілікті сақтау, отарлауды көздеген елден жыраққа, Жиделі байсынға көшу мәселесін қозғайды. Бұл жырлардың үгіт-насихаттық, дидактикалық сипаты басым. Жыраудың табиғат пен адам өмірін астастыра суреттейтін жырлары да мол: “Бұл, бұл үйрек, бұл үйрек”, “Әлемді түгел көрсе де”, т.б. Осының бәрі жыраудың кәнігі шеберлігі мен талғампаздығын танытады. Бұқар Жыраудың толғаулары, шын мәнінде, Абылай дәуірінің айнасы. Ұлтының тамаша рухани адамгершілік қасиеттерін бойына дарытқан көкірегі даңғыл, алмас тілді, дуалы ауыз кемеңгерді Абылай хан да қасынан бір елі қалдырмаған. Ақыл-ойға кемел “Көмекей әулие” Абылай ханның дұрыс шешім, парасатты пайым қабылдауына, қос бүйірдегі екі алып мемлекеттің арасында оңтайлы саясат ұстауына, әскери дипломатиялық қарым-қатынастарды реттеуге барынша ықпал жасайды. Заман келбеті, Отан тағдыры, болмыс шындығы, ел тұтқасын ұстаған асқан қолбасшы, біртуар бағадүр, үздік мәмілегер, зерделі мемлекет басшысы Абылай ханның жортуыл-жорық күндеріндегі іс-қимылдары, ұлтының ұлы мұраттар жолындағы ізгі, жалынды күресі — жырау мұраларында шынайы шыншылдықпен суреттеледі. Әсіресе, Бұқар Жырау толғауларында Ресей империясының отарлаушылық, басқыншылық саясаты, зұлымдық әрекеттері әшкереленеді. Бұқар Жырау толғауларының

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 24 беті	

сыртқы сымбаты мен ішкі қасиет-қуатында, көркем ойлау процесінде шиыршық атқан жалынды шешендіктің буы, асқақ қайармандық рухтың лебі білінеді. Негізінде, толғаудың құрылысы күрделі ой ағымына, пікір еркіндігіне, ауызекі сөйлеу стиліне бағынады. Тармақтар 7-8 буынды, ұйқастары еркін. Тегінде, толғау муз. аспаптардың (қобыз яки домбыра) сүйемелдеуімен орандалады. Бұқар Жырау толғауларының поэзиялық сәулеті, ерекше қасиеті және оның сөз қолдану ерекшелігі де өзгеше.

Қазақ хандығының жау қыспағынан әлсіреп, Ресейдің отары бола бастаған кезде заман бейнесі «Жер ұйық» кейпінен «Зар - заманға» айналады. «Зар - заман» түсінігі қазақтың төл мәдениетінде қалыптасқан уақыт туралы әсерлі бейнелердің бірі болды. Бұл бейненің өзіндік ерекшеліктерінің типологиялық мазмұны терең болғандықтан оған арнайы тоқталайық. Зар-заман деген – XIX ғасырда өмір сүрген Шортанбай ақынның заман халін айтқан бір өлеңінің аты. Шортанбайдың өлеңі ілгері, соңғы ірі ақындардың барлық күй, сарының бір араға тұтастырғандай жиынды өлең болғандықтан бүкіл бір дәуірде бір сарынмен өлең айтқан ақындардың барлығына «зар-заман» ақындары деген ат қойдық деп М. Әуезов көрсеткен кезең ақындардың өкілдері Дулат Бабатайұлы (1802-1874 ж), Шортанбай Қанайұлы (1818-1881ж), Мұрат Мөңкеұлы (1884-1906 ж). Зар-заман ақындарының көрнекті өкілдерінің бірі – Дулат Бабатайұлы. Ол өз шығармаларында қайырымдылық пен зұлымдылық, ризалық пен сараңдық, білім мен надандық мәселелерін талдап, шығармаларына енгізген. Дулаттың пайымдауынша, өткен өмір бостандық пен молшылыққа толы өмір еді, ру мен тайпа мүшелері кең құқылы болды. Ол патриархалдық, хандық заманды көкседі. Бұл ақынның «Ата қоныс Арқадан» деген толғауынан байқалады. Дулат ақынның пікірінше, заман өзгерді, халыққа басшы болып ел билейтін хандар, ел қорғайтын батырлар келмеске кетті. Халықтың уайымы, салыну, торығу сарынымен жырлады. Дулаттың әлеуметтік философиясы жер, суды, елдің бірлігін сақтап қалу идеясы, басқа жұртқа күш көрсетпеу философиясы. Дулат ақыннан кейінгі өмір сүрген зар-заман ақындарының ішіндегі ең көрнектілерінің бірі – Шортанбай Қанайұлы. Оның философиялық толғауларының бірі «зар заман» деп аталады. Шортанбай ақынның Ресей патшалығының отарлау саясатына тікелей түбегейлі қарсы шығуы, оның әлеуметтік философиялық дүниетанымының бір қырын көрсетті. Сол кездегі қазақ қоғамындағы әлеуметтік қайшылықтар Шортанбай дүниетанымына да әсер етпей қалған жоқ. Бұл жағдай оның қоғам өмірі жайлы оның пайымдауларына да қайшы пікірлер алып келді. Зар-заман ақындарының өкілдерінің бірі – Мұрат Мөңкеұлы. Ол қазақ жері талқыға түсіп, отаршылдыққа түскен жылдарда халқына ұран тастап, қарсы күреске шақырды. Ақын «Үш қиян», «Сарыарқа», «Қазтуған» сияқты толғау дастандар арқылы қазақ жерін отарлаушыларды батыл әшкерелеп, озбыр саясатқа қаймықпай қарсы тұрды. Мұрат шығармаларының басты сарыны-жер мәселесі, ата қоныс, бас бостандығынан айырылған тұтас елдің, зары ақынның «Қазтуған» шығармасынан анық көрінеді. Ақынның патша жендеттеріне деген өшпенділігі кеудесіне сыймай жыр болып құйылды. Бұған дәлел ақынның «Үш қиян» толғауы. Қорыта айтсақ, зар заман ақындары, олардың әлеуметтік философиялық дүниетанымы, ойлары, қазақ халқының қоғамдық сана сезімінің қалыптасуына, қоғамдық ойдың дамуына, кейінгі ұрпақты гуманистік, патриоттық ұлтжанды рухта тәрбиелеуге үлкен әсер тигізді.

Еліміздің тарихында ерекше орын алатын кезең XV ғ – қазақ халқының хандығының құрылып, нығая бастаған кезеңі. Осы кезде өмір сүрген М.Х. Дулати 1499-1552 қазақтың тарих философиясын тұңғыш қалыптастырған тұлға болды. Оның «Тарих-и-Рашиди» еңбегі ең құнды шығармаларының бірі. Онда адамгершілік, адам құндылықтары әлем, дүние, өз замандастары туралы философиялық пайымдаулар бар. Дулатидің құнарлы әдеби тілі, кітаптың бай мазмұны, ондағы тарихи дәйекті дәлелдер оның өз шығармасына деген үлкен жауапкершілігін, білімдарлығын, ойшылдығын көрсетеді.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 25 беті	

«Тарихи-и-Рашиди» тек тарихи ескерткіш емес, сонымен қатар үлкен әдеби жәдігерлер қатарына жатады. Шығармадан М.Х.Дулатидің өз заманын, ондағы тарихи оқиғаларды нәзік сезінген, дұрыс түсіне білген ойшыл қайраткер тұлға екенін байқаймыз. Әсіресе қазақ тарихы үшін белгісіз болып келген оның көп мәліметтері қазіргі тарих философиясына көп көмегін тигізуде. М.Х.Дулати өзінен бұрынғы, заманындағы тарихи оқиғаларды объективті қарастырып, оларды эмпирикалық жүйелі түрде зерттейді. Осы ерекшелігі арқылы ол қазақ тарихи философиясын бастап береді. Оқиғалардың өзара байланыстылығы, ішкі даму логикасы, деректердің баяндалуы мен қолданылуы, олардың бағалануы Дулатидың шығармашылығында қазіргі тарих философиясына қойылатын талаптардың үрдісінен шығып жатады. Онысы кемшіліксіз де емес, ол өз заманындағы тарихи-әлеуметтік және ғылыми деңгейлермен өлшенуі тиіс. Дегенмен Дулати жалпы жоғары санада тарихи-философиялық тұжырымдар жасауды мұрат екен. Олар нәтижесіз емес. Дулати ұлтымыздың қазақ ретінде қалыптасу басында өмір сүріп, қызмет атқарды, қоғамдың ойдың дамуына, ұлттық философиялық білімнің мағынасын кеңейтуге үлкен үлес қосты. Ойлау дәстүрлерін жаңартуға, байытуға, тарихи өлшемді ескере отырып, біршама еңбек сіңірді.

Жаңа тақырыпты бекіту. 5 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.4. Иллюстративті материал:

- а) техникалық құралдар: компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
- ә) көрнекі және дидактикалық құралдар: өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер, тест тапсырмалары, сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

1. Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
5. Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 26 беті	

3.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].

4.Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).

5.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].

6.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том,Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.А.Алдабердіқызы,Ш.Ш.Әлменова,Д.М.Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).

7.Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру

8.Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

1.Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.

Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

5.6. Бақылау сұрақтары:

1.Хандық дәуірдегі философия қандай бағыта дамыды

2.Сол дәуірдегі жыраулардың идеясы қандай

3.«Зар заман » дәуірінің идеясы

4.«Зар заман»дәуірінің өкілдерінің көтерген басты мәселелер.

-Төменде көрсетілген Бұқар жыраудың ел билеу ісіне байланысты айтқан өлең жолдарын қалай түсінесіз?

Өлетұғын тай үшін

Қалатұғын сай үшін

Қылмандар жанжал-ерегіс

Үйге тапсырма беру. 5 мин

№5 сабақ.

5.1.Тақырыбы:Болмыс. Материя. Сана ұғымдары.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Адам болмысының алғы шарттары – оның денесінің табиғат бөлшегі ретінде, организм ретінде өмір сүруі. Адамның басты ерекшелігі – ақыл-ой иесі, санасы бар. Адам табиғаттың бөлшегі, төл баласы, өрені, сонымен бірге ол әрі тарихты, әлеуметтік өмірді жасушы, әрі тарихи қоғамдық дамудың туындысы. Әрбір адамның адамзат тағдыры үшін, табиғатты, тұтас жер планетасын қорғау үшін жауапкершілігі туындайды.

Ұйымдастыру кезеңі:– 5 мин.

а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 27 беті	

в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

- а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;
- ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
- б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
- в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;
- г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

1. Болмыс тарихи қалыптасқан кең мағыналы, терең ауқымды философиялық ұғым.

2. Материя. Материя ұғымының философиялық мәні.

3. Сана ұғымына түсінік

4. Сана проблемасы туралы тұжырымдар.

5. Сана объективті дүниенің бейнесі

6. Бейнелеу формаларының эволюциясы

Әлемнің сыр – сипатын, дүниенің түп мағынасын, ішкі мәнін, айнала қоршаған ортадағы заттардың құбылыстар мен өзгеруін, адамзат қоғамының сан түрлі құпияларын танып білу қажеттігі – болмыс деп аталатын кең мағыналы, терең ауқымды философиялық ұғымының тарихи тұрғыдан қалыптасуының басты себебі әлі алғышарты болып табылады. Әр дәуірде өмір сүрген ғұламалар бұл ұғымды философиялық ой – толғаныстардың түп қазығы, бастапқы негізі деп қараған.

Болмыс философиядағы негізгі түсінік болмыс туралы ілім, антология философия күні бүгінге дейін әртүрлі көз қарастар дискуссиялар болып тұрады себебі болмыс проблемасы күнделікті уақытта адам адамзатқа күрделі сұрақтар қояды.

Адамдар белгілі бір табиғи және әлеуметтік ортада өмірге келеді, тіршілік - әрекетке араласады. Олар қоршаған ортаның, тұтас дүниенің бар екендігіне еш шүбә келтірмейді, бір қарағануа бұл өзінен - өзі түсінікті сияқты көрінеді. Сонымен бірге адамдар табиғат пен қоғамда үнемі өзгерістер болып, оның толысып жататына қарамастан, дүние біршама тұрақты нәрсе ретінде сақталатынын да анық аңғарады. Болмыс ұғымы – философияның ең ежелгі, әрі маңызды категорияларының бірі. Ол жалпылай алғанда «бар болу», «өмір сүру» проблемасын қамтиды. Ол заманғы философиялық әдебиеттен болмыс сөзінің 2 түрлі мағынасын аңғаруға болады. Тар мағынада болмыс - адамның санасынан тәуелсіз, тысқары өмір сүретін объективті материалдық дүниені білдіреді. Кең мағынада болмыс - түсінігі бардың бәрін, өмір сүретіннің барлығын – материалдық дүниемен қоса, рухани дүниені де, яғни адамдардың санасын, ақыл – ойын, жан дүниесін, сезімін қамтиды.

Басқаша айтқанда болмыс бар болуды, өмір сүруді айқындап белгілейтін, реальды дүниенің (шынайы дүниенің) барлық түрлерін қамтитын философиялық ұғым.

Философия тарихында болмыс ұғымының тұңғыш қабылдаған көне грек ойшылы Парменид (б.э.д. V – VII ғ) Оның пікірі бойынша болмыс дегеніміз – бар болу, өмір сүру одан басқа ештеңе жоқ, ал жоқ болу – болмыссыздық. Ең бастысы ол болмыстың тұрақтылығына, мәңгілікке, ең бастысы бар болуына, өмір сүретіндігіне көңіл бөледі. Гераклит (дүние қозғалыста) Демокрит бұл дүниеде атом (болмыс) және бостық, еш нәрсе жоқтық (болмыссыздық) қана бар деген тұжырымға келеді. Платон болмыс дегеніміз – мәңгілік өмір сүретін, өзгермейтін сана тектес рухани идеялар дүниесі деп санады. Орта ғасырда - Құдай болмысы, құдай мәңгі, уақыттан да, кеңістіктен де тысқары тұр. Ол бүкіл әлемді, табиғатты, адамды жаратушы. Қайта өрлеу, жаңа заман дәуірінде ғылым мен техниканың өрістеп дамуына байланысты философияда адамға, ғылым мен ақыл – ой

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 28 беті

жемістерін адам игілігіне пайдалануға бетбұрыс болғаны белгілі: Гегель: шынайы болмыс - «абсалютті идея», болмыс ұғымына диалектикалық сипат беріп, даму процесінде қарастырды. Фейербах: шынайы болмыс – табиғат, табиғаттың ғажап туындысы әрі жетістігі - адам депесептеді. Маркс пен Энгельс олар философияға «Қоғамдық болмыс» деп аталатын жаңа түсінік енгізді. ХХғ – Экзистенциализм – өмір сүру философиясы болды. Оның түп қазығы, басты мәселесі адам. Қысқаша тарихи шолу барысында болмыс ұғымы өте күрделі әрі, сан қилы болды. Енді болмыс ұғымының мән-мағынасын қарастырып көрейік. 1. Дүние деген не? Ол қашаннан және қалай пайда болған? Қазір де, бұрын да және бола береді, ол түпкілікті. Жеке заттар (адамдар) олар шектеулі, ауыспалы.

Абай: Қарап тұрсам бұл дүние шолақ екен,
 Бір-біріне адамдар қонақ екен.
 Тіршіліктің барында сыйласа біл,
 Бұл дүниенің қызығы сол-ақ екен.

Заттар мен құбылыстардың арасында ортақтық бар ма, оларды не біріктіреді? Философтардың жасаған қорытындылары:

1. Табиғат заттары рухани құбылыс (ой, пікір) қоғам және табиғат, түрлі жеке адамдар бәріне ортақ нәрсе – олардың бар екендігі, өмір сүріп отырғандығы және олардың жеке-жеке өз бетінше емес, өзара байланыста, белгілі бір бірлік, тұтастық дүние құрамында екендігі.

2. Табиғат, қоғам, адам, ойлар, идеялар бәрі тең өмір сүреді, бірақ өмір сүру түрлері әр қилы, сөйте тұра олар бар болуы арқылы шексіз де, тұрақсыз дүниенің тұтас бірлігін құрайды.

3. Дүниеде бардың, өмір сүретіннің бәрі – нақты ақиқат.

Сонымен болмыс туралы ой-пікірді жинақтай келе:

1. Дүние бар, ол шексіз де, тұрақты нәрсе ретінде өмір сүреді.

2. Табиғи және рухани құбылыстар, жеке адамдар мен қоғам – бәрі әр түрлі болғанымен тең өмір сүреді.

3. Дүние ақиқат және ол адамдардың санасы мен іс-әрекеттерінен нақты көрініс таба алады.

Болмыс – заттар мен құбылыстар арасындағы байланыстардың тұтастығы мен бірлігін талдап құрастыруға мүмкіндік береді. Болмыс – заттар мен құбылыстар арасындағы байланыстардың тұтастығы мен бірлігін талдап құрастыруға мүмкіндік береді. Философияның негізгі мәселесін – ақыл-ойдың болмысқа қатынасы туралы мәселені түбегейлі шешу үшін болмыстың негізгі түрлерін саралап білу керек.

1. Табиғат болмысы немесе заттар (денелер) және процестер болмысы, өз кезегінде: а/ табиғат заттары мен процестері

б/ адамдар жасаған заттар процестері.

2. Адам болмысы, ол заттар дүниесіндегі

а/ адам болмысына және

б/ адамның өзіндік болмысына жіктеледі.

3. Рухани (идеалдық) болмыс, ол

а/ дербестенген руханилыққа

б/ объективтендірілген руханилыққа

4. Әлеуметтік болмыс бұл қоғамдағы және тарихи процестегі

а/ жекелеген адам және

б/ қоғам болмысына бөлінеді.

Енді осы болмыс түрлеріне түсінік берейік. Табиғат объективті шындық, ол алғашқы, онсыз адамзаттың өмірі мен қызметі мүмкін емес. Табиғатсыз адам жасап шығарған заттар мен процестер, яғни «екінші табиғат» пайда бола алмайды. «Екінші табиғат» қатаң түрде біріншісіне төл табиғатқа тәуелді және оның туындысы. Бірінші табиғат пен екінші табиғаттың ортақ

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 29 беті

зандылығын, біртұтастығын, бірегей болмысына қатысты олардың өзара байланысын сақтап, реттеп отыру да заманымыздың көкейкесті жалпы азаматтық мәселесі болып табылады. Енді жекелеген адам және адамзат болмысының елеулі принципті өзгешелігі, өзіндік сапалық мәні неде? Адам болмысының алғы шарттары – оның денесінің табиғат бөлшегі ретінде, организм ретінде өмір сүруі. Адамның басты ерекшелігі – ақыл-ой иесі, санасы бар. Адам табиғаттың бөлшегі, төл баласы, өрені, сонымен бірге ол әрі тарихты, әлеуметтік өмірді жасушы, әрі тарихи қоғамдық дамудың туындысы. Әрбір адамның адамзат тағдыры үшін, табиғатты, тұтас жер планетасын қорғау үшін жауапкершілігі туындайды.

Енді рухани болмысқа тоқталайық.

Руханилық – өзінің өмір сүруі мен көрінісінің нақты түрлері жөнінен сан алуан болып келетін сана мен санасыздықтың процестерін қамтитын көп түрліліктің біртұтастығы. Оның құрамына табиғи тіл мен таңбалық (символдық) жүйелер түрінде іс жүзіне асырылған, материалдандырылған білім кіреді. Сондай-ақ адамдар арасындағы қатынастардың, ізгіліктің шығармашылық пен құқылық өлшемдері мен процестері де рухани өнімдер мен процестерінің қатарына жатады. Рухани болмысты шартты түрде үлкен топқа – жеке адамдардың тіршілігінен ажыратып қарауға болмайтын дербестенген руханилыққа және дара адамнан тысқары өмір сүре алатын объективтендірілген руханилыққа бөлуге болады. Біріншісі – дараланған адамның санасы. Адамның ойлау қызметі барлық жылдамдықтардан жүйрік. Көңіл жүйрік пе, көк дөнен жүйрік пе? деген халық мәтелі осыны жақсы білдіретін тәрізді. Дербес рухани болмыс – сана мен санасыздықтың қайшылықты ажырамас тұтастығы. Объективтендірілген рухани болмыс-кітаптар, сызбалар мен формулалар, жобалар, суреттер, ескерткіштер, музыкалық шығармалардың ноталары. Мәселе, ТІЛ – дербес және объективтендірілген рухани болмыстардың бірлігі болып табылады. Тіл мен сананың, тіл мен ойдың байланысы өте тығыз. Тіл арқылы сана қызметінің сыртқы, объективтендірілген нәтижелері көрініс табады. Сөйтіп объективтендірілген рухани құбылыстың басты ерекшеліктері – олар әлеуметтік кеңістікте және тарихи уақыт шеңберінде сақталады, жетілдіріледі және емін-еркін қозғалыста болады. Ең бастысы, дүние болмысы тұтас, тұрақты, үйлесімді, сөйте тұра үнемі қозғалыста, өзгермелі, құбылмалы. Оның ашылмаған құпиясы, ақтарылмаған сыры әлі де көп. Адам оны игеру жолында, игілікке пайдалану ниетінде іздене бермек.

Материя ұғымы дүниені адамның санасынан тыс, әрі тәуелсіз объективті шындық деп қарайтын материалистік дүниетанымның түп қазығы, мән-мағынасы болып табылатын негізгі ұғым. Бұл ұғым материалистік ағыммен бірге пайда болып, бірге жасып тарихи түрде қаылптасқан. Адамдар ерте заманда-ақ, шетсіз де шексіз көп заттар мен құбылыстардың бәріне тән, бәріне ортақ негіз болып табылатын нәрсе бар ма? деген сұрақ қойған. Ежелгі грек ойшылдары табиғат құбылыстарының құпияларын ұғынуға талпына отырып, дүниенің бір негізгі, түп қазығы, ортақ бір бастамасы бар деген тұжырымға келді. Олар оны – Субстанция (түп негізі) деп атады. Осылайша әр дәуірде материяға анықтама берілді. Материя ұғымының мәнін түсінуге біршама жақындап келген французматериалистері болды. «Материя деген – біздің сезімімізге әсер ете алатынның бәрі», - деп жазды Г.Гольбах. Сөйтіп, XIX ғ аяғына дейінгі материалистік дүниетанымда материяны түсінуде метафизикалық, механикалық көзқарас үстем болды. Олар материя мен нақты материалдық объектілердің арасындағы айырмашылықты біле алмады, материя ұғымын өздерінің материалдық дүниенің құрылымы туралы түсініктермен теңгерді, материяны санамен емес, түп қасиет, қозғалыс ұғымдарымен салыстыра қарастырады.

XX ғ жаратылыстану ғылымдарының дамуына байланысты, дүниеге диалектикалық материализм тұрғысынан қарайтын дүниетанымның қалыптасуы материя туралы механикалық, метафизикалық және идеалистік көзқарастардың дәйексіздігін ашып көрсетуге мүмкіндік туғызады. Мысалы: физика саласында, ең кішкене бөлшек әлемді ұстап тұрған кірпіш деп

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 30 беті	

келген. Әлемнің күрделі құрамы бар болып шықты. Оның өзі де әлдеқайда ұсақ бөлшектерге ыдырайды екен. Осы уақытқа дейін дүниенің материалдығын атомның бөлінбеуімен байланыстырып келген дүниетаным осы арада тұйыққа тірелді. Сөйтіп, материя:

1. Санаға дейін өмір сүреді.
2. Тысқары өмір сүреді.
3. Бейнесі жасалатын құбылыс есебінде санадан тәуелсіз өмір сүреді.
4. Құрал есебінде санадае тыс өмір сүреді.

Материяның бұл түсінігі адамзат ақыл-ойының, ғылымның бүгінге дейінгі танып білген объектілерін ғана емес, сондай-ақ болашақта ашылатын, танып-білетін объектілерді де қамтиды. Оның методологиялық мәні міне, осында. Құрылымсыз субстанция есебінде «таза» өмір сүретін материя жоқ. Ол әрқашан да белгілі ұйымдасқан материалдық жүйе.

Материя түсінігі дүниенің біртұтастығы туралы принципті де толық қуаттайды. Материя (лат. *materia* — зат) — әлемдегі алуан түрлі нысандар мен олардың жүйелерін, дүниедегі сан алуан құбылыстар мен оқиғалардың, қандай да болсын қатынастар мен байланыстардың, қасиеттер мен формалардың негізін, ішкі мәнін, себебін білдіретін философиялық ұғым. Айналадағы бүкіл дүние — мәңгі қозғалыстағы материяның алуан түрге түсіп, құбылып өзгеруінің, шексіз байланыстары мен қатынастарының көрінісі. Ежелгі қытай, үнді, грек философиясында Материя дүниедегі барлық заттардың негізі, дүниенің алғашқы тегі деп түсіндірілді. Антик философтары материяны жеке заттарға: **Фалес** — суға, **Анаксимен** — ауаға балады. **Гераклит** дүниенің алғашқы тегі және оны үздіксіз өзгеріске түсіріп, ұдайы жаңартып тұратын күш лаулаған от, алғашқы **зат** пен **қозғаушы күштің** тегі бір деп, диалект. **натурфилософияның** негізін қалады. Материя мен қозғалыстың бірлігі жөніндегі мәселені **Демокрит** өзінің **атомистік жүйесі** арқылы шешеді. Ол біртекті элементтер атомдарының әр түрлі қосылысынан дүниедегі алуан түрлі заттар пайда болады деп түсіндіреді. **Аристотель** материяны алуан түрлі заттық дүниенің болу мүмкіндігі ғана деп қарайды. Аристотельдің материяны бастапқы ырықсыз зат, ал **рухты** белсенді жасампаз күдіретті күш деп **дуалистік** тұрғыда анықтауы кейінгі **философия тарихында** маңызды орын алды. Жаңа заман философтарынан **Декарт субстанция жөніндегі теориясында** Материяны оның көлемімен барабар деп қарады. **Дидро** мен **Гольбах** “материя — табиғат”, “материя мех. қасиеттердің жиынтығы” деген тұжырымдамаларды ұштастыруға тырысты және материя ұғымының сыңаржақтылығын аңғарып, *Материя дегеніміз — біздің түйсіктерімізде бейнеленетін және осы түйсіктерді тудырушы себеп деп, оған танымдық тұрғыдан анықтама берді.* Материя анықтамасын оған қарама-қарсы тұрған материалды дүниемен емес, идеалды дүниемен қатысы арқылы да ашуға болады. Материядан өзге мұндай бейматериалдылыққа тек сана ғана жатады.

Сана — адам миының функциясы. Дүниеде ең ғажап, керемет құбылыс — адамның рухани дүниесі, сана, ақыл, ой. Адамзат іліміндегі барлық материалдық және рухани жетістіктер санасының күдіреті. Сана дегеніміз не? Ол іштен туған қасиет емес, ол атадан балаға көшетін қабілет те емес. Сана адам миына байланысты пайда болады, ал ми — оның мекені. Сана — адам миы қызметінің жемісі, нәтижесі. Бірақ ми түрлі жануарларда да бар. Ал сана тек адам миының ғана жемісі. Дін иелері сананы материалдан тыс, дербес және мәңгі өмір сүретін, ешқашан өлмейтін құбылыс деп қарастырады. Ертеде сананы жанға, ал жанды ұшып жүретін шыбынға балаған. Халқымыздың “шыбын — жан” деген сөзі осындай ұғымнан туындаған.

Идеалистік философияның қайсысы болсын сана, идея, рух материядан тыс, дербес өмір сүріп қана қоймайтынын, қайта сол материяны билейтін, оның қозғалысын, дамуын қарастыратын күш деп түсінеді. Бірақ сананың пайда болуын материалистік тұрғыдан түсіну де оңайға түскен жоқ. Кейбір материалистер сана барлық материяда бар деп түсінген. Мәселен, орта ғасырда өмір сүрген. Д. Скоттың түсінігінше, тіпті тас та ойлай алады-мыс. Мұндай бүкіл

ОҢТҮСТІК-ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 31 беті

табиғатты жанды деп қараған ұғымды философияда *гилозоизм* деп атайды. Сол органикалық және органикалық емес дүние арасындағы дәнекер – нуклеин қышқылдары бір жағынан органикалық емес, екінші жағынан органикалық дүниеге жатады. Олай болса, тіршілік қайдан пайда болды деген сұрзу өзінен-өзі шешіледі. Енді сол клетканың пайда болуымен жоғары дамыған организм – адам, оның санасы аралығында табиғатта жүз миллиондаған, бәлкім миллиардтаған жылдар жатқан болар. Ендігі мәселе – сана деген не, ол қалай пайда болды, мәні неде деген сияқты сұраулар. Ғылыми мәліметтерге сүйене отырып, ғалымдар сана барлық материяның жемісі емес, тек ерекше ұйымдасқан материя – адам миының функциясы екенін дәлелдеді. Ол 14-15 миллиардтай нейрондардан тұрады. Адам миы ешқашан тоқырауға ұшырамайды. Мысалы, Қытайда, Жапонияда алфавит жоқ, тек иероглифтер арқылы жазады. Олардың саны Қытайда 7000-дай. Сана-түйсік мүшелері арқылы объективті ақиқатты бейнелендіріп, оларды қорыту арқылы пайда болады, ал ол үшін көп нәрседен хабарлау болу қажет. «Көп жасағаннан сұрама, көпті көргеннен сұра» деп халық бекер айтпаған. Сана сыртқы дүниенің бейнелеу нәтижесі.

Сананың негізінде – білім, білу жатыр. Білім практикалық қызмет үшін қажет. Ол адам өмірінің негізгі десек, онда сананың шығуы, қалыптасуы мен дамуының түпкі негізі практикалық іс-әрекет, еңбек, қызме болмақ. Сана – объективті дүниенің бейнесі. Сана – мисыз өмір сүре алмайды, біздің түйсіктерімізге әсер ететін сыртқы дүние. Сананың мәнінде білім жатыр. Ал оны туғызатын танымдық ізденіс. Әр нәрсені білуге, ұғынуға талпыныс, ізденіс сананы қарастырады. Одан соң сана, бір жағынан, жинақталған білім, ал екінші жағынан таным процесі. Сана өмірден туындайды. Бірақ сана объективті өмірдің жұпыны бейнесі емес. Сана арқылы адам дүниені бейнелеп қана қоймайды. Ол оған әсер етеді, ойдан құрады, оны өзгертеді. Бір нәрсені көріп тұрып, адам толып жатқан ойға шолады, ойын сан-саққа жүгіртеді. Сөйтіп, объективті дүние санаға түрткі болады. Таным процесінде эмоцияның орны ерекше. Онсыз өнерде, ғылымда жаңалықтар болмайды. Түс – саналы құбылыс емес, психикалық процесс. Оны сана билей алмайды. Адамның миының құрылымы да аса күрделі. Кейбір анализ, синтез, сондай-ақ, сыртқы тіршіліктердің әсерлеріне байланысты түрлі іс-қимылдар жұлын, сопақша, орта және аралық ми арқылы жасалады. Ал күрделі ойлау тәсілдері бас миының үлкен жарты шары арқылы іске асады. Мидың қабыршағы астындағы аппарат шартсыз (инстинкті) қимылдарды басқарады. Жануарларда инстинкті қимылдар әрдайым ешбір шартты байланыссыз, бағынышсыз, емін-еркін сияқты көрінетін болса, адамдарда ол әрекеттер қашанда санаға тікелей бағынышты, оны сана билейді. Сонымен қатар сана мисыз өмір сүре алмайды, ал біздің түйсіктерімізге әсер ететін – сыртқы дүние. Сол әсерлер орталық жүйке жүйелері арқылы адам миына жетеді. Ми оларды қорытады, шешім жасайды. Әрине адам ми арқылы ойлайды, бірақ оның мәні сыртқы дүниеде, соны бейнелеуінде. Ми – ең алдымен объективті ақиқатты дәл, былайша айтқанда, сыртқы дүниені дұрыс бейнелейтін орган. Бірақ сана мен объективті ақиқат ешқашан да мейлінше дәлме-дәл болмайды. Сана – оның идеалдық бейнесі. Мұны Гегель де мойындаған. Бұл – дәлдік пен айырмашылық диалектикасы. Сананың мәнінде білім жатыр. Ал оны туғызатын танымдық ізденіс. Әр нәрсені білуге, ұғынуға талпыныс, ізденіс сайып келгенде сананы құрастырады. Сана – материядан мүлде өзгеше. Бейнелеу – жалпы материяның қасиеті. Бейнелеудің негізінде бір құбылыстың екінші құбылысқа, бір дененің екінші бір денеге жасайтын ықпалы жатыр. Мәселен, жүріп бара жатқан адамнан із қалады, із бейнелеуге жатады. Күннен, желден, ыстық пен суықтан, жаңбыр мен қардан жартас бұзылып, үгетіліп қиыршық құмға айналады. Теңіз жағасындығы тастар қашанда жылтыр, теп-тегіс болып келеді. Оны ысып, жылтырататын су толқыны. Сана да – дәл осындай әсердің нәтижесі. Дүние танымда адамдардың іздеріс мүмкіндіктерін орасан зор дамытқан ғылым кибернетика. Ол күрделі информацияны қабылдап, оны сұрыптап, талдап белгілі жүйеге түсірпін, нақтылы шешімге келтіретін және ол процестерді баққаратын ғылым.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 32 беті	

Әрбір адамның психикасында санасыздық (иррационализм), ақылсыздық (нерационалды) әрекеттер бар. Оның ауқымы кең. Көп нәрсені адам дағдылы әдіспен ойламай-ақ, дәлме-дәл жүзеге асырады. Ақылсыздық дегеніміз санамен басқарылмайтын, бірақ түптен келгенде, адам миының онша алыс кетпейтін, әсіресе, мидың естелік қабілетімен бақыланатын психикалық процесс. Мысалы, Менделеев химиялық элементтердің жүйесін жасарда алдымен түс көрген. Нағыз санасыздық жануарларда байқалады. Адам ақылсыздық жағдайында онша құлдырап төмендемейді, өйткені ол санаман басқарылып отыр. З.Фрейд санасыз, ойсыз инстинкт адамда басым, оның ойынша әдептілік-жасанды, ал адам өзімен-өзі жеке қалғанда нағыз ұятсыздық халге түседі. Адамды жанурмен теңейді. Адамда «Ол» - аморальдық және « Мен» тәртіптілік деген 2 түрлі құбылыс болады.

З.Фрейд – ол аморальдық құбылысты қолдайды, «мен» - тәртіпке адам өзін қыспақта ұстайдыдейді. Сонымен сана дегеніміз – объективті дүниенің адам миында пайда болатын субъективті бейнесі, сәулесі. Бірақ ол жай бейне емес, шығармашылық бейне.

Жаңа тақырыпты бекіту. 5 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.4. Иллюстративті материал:

- а) техникалық құралдар: компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
- ә) көрнекі және дидактикалық құралдар: өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер, тест тапсырмалары, сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

1. Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
5. Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
3. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том. Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. С.А. Аяпбекова, Н.Т. Базарбай, А. Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 33 беті	

4. Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / каз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).

5. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том. Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. С.А. Аяпбекова, Н.Т. Базарбай, А. Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].

6. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том. Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. А. Алдабердіқызы, Ш.Ш. Әлменова, Д.М. Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).

7. Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру

8. Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

1. Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.

Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

- Болмыс дегеніміз не
- Болмыс ұғымына тарихи сипаттама
- Философтардың болмыс ұғымына жасаған қортындысы
- Табиғат болмысы және оның түрлері
- Адам болмысы және оның түрлері
- Рухани болмыс және оның түрлері

Үйге тапсырма беру. 5 мин

№6 сабақ.

5.1. Тақырыбы: Диалектиканың негізгі ұғымдары, категориялары. Аралық бақылау №1

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Диалектиканың негізгі категорияларын түсіндіру. Аралық бақылау жұмысын жазбаша ауызша түрде алу.

Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

- а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.
- б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.
- в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

- а) Барлық оқушыларының үй тапсырмасын орындауын тексеру;
- ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
- б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
- в) Оқушыларының білімдерін бағалау;
- г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру:

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу		72 беттің 34 беті

5.3. Дәрістің тезісі:

Дамудың философиялық теориясы

Диалектиканың негізгі заңдары

Категориялар дегеніміз не

Философиялық категориялар

Диалектиканың категориялары

Диалектика – табиғаттың, әлеуметтік дүниенің, рухани құбылыстардың дамуы туралы терең де жан- жақты ілім. Ол тұтас философиялық дүниетанымның түп қазығы, алтын өзегі. Ғылым мен практиканың сан алуан проблемалардың нақта шешу олардың мәселелерін одан әрі зеттеп білу, диалектиканы шығармашылық тұрғыдан меңгеруге және шебер қолдануға байланысты екенін өмір сан рет дәлелдеп берген. Диалектика бүкіл дүниеге тән байланыстар мен дамудың жалпылама, әмбебап заңдылықтарын зерттейді. Даму дегеніміз не? Дамудың қайнар көзі қайда? Құбылыстар неге дамиды? Даму қалай іске асады? леген сияқты сұрақтар диалектика үшін аса маңызды. Бұл сұрақтарға жауап іздеу фил- фия ілімінің пайда болу, қалыптасу және тарихи даму кезеңдерімен өте тығыз байланысты. Көне грек антикалық фил-да диалектиканың алғашқы

1. Стихиялық формасы дүниеге келіп қалыптасты. Диалектиканың дәстүрлер негізін қалаушы Гераклит болды. Ол үшін дүние үнемі өзгерісте, қозғалыста, сіресіп қалған ештеңе жоқ. Дүниедегі бардың бәрі қарама қайшылықтан тұрады, олардың бәрі өзара байланыста. Осы қарама қайшылықты байланыс – қозғалыстың, дамудың қайнар көзі, бастауы. Дүние дегеніміз өзі-мәңгілік пен өтпелілік, өмір мен өлім, пайда болу мен жойылу, бірігу мен ыдырау.

Қайта өрлеу, Жаңа заман дәуірлерінде фил-я мен жаратылыстану ғылымдарында диалектиканың дамуына: Д.Бруно, Н. Коперник, Н.Кузанский, Р.Декарт т.б ойшылдар көп үлес қосты. Дегенмен стихиялық диалектиканы өзгертуді мойындағанмен дамудың нақты мәселелерін шешуге қабілетсіз еді. Кейіннен ғылым дами бастағанда метафизикаға орын беруге мәжбүр болды. Диалектиканың екінші тарихи формасы неміс классикалық фил-да

2. Идеалистік негізде қалыптасты. Кант, Фихте, Шеллинг, Гегель дүниеге деген метафизикалық көзқарасқа жалпы даму идеясын қарама – қарсы құрды. Диалектиканы дамытуға Гегельдің қосқан үлесі зор. Ол дүниеде бардың, дамудың қайнар көзі абсолюттік идея- «Әлемдік ақыл – ой» деп білді. Ол диалектиканың заңдарын тұжырымдап, оның категорияларының логикалық жүйесін жасады. Алайда Гегельдің диалектикасы объективтік идеализмге негізделген. Оның пікірінше қозғалыста тұрған дамуда болатын шынайы, адам санасынан тысқары тұрған заттар мен құбылыстар емес, руханилық, идеялық түсініктер- ақыл ой ғана.

К. Маркс: «Гегельдің диалектикасы басымен төмен қарап теріс тұр, оны аяғынан тұрғызып оң сипат беру қажет болды» деді. Бұл міндетті атқарған К. Маркс пен Ф. Энгельс .

3. Материалистік диалектиканы өмірге келтіреді. Олар (К.Маркс пен Ф.Энгельс) шынайы материалдық және рухани дүниенің біртұтас даму диалектикасын қалыптастырды. Олар тек дүниені түсіндіру ғана емес, сондай ақ оны өзгертудің жәй – жапсарын, жолын көрсететін құрал екенін де көрсетіп дәлелдеп берді.

Объективтік диалектика – объективті шындықтың құбылыстары мен процестеріне қатысты заңды байланыстарын қарастырады. Ал субъективтік диалектика – ой – өрістің, сананың, таным процесінің өзгеруі мен дамуындағы заңды байланыстырады қамтиды.

Даму барысында төменнен жоғарыға, көнеден жаңаға, қарапайымнан күрделіге көтерілу іске асады. Диалектикаға қарама – қарсы қалыптасқан даму концепциясы танымдық және ойлау әдісі метафизика деп аталады. Философиялық ойлау тәсілі ретінде метафизика көне Грецияда элеаттық мектепте пайда болды. М. Парменид болмысты қозалмайтын шар есебінде қарастырған болатын. Метафизиканың кең тарап, үлкен қолдауға ие болған кезеңі ХҮІІ-ХҮІІІғ механика мен математика ғылымдарының шарықтап, дамыған уақытына сәйкес келеді.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 35 беті	

Сөйтіп, Диалектика-сыртқы дүние мен рухани жан дүниенің байланыстары туралы теориялық білімдер жүйесі, дүниеге шынайы, нақты көзқарастың түпнегізі, ой-өріс әдісі. М. Энштейн ашқан салыстырмалық теориясында материя, қозғалыс, кеңістік және уақыт оның категориялық құрылымын анықтайды. Ендеше категориялар ғылыми теорияны құру мен дамытуда, жаңа нәтижелерді іздеуде үлкен методологиялық рол атқарады, демек теория жасау диалектикалық-логиканың принциптері болып табылады.

Диалектиканың заңдары.

1. Қарама-қарсылықтың бірлігі мен күрес заңы.
2. Мөлшер мен сапа өзгерістерінің өзара ауысуы.
3. Терістеуді терістеу.

Дүниеде қарама-қарсылықсыз еш нәрсе жоқ, оны адам баласы ерте заманнан байқаған. Гереклит: «Бәріде ағыста, бәріде өзгерісте. Теңіз суы әрі таза, әрі лас» Қарама-қарсылықтың күресі мен бірлігі заңын толық зерттеген Гегель, бірақ ол табиғатта, қоғам да бұлайша дамымай тек адам санасы, абсолюттік идея ғана солайша дамиды дейді. Бұл идеялистік пікір. Ал материалистік диалектика адам санасындағы қайшылық өмір қайшылығының бейнесі екенін дәлелдейді. Қарама-қарсылық деген не? Ол табиғаттағы, қоғамдағы, адам санасындағы бірін-бірі жокқа шығаратын және сонымен қатар бірінсіз-бірі өмір сүре алмайтын заттар, құбылыс арасындағы қатынастар.(өлім мен өмір, жақсылық пен жамандық).Қарама-қарсылықтың бірлігі деген не? Ол қарама-қарсы жақтардың бірінсіз-бірі өмір сүрмейтіндігі, егер ақ болса, қараны түсіндіру керек. Онсыз өздігінен қозғалыс даму мүмкін емес. Өмір диалектикасы дегеніміз осы. Қайшылық дегеніміз не? Мыс: Капиталистік елдің ішкі қайшылығы өзіндегі тап күресі, ал ол елдің басқа елдермен арақатынасындағы қайшылығы сыртқы қайшылыққа жатады. Қарама-қарсылықтың көзі неде, қозғаушы күш не деген сұраққа жауап береді. Мөлшер мен сапа өзгерістерінің өзара ауысуы. Сапа-затты анықтайтын, даралайтын оның сапасы. Мыс: ағаш, темір, су. Мөлшер- заттың қасиетінің құрамдас бөлшектерінің санын, ауқымын білдіреді. Даму-мөлшерлік өзгерістердің сапалыққа ауысуы. Сапа мен мөлшер даму процесінде бірін-бірі теріске шығарады. Дегенме бірінсіз-бірі өмір сүре алмайды, бірімен-бірі диалектикалық тепе-теңдікте, бірлікте болады. Соның нәтижесінде өлшем деген категория өмірге келеді. Өлшем дегеніміз-сапа мен мөлшердің диалектикалық бірлігі. Мыс: су 0 с тан 60с сапасын сақтайды. Ал 100с бұға айналады, 0 жеткізсек мұзға айналады. Бұл мысалдағы өлшем студент қатарына кірген күннен диплом қорғаған күннің арасы. Секіріс ескі сападан жаңа сапаға өтудің жалпы түрі.

Терістеуді терістеу заңы. Ескінің негізінде және онымен күрес барысында жеңе отырып, жаңаның пайда болуын терістеу деп атайды. Сөйтіп объектінің өздігінен дамуы барысында ескі сапаның, жаңа сапамен ауысуы заңды процесс, диалектикалық терістеу дегеніміз міне осы. Диалектикалық терістеу дамудың шартты, әрбір сәті, сондай-ақ ескі мен жаңаның арасындағы дәнекері. Мыс: бидайдың дәні жерге түссе, көк өсіп сабаққа айналады.

Категория – адамның дүниені тануы мен іш жүзіне өзгертуінің сатылары, ғылымның қалыптасуы мен дамуының жалпы шарттары. Әрбір ғылымның өзіне тән категориялары бар. Мыс: математика-сан, шама, жиын.Физика-масса, энергия, күш.Биология-тіршілік, эволюция.

Философиялық категориялар: материя, сан, қозғалыс, уақыт, сапа. Философия тарихында «Категория» туралы алғашқы еңбекті Аристотель жазған еді. Дегенмен ол категорияны байланыссыз, жүйесіз қарастырды және олардың таным мен практикалық қызметтегі маңызын ашып бере алмады. Неміс философиясының негізін қалаушы Кант 12 категорияны 4 топқа бөліп, олардың арасындағы диалектикалық байланыс бар екенін байқады.Егер Аристотель категорияны болмыстың негізі және оның бейнесі десе, Кант оны шындық бейнесі, сезімдік пайымдаудың априоры деп түсінеді. Сөйтіп Кант Аристотель берген дұрыс материалистік түсініктен бас тартып, идеализмге бой ұрды.Гегель «логика ғылымы» еңбегінде категорияларды диалектикалық

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 36 беті	

тұрғыдан түсіндіріп берді. Бірақ ұғымдар диалектикасын анықтауға тырысты. Маркс пен Энгельс өздеріне дейінгі категория туралы ілімдерді сын көзімен тұжырымдап, диалектикалық материалистік ілім жасады. Адам ойлауының категориялары оның практикалық қызметінде қалыптасып, дамиды. Категориялар арқылы ол адамзатты және өзін-өзі тани алды. Сонымен, категория-табиғаттағы, қоғамдағы және ойлаудағы жалпы байланыстарды бейнелейтін ең жалпы ұғымдар, практикалық қызметтің идеялық нысандары.

Диалектиканың негізгі категориялары:

Категориялар заттардың, құбылыстардың жалпы әрі маңызды жақтарын, байланыстар мен қатынастардың көрсететін ғылымның негізгі түсініктері болып табылады. Категориялардың пайда болып, қалыптасуы-еңбектің, қоғамдық практиканың нәтижесі. Категориялар дүниені танып білу барысындағы баспалдақтар десек, әбден орынды. Диалектиканың өзара қатынастағы жұпталған категориялар жүйесіне тоқталайық.

1. Жекеше-өзгеше, жалпы. Жылқыбаев-жекеше, студент-өзгеше, ҚР. азаматы-жалпы.

2. Себеп пен салдар. Суды қайнатқанда молекулалардың қозғалысқа түсуі-себеп, буы айналуы-салдар.

3. Мүмкіндік пен шындық. «Құс болып ұшсам, жұлдыздарға барсам» деген мүмкіндіктер шындыққа айналып жатыр.

4. Қажеттілік пен кездейсоқтық. суретші сурет салып жатып, бояулардың өзінен сурет салды.

5. Мазмұн мен түр. Көркем шығарманың мазмұны-оның айтпақ ойы, идеясы, ал түрі –оның сюжеті, тілі, композициясы, жанры.

6. Мән мен құбылыс. Мыс: адамның мәні ақыл-ойы мен парасат иесі есебінде қоғамдық қарым-қатынасқа түсе отырып, мақсатты түрдегі іс-әрекетке араласуында. Қысқасы мәнсіз құбылыс, құбылыссыз мән жоқ.

Мүмкіндік пен шындық. Өмір шындығы болмысқа, тіршілікке, мәнге, мүмкіндікке қарағанда әлдеқайда нақтылы. Ал мүмкіндік болса, объективті өмір сүріп, шындыққа ұласатын процесс. Дегенмен философиялық әдебиеттерде, оқулықтарда мүмкіндік шындыққа қарағанда әлдеқайда абстракттілі, мазмұны жағынан тар өрісті болып келеді деген пікір бар. Диалектикалық даму тұрғысынан алғанда, бұл жаңсақ пікір. Өйткені шындық-барлық жағынан алғанда іске асқан, бізден тыс өмір сүретін объективті дүние, жалпы материя, материалдық процесс. Мұндай шындық даму процесі арқылы ғана қалыптасып, өсіп жетіледі. Мән мен құбылыс. Мән заттың, құбылыстар мен процестердің тұтас дүниенің ішкі жағын, терең де біршама тұрақты байланыстарын сипаттайды. Құбылыс-мәннің сыртқы көрніс табуы, ол мәнге қарағанда қозғалмалы әрі өзгергіш. Мысалы: адамның мәні ақыл-ой мен парасат иесі есебінде қоғамдық қарым-қатынасқа түсе отырып, мақсатты түрде іс-әрекетке араласуында. Электр тогынан шам жанады, өткізгіш қызады, қысқасы, мәнсіз-құбылыс, құбылыссыз мән жоқ. Мазмұн мен түр. Мазмұн дегеніміз-заттың немесе құбылыстың ішкі құрамы, оларды құрастырып тұрған элементтердің өзара байланысы. Түр мазмұнның ұйымдасуы, құрылымы, оны құрайтын қарапайым бөлшектер. Мәселен: атомның мазмұны-оң зарядталған ядро мен оның төңерегіндегі оң белгілі энергетикалық деңгейде қозғалатын теріс зарядтағы электрондар. Ал түр дегеніміз-осы бөлшектің өзара орналасуы, құрылымдық тәртібі. Көркем шығарманың мазмұны-оның негізгі айтпақ ойы, идеясы, ал түрі- оның сюжеті, тілі, жанры. Қажеттілік пен кездейсоқтық. Қажеттілік мүмкіндіктің шындыққа өтуінің әрі заңды, әрі объективті негізі. Олай болса, қажеттілік даму тенденциясының мәнін ашады. Ал кездейсоқтық осы процестің белгілі бір сәті ғана. Бұл арада біз Гегельдің: «Кездейсоқтық дегеніміз - мүмкіндік ретінде ғана маңызы бар» деген пікіріне жүгінеміз. Қажеттілік пен кездейсоқтық бірде шындықтың, растың, бардың ішкі және сыртқы жағы болып көрінсе, екінші бір жағдайда олар диалектикалық қайшылыққа тап болып, бірі бірлікті негіздеп, екіншісі күреске бейім тұрады. Себеп пен салдар. Себеп дегеніміз-екі немесе бірнеше құбылыстың, заттың олардың ішкі жақтарының өзара байланысқа түсіп, бір-біріне әсер етуі барысында, ол құбылыстар мен заттардың тиісті өзгерістерге ұшырату әсері. Ал салдар дегеніміз – өзара әсер етуі нәтижесінде құбылыстарда, заттар мен олардың ішкі

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 37 беті	

жақтарында пайда болған өзгерістер. Жоғарыдағы мысалдарда суды қыздырып қайнатуға жеткізу барысында молекулалардың қозғалысқа түсуі-себеп, ал булану-салдар. Жекеше, өзгеше, және жалпы заттың, құбылыстың, процестің өзіне ғана тән, қайталанбайтын ерекшеліктері жекеше деген ұғымды білдіреді. Көпшенің ауқымы мен қарымы әр деңгейде болып келеді. Қамту ауқымы өте кең көлемді көпшені жалпы деп атайды. Өзгеше деген категория жекеше мен көпшенің арасындағы диалектикалық байланысты білдіре отырып, осы екеуінің арасындағы дәнекерлік қызметті атқарады. Жекеше, өзгеше, жалпы категориялар таным процесінде де үлкен рол атқарады. Дүниені танып білу жекешеден көпшеге, одан жалпыға өрлеу арқылы жүріп отырады.

№1 аралық бақылауға арналған сұрақтар

1. Философия пәні, оның қалыптасу және даму тарихы
2. Философияның қоғамдағы рөлі.
3. Дүниетанымның тарихи түрлері-миф, дін, философия.
4. Материализм және идеализм-философияның негізгі бағыттары.
5. Ежелгі Шығыс философиясы.
6. Ежелгі Қытай философиясы (Конфуций ілімі-гуманизм, Дао ілімі-даосизм).
7. Қытай философиясының негіздері.
8. Ежелгі Үндістандағы касталық жүйе. Буддизм және Джайнизм. Ведалар кітабы.
9. Антик философиясы.
10. Антик философия-Фалес, Анаксимандр, Анаксимен, Гераклит, Парменид, Зенон, Сократ,
11. Демокрит, Платон, Аристотель, Эпикур. Рим тарихнамасының қалыптасуы.
12. Грек, Рим философиясының сабақтастығы.
13. Ежелгі Грек мәдениетіндегі мүсіндеу мен сәулет өнері, ғылымның дамуы.
14. Орта ғасырлық философия.
15. Араб-парсы философиясы.
16. Патристика, схоластика-ортағасырлық философияның негізгі ағымдары.
17. Ислам діні.
18. Ф. Аквинский, Р. Бекон, У. Оккам, О. Хайям, әл-Фараби, ибн-Сина, әл-Бируни ілімдері.
19. Қайта өрлеу дәуірінің философиясы.
20. Геоцентризм (Н. Каперник, Г. Галилей, Д. Бруно).
21. Жаңа заман философия-таным әдісі.
22. Ресей философияның дамуы. Ресейдегі позивитизм.
23. Қазақ философиясының қалыптасуы мен ерекшеліктері.
24. Қазақ халқының дүниетанымы.
25. Мұсылмандық ренессанс (Қорқыт Ата, Жүсіп Баласағұн, Махмұт Қашқари, Қожа Ахмет Иассауи, Асан Қайғы, Мұхаммед Хайдар Дулати т.б.).
26. XIX ғасырдағы қазақ ағартушыларының дүниетанымдық көзқарастары (Дулат Бабатайұлы, Шортанбай Қанайұлы, Мұрат Мөңкеұлы, Бұқар Жырау, Ақтамберді жырау). Антропоцентризм және гуманизм (Ш. Уалиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев).
27. Қазақ философиясындағы дәстүр мен жаңашылдық.
28. XX ғасыр басындағы қазақ ағартушыларының қоғамдық саяси ой-пікірі (Ш. Құдайбердиев, С. Торайғыров, А. Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, Ә. Бөкейханов, М. Шоқай, Х. Досмұхамедов, Ж. Досмұхамедов, М. Дулатов т.б.).
29. Болмыс. Материя, Сана ұғымдары.
30. Болмыс Категориясы және негізі формалары.

Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 38 беті	

Логикалық тапсырма

Қоғамды ғылыми тұрғыда түснуді қалай түсінесін?

5.4. Иллюстративті материал:

- а) техникалық құралдар: компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
 ә) көрнекі және дидактикалық құралдар: өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер, тест тапсырмалары, сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

1. Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темиргалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темиргалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
5. Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темиргалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темиргалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
3. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том. Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. С.А. Аяпбекова, Н.Т. Базарбай, А. Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
4. Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз. тіл. ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).
5. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том. Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. С.А. Аяпбекова, Н.Т. Базарбай, А. Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
6. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том, Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. А. Алдабердіқызы, Ш.Ш. Әлменова, Д.М. Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).
7. Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру
8. Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 39 беті	

Электронды оқулықтар:

1. Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.

Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е., 2017 <https://aknurpress.kz/>

Глоссарий

Қазақ тілінде	Орыс тілінде
Диалектика	
Стихиялық	
Идеалистік	
Материалистік	

5.6. Бақылау сұрақтары:

- Бақылау сұрақтары мен тапсырмалар:
- Диалектика дегеніміз не
- Терістеуді терістеу
- Қарама-қарсылықтың бірлігі мен күрес заңы
- Сан мен сапа өзгерістерінің өзара ауысуы

Үйге тапсырма беру. 5 мин

№7 сабақ

5.1. Тақырыбы: Философиядағы қоғам мәселесі.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Қоғам, адам және қоғамдық қатынастар туралы ой – пікірлер, идеялар ұғымдары.

Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

- а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.
- б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.
- в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

- а) Барлық оқушыларының үй тапсырмасын орындауын тексеру;
- ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
- б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
- в) Оқушыларының білімдерін бағалау;
- г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

Тарихи кесімдегі қоғам түсінігі. Қоғамдық проблемалар жиынтығына жасалған басты философиялық қадамдар. Тарих философиясы /қоғамның қозғаушы күштері/ Қоғам құрылымы /базис пен қондырма/ Қоғам, адам және қоғамдық қатынастар туралы ой – пікірлер, идеялар мен ұғымдар алғашқы қауымдық қоғам дәуірінде – ақ қалыптаса бастаған. Адамдардың алдында қоғам деген не, ол қалай пайда болады, ол қалай дамиды, дамудың көздері мен қозғаушы күштері неде қоғамды құбылыстар мен процестердің байланысы қандай, өзара әсер, себебі, қарым – қатынастар заңдылықтары бар ма деген және басқа да көптеген сұрақтар, ой – пікірлермен идеялар туады. Адамдар бірге өмір сүріп, қоғамды қалыптастырады. Қоғам-зерттеудің күрделі нысаны.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 40 беті

Қоғамдық проблемалар жиынтығын талдауда түрлі-түрлі философиялық жолдар бар. Сондықтан қоғамды зерттеу үстінде ол туралы жазылған көптеген еңбектермен санасуға тура келеді. Тарихи кесімдегі қоғам түсінігі. Ежелден-ақ антикалық философияда қоғам талданып қойылған. Демокрит адамдар басында әншейін табиғат сыйларын пайдаланады деп пайымдайды. Аристотель адамды қоғамдық тірлік иесі, «саяси хайуан» деп атады. Жаңа дәуір философиясында, оның ішінде Гоббс еңбектерінде, адам қоғамы табиғи және азаматтық деп аталатын екі жағдайға бөлінеді. Табиғи жағдайда «адам адамға қасқыр» деген қағидамен жаппай күрес жүрді. Келе-келе адамдар келісім жасап, соған сәйкес әркім өз құқықтарының бір бөлігін мемлекетке беріп, нәтижесінде азаматтық қоғам пайда болды. Маркс: қоғам - индивидтердің бір-бірімен болатын байланыстар мен қатынастардың жиынтығын білдіреді деп санады. Позитивизм (Конт, Спенсер) өзінің ғылыми білімге деген бағытымен философиядан қоғам туралы арнайы ғылым – социологияны айқындап шығуға жағдай жасады. Қоғамдық проблемалар жиынтығына жасалған басты философиялық қадамдар. Қоғамның натуралистік тұжырымдамасында қоғам дамуының анықтаушы рөлі географиялық (климат, ландшафт, пайдалы қазбалар ресурстары, флора, фауна, құнарлы топырақ), демографиялық факторларға, адамның өз биологиясына берілді. Бұл тұрғыда XIX ғасырдың аяғында пайда болған органикалық мектеп ойшылдарының- социобиологиялық көзқарастары айрықша. Оның өкілдері қоғамды организмдермен теңестіріп, әлеуметтік өмірді биологиялық заңға сыйымдылық көмегі арқылы түсіндіруге тырысты. Социобиологтар қоғамға биология «призмасы» арқылы қарайды. Гректің «история» деген сөзі-өткенді қаузау, шын мәнінде не болғанын әңгімелеу деген ұғымды білдіреді. Сонымен бірге ол өткен шақты осы және келер шақпен байланыстырады. Тарих философиясының басты мүддесі-тарихи қозғалыстардың оралмайтындығын танумен байланысты. Өткен тарихты қарастыру ұлы адамдардың пайда болуын және тарихтың әрбір сәті өзіне сай мемлекет қайтарткерлерін шығаратынын көрсетті. Тарих философиясының маркстік нұсқаларында қоғам өз дамуында алғашқы қауымдық, құл иеленушілік, феодалдық, капиталистік және коммунистік формалардан өтетін «бесмүше» ұғымы кең тараған. Виконның айтуынша, барлық халықтардың тарихи дамуы бірегей заңға бағынады. Барлық халықтар бірдей даму сатыларынан өтеді. Алғашқы қауымдық - тағылық, феодализм - батырлар ғасыры, қалалар дәуірі, әділет заңдар мен зерде - өркениет ғасыры. Бұл айналым аяқталған соң даму жаңғырады және біршама жоғарғы деңгейде қайта қайталаанады. Даму спираль түрінде болады, яғни ол прогрессивті және шексіз. Жаңа тарих философиясының жаңа заманғы ірі өкілдері – ағылшын философы А. Тойнби (1889-1975) және неміс философы К. Ясперсс (1883-1969). Тойнби тарих өз тұтастығы мен нақты көріністерде бірқатар жалпы мазмұнға ие деп есептеді. Бұл мазмұн тарихта тәжірибе мен тарихи уақыт адамға сырттан да, іштен де, оның ішкі өміріне байланыссыз да, оның жеке тұлғасына қатыссыз да берілмеген дейтін уәжді ұқтырады. Тарихтың нақты процестері белгілі деңгейде адамның жеке тұлғасымен ортақтас, өйткені ол адмның ішкі әлемі, ішкі тәжірибесі, ішкі қайшылықтары арқылы өтеді. Бұл тұрғыда тарих персоналды. Солайша, ол адамдық бет- бейнеге ие болады. Тіпті тарихи процеске қатысушы басым көпшіліктің белгісіздігі де тарихтың жекелік сипасының қасиетін, оның адами рухтану мәселелерін жоққа шығара алмайды. Тойнбидің пікірінше, тарихты түсіну, тұрғысынан адамдардың араласу, жеке адами қасиет ұғымдары ажырамастай түрде байланысқан. Адам ар-намысы- тек адамдармен араласу арқылы жүзеге асырылады. Егер тарихтан өзіміз үшін өзекті болып табылатын адамгершілік идеясын шығарып тастайтын болсақ, онда біз тарихты мүлдем мәнсіздік, хаос деңгейіне түсіріп жіберген болатын едік. Индивидтер, топтар, халықтар, аймақтар осынау ғарыштық материяның жер деп аталатын кішкене бөлігінде ұдайы түрде өзара байланыста, өзара қатынаста болуға, өзара тәжірибе алысуға, бір-бірнен оқып- үйренуге мәжбүр. Тарихтың адамдардың ара-қатынасы, араласуы, сөйлесуі, ой бөлісуі процесі ретінде сипаты

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 41 беті

мызғымайды. (А. Тойнби) Неміс философы К.Ясперсс Тойнбиге қарағанда адамзаттың бірегей шығу тегі және бірегей даму жолы бар деген бөлек тұжырымға келеді. Алайда, Ясперстің пікіріне қарағанда, бұл жағдайды ғылыми тұрғыда дәлелдеу қиын және оны керісінше де дәлелдеп шығу мүмкін емес. Осы бірлікті қабылдауды сол сенім постулаты деп атайды. Ясперстің айтуынша, сенім тарихтың негізі және мәні болып табылады. Ол адамзат үшін оларды бөлмей, қайта біріктіре түсетін ортақ сенім болады, бұл- философиялық сенім деп санады. Ойшыл адамның философиялық сенім белгісі тек біліммен одақта ғана өмір сүреді. Ол сенім білім жететін құбылыстарды біліп, өз-өзін түсінгісі келеді. Шексіз таным, ғылым философиямен шұғылданудың негізгі бөлшегі. Сондай-ақ Ясперсс әлемдік тарихқа жанаша «білік» - «білік дәуірі» ұғымын енгізеді. Біздің жыл санауымызға дейінгі 900 және 800 жылдар аралығын Ясперсс әлемдік тарихтың «білік дәуіру» деп атады. Бұл кезең дәл сол философиялық сенімнің туған уақыты. Уақыттың осы кезеңдері аралығында аталған ағыммен қанаттасып Қытайды, Үндістанда, Персияда, Пелистинада және Ежелгі Грецияда осы күнге дейін өмір сүріп келе жатқан адам типін қалыптырылған рухани қозғалыстар пайда болды. Ясперсс «білік дәуірі» мифтік сананың орнын алмастырылған әлемдік діннің туу кезеңі деп көрсетеді. Жер бетінде бір мезгілде деуге тұраралық бір-біріне тәуелсіз бірқатар, іштей туыстас діни орталықтар пайда болды. Негізінен оларды жақындастырған мифологиялық көзқарастарды бұзып жару еді. Адам көкірек көзі жаңа ашылғандай алғаш рет айқын ойға келіп, өзіне, қоршаған ортаға, әлемге және өзіне сәйкес келетіндерге рационалдық қатынаспен қарай бастады. Ал Ясперстің пікірінше, бұл философиялық ойлаудың ең басты алғы шарттарының бірі болып табылады. Ясперстің пайымдауынша, «білік дәуірі» адамның дүниеге және өзіне деген тікелей көзқарастарын өзгертеді. Жеке тұлғаның өз-өзін тануы артады. Адам өз болмысының әлсіздігін сезінеді, оның алдында оның тіршілігі, болмыстың мәні туралы өмірлік маңызы зор сауалдар тұрады. Рухтың оянуы осы кезге дейін бір-біріне байланыссыз жергілікті мәдениеттерге бөлініп келген жалпы адамзат тарихының бастауы ретінде көрінеді. Содан бері адамзат ауытқымастан жалпы жолмен жүріп келеді. Ясперсс адамзат ортақ тағдыр мен ортақ сенімге басыбайлы деп есептейді. Бұлай болмаған жағдайда адамзат тарихы апатқа ұшырауы мүмкін. Сондықтан, адамзат үшін өзара түсіністікті, қоғамның түрлі типтерінің, діндері мен мәдениетінің бір-біріне деген ашықтығын орнату-өмірлік маңызды мәселе болып табылады. Осы жерден, Ясперстің пікірінше, философиялық сенімнің көмегімен адамзатты жалпы руханият негізінде бірігуге шақырып, тарихтың мәні мен міндетін ашқан философияның ерекше ролі басталады. Қоғам дегеніміз-түрлі деңгейлі ұйымдардан тұратын жүйелі құрылым. К.Маркс салған тарихи материализм қоғамды тұтастығы мен дамуына қарай әлеуметтік организм ретінде талдады. Ол тарихи процестің адам әрекетінен тыс және онсыз болмайтынын көрсетті. Мұндай әрекеттің негізгі түрі адамзат қоғамының тұрақты және табиғи қажеттілігі ретінде еңбек болып табылады. Ал өндіріс-адам өмірі мен дамуының материалдық негізі болады. Марксистер қоғам заңдары бар, олар нақты, яғни санаға, ерік-жігерге, жекелеген адамның тілегіне тәуелсіз деп есептеді. Маркс қоғам дамуын физикалық, биологиялық, психологиялық процестерден ерекше материалдық процесс ретінде қарастырып, табиғи болмыстан қоғамдық болмысты бөліп алды. Сөйтіп табиғаттың жаратылыстық жағдайларының өндірістің қоғамдық жағдайларына өзгеріп, қоғамдық болмысқа айналатынын көрсетеді. Ол қортынды нәтижеде қоғам өмірінің барлық салаларын анықтайтын қоғамдық өндірісті, ал барлық қоғамдық қатынастардың жиынтығынан қоғамда көшбасшылық орын алатын өндірістік қатынастарды бөліп көрсетеді. Әр дәуірдің экономикалық мазмұны өндіріс құрал-жабдықтары жағдайымен анықталады. Адамдардың қоғамдық болмысы қоғамдық санада бейнеленетін нақты, қоғамдық шындық, өзіндік әлеуметтік материя. Ол сананы белгілеп, түпкі нәтижеде оның қозғалысына, оның шырқауы мен құлдырауына, жаңалықтарымен қиялына жағдай жасайды. Қоғамдық сана қоғамның өз-өзін, өзінің қоғамдық болмысын ануын білдіреді.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 42 беті	

Материалдық өндіріс-қоғамдық дамудың негізі. Материалдық өндірістің мәні мен қоғаммен адам өмірінің қажетті жағдайы болуымен шектелмейді. Адамдардың тіршілік әрекетінің барлық құрылымы ақыр аяғында олардың материалдық игілікті қандай әдіспен, қандай нақты тарихи дәуірде өндіруіне байланысты болды. Еңбек құрал-жабдықтарын дәуірге қаысатын адамдар жүйеде әрекет етеді және қоғамның өндіргіш күштерін құрайды. Өндіріс әдісінің екінші қыры өндірістік қатынастар болып табылады. Бұл орайда өндірістік қатынастардың адамдар арасындағы қатынастар екеніне баса назар аударуымыз керек. Өндірістік қатынастардың басты, шешуші қыры- меншік қатынастары. Қоғамдық қатынастар индивидті әлеуметтік топпен, қоғаммен байланыстырады.

Әлеуметтік- қоғамның жүйелік сипаттамалары.Әлеуметтік дегеннің өзі адамдарға және олардың символдық іс-әрекетінің жемістеріне қатысты айтылатын ұғым. Әлеуметтік кез-келген тұлғаға тән болады және оны жеке кісі игереді, демек адам әлеуметтендіріледі. Қоғам тек өз элементтерінен ғана емес/жеке адамдар/, сонымен бірге кәсіби, демографиялық, экономикалық, саяси, дүниетанымдық мазмұндағымакроқұрылымдық бірліктерден тұрады. Адамдардың шағын топтарынан бастап-ұжымдар,халықтар, таптар және басқада кең қауымдастықтың адамдардан құралатын барлық макроқұрылымдары белгілі түрде бір-бірімен байланысты болады. Әлеуметтік деп социумның түрлеріне қатысты отбасылық-туыстық, ұлттық-этникалық, аумақтық-елдімекендік қауымдастықтар түсіндіріледі. Тарих барысында тарихи қауымдастықтар қалыптасады. Тарихи жағынан-қан туыстығына негізделген ру-тайпалық қауым алғашқы болады. Сонымен бірге қан туыстықтан, топтық, бір некелік отбасына дейінгі үлкен даму жолынан өткен отбасы мен некенің тұңғыштүрлері пайда болды. Неғұрлым берік тарихи қауымдастыққа ұлтты жатқызу керек. Ұлтты территория, экономикалық байланыстар, тіл мен ерекше рухани, мәдениет және психологиялық сипаттар бірлігіндегі адамдардың тарихи қауымдастығы деп анықтау қабылданған. Бұдан 7-8 мың жыл бұрын таптардың шығуына әкелген жеке меншік пайда болған. Ал алғашқы қауымдық құрылыс миллион жылдай өмір сүрді. Әлеуметтік стратификациялық және әлеуметтік мобильділік теориясы. Бұл теория бойынша барлық қоғам ерекше қабаттарға бөлінеді. Оған төмендегідей белгілерді жатқызуға болады.: мамандық немесе кәсіп түрі, табыс немесе тұрмыс деңгейі, мәдени деңгейі немесе білім, мәнер, өмір салты, саяси билікке иелігі. Адамдардың төменгі қабаттардан жоғарыға немесе керісінше бағытқа ауысуы. Жоғарыға көтерілуге жәрдем жасайтын «әлеуметтік лифтілер»-экономика, бизнес саласы, саясат, әскер, шіркеу, ғылым, неке. Идеология-белгілі теориялық негіздер мен солардан шығатын әрекет бағдарламаларын және қоғамдағы идеологиялық нұсқаулардытаратумеханизмдерін қамтитын күрделі рухани құрылым. Идеология қоғамдық психология сияқты адамдардың күнделікті әрекеттерінде пайда болмайды, оларды идеологтар, әлеуметтік ойшылдар мен саясатшылар жасайды. Қоғамдық сананың формалары шындықты рухани игерудің әртүрлі әдістерін бейнелейді. Қоғамдық сана формаларына саяси, діни, эстетикалық, этикалық сана түрлері жатады.

Жаңа тақырыпты бекіту. 15мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.4.Иллюстративті материал:

- а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
- ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

- 1.Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 43 беті

2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
5. Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
3. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том. Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. С.А. Аяпбекова, Н.Т. Базарбай, А. Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
4. Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз. тіл. ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).
5. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том. Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. С.А. Аяпбекова, Н.Т. Базарбай, А. Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
6. Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том, Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд. А. Алдабердіқызы, Ш.Ш. Әлменова, Д.М. Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).
7. Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру
8. Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

1. Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.
Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

5.6. Бақылау сұрақтары:

- Диалектика дегеніміз не
- Терістеуді терістеу
- Қарама-қарсылықтың бірлігі мен күрес заңы

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 44 беті	

-Сан мен сапа өзгерістерінің өзара ауысуы
Үйге тапсырма беру. 5 мин

№8 сабақ

5.1. Тақырыбы: Таным теориясы

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Танымның принциптерін салыстыру, танысып өту

Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

Ғылыми таным. Ғылыми танымның әмбебаптық принциптері.

Ғылыми таным дүниені танып, игеріп, оны білу үшін адамдардың қарапайым өзіндік тәжірибесі, сонымен қатар ол тәрбиеленген мәдени-әлеуметтік ортаның ерекшеліктері де маңызды роль атқарады. Дегенмен, дүниенің терең байланыстары мен тұрақты қасиеттерінің қыры мен сырын білу үшін адамның қарапайым танымының аясы тар, мүмкіндігі мардымсыз болады. Сондықтан, адам арнайы ғылыми, кәсіби білім алуға ұмтылады, яғни танымның ғылыми деңгейіне көтерілуге тырысады. Ғылыми таным дүниенің, объективті шындықтың жалпы байланыстары мен қасиеттерін арнайы тәсіл арқылы зерттейді. Ғылыми таным - жүйелі таным. Ол адамнан арнайы дайындықты, іздестіруді, тынымсыз еңбекті қажет етеді. Ең алдымен, ғылыми таным өзі зерттейтін объект жөнінде жан-жақты дәлелді объективті білім жинақтауға тырысады. Ол абстрактілі-аналитикалық, сонымен қатар, конструктивті-синтетикалық білім болып табылады. Талдаудың көмегімен зат ойша бөлек-бөлек қасиеттерге, функцияларға, сапаларға жіктеледі. Біріктіру арқылы заттың жеке бөлшектері туралы білім оның біртұтас және көлемді бейнесінің қалыптасуына мүмкіндік туады. Ғылыми зерттеуде бақылау үш міндетті орындауға тиіс. Ғылыми таным әдістерін қолданудың басты мақсаты шынайы, ақиқат білімге қол жеткізу. Ғылыми танымның әдістері өте көп, әрі сан салалы, себебі танып білудің объектісі болып табылатын материалдық және рухани дүниенің өзі көп түрлі, сан салалы. Дегенмен, ғылыми танымның барлық әдістердің шартты түрде үш топқа бөлуге болады. Ғылыми танымның әдістері мен түрлері: Ғылыми таным әдістерін қолданудың басты мақсаты-шынайы, ақиқат білімге қол жеткізу. Әдістері:

1. Жалпылама диалектикалық әдіс. Ол болмыстың барлық жақтарын зерттеуге және таным процесінің барлық кезеңдерінде қолданылады.

2. Жалпы ғылыми әдіс. Олар ғылымның барлық салаларында пайдаланылғанмен, таным процесінің барлық кезеңінде қолданыла бермейді.

3. Жекеше әдістер. Олар нақты құбылыстарды бір ғылымның шеңберінде зерттеуге қолданылады. Ғылыми танымның жалпы әдістері мен түрлерін қарастыру үшін танымның эмпириялық және теориялық деңгейлерін ажыратқан дұрыс. Себебі әр деңгейдің өзіндік ерекшеліктері мен әдістері

OÑTÚSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 45 беті	

бар. Эмпирикалық деңгейде таным объектісінің қасиеттері мен қырлары сезімдік қабілет тұрғысынан қабылданады. Өлшеу зерттеліп жатқан объекттің сандық сипатын анықтауға мүмкіндік береді. Ғылыми танымның әмбебап принциптері (олардың кейбіреуі жоғарыда қарастырылған) жалпы ғылыми әдістер: индукция және дедукция, талдау және синтез, аналогия және ұқсастық, абстракциялау және дәріптеушілік, модельдеу және ой эксперименті, математикаландыру шеңберінде нақтыланады. Индукция және дедукция. Индукция (латын тілінен *inductio* - бағыттау) – сана жеке білімнен жалпыға, заңдар танымна қозғалғанда, жекеден жалпыға өтетін ой қорытындыларына негізделген, таным әдісі. Ғылыми индукция белгілі топтың заттары мен құбылыстары бөліктерінің елеулі қасиеттерінің қайталануы мен өзара байланысына, ал олардан жалпыға ортақ себептік байланыстарды айқындауға негізделі отырып, себептік байланыстарды анықтайды. Индуктивті ой қорытындылары сенімді білім бермейді, тек осындай білімді анықтауға ой «келтіреді». Дедукция (латын тілінен *deductio* - шығару) – жалпыдан жекеге ой қорытындыларына негізделген, индукцияға қарама-қарсы таным әдісі. Дедуктивті ой қорытындылары сәйкес алғышарттарда осындай болған жағдайда, сенімді білім білдіреді. Нақты танымда дедукция және индукция өзара байланысты. Дедуктивті әдістің конструктивтілігі адамның заттық-практика-лық және әлеуметтік-мәдени қызметімен байланысты, басқаша айтқанда, оның тиімділігі сәйкес эмпирикалық материалды жинақтаумен және теориялық түсіндірумен себептелген. Талдау және синтез. Кейіннен жоғалған тұтастықты қалпына келтіру арқылы тұтасты құрамды бөліктерге бөлшектеудің ойша және нақты процесі.

Талдау (грек тілінен *analysis* - ажырату) – затты, құбылысты немесе процесті тану мақсатында құраушы элементтерге ойша бөлшектеуден тұратын, таным әдісі. Аналитикалық әдіс бөлікті тұтастың элементі ретінде тануға мүмкіндік береді. Синтез (грек тілінен *synthesis* - қосылу) – объектінің көрсетілген элементтерін қандай да бір тұтасқа біріктірумен байланысты, қарама-қарсы ойлау операциясы. Талдау және синтез өзара байланыста болады. Мәні бойынша, синтез аналитикалық әдістің нәтижелерімен байытылған, танымдық процесті білдіреді. Танымның жалпы тәсілінен талдау және синтез нақты ғылымдарға – математикалық талдау, синтетикалық химия және т.б. сәйкес келетін, арнайы зерттеу әдістеріне айналады.

Жіктеу және қорытындылау. Ғылыми объектілер мен нақтылық процестерін логикалық реттеу. Жіктеу (латын тілінен *classis* - разряд және *facere* - істеу) – зерттелетін заттар, құбылыстар немесе процестерді анықталған белгілеріне сәйкес жекелеген топтарға бөлу әдісі. Оның шеңберінде объектілердің елеулі ұқсастықтары мен айырмашылықтары, мысалы, биологияда және жасанды жіктеуде - кітапханалық алфавиттік каталог анықталатын, табиғи жіктеу атап көрсетіледі. Жіктеу елеулі белгілері бойынша типология ретінде сипатталады, кез келген жіктеу нақты объектілерді тану процесінде жетіліп, айтарлықтай шартты және салыстырмалы болып табылады. Жіктеу – қорытындылау түрі.

Қорытындылау – ойлау амалы, оның шеңберінде болмыстың заттары, құбылыстары және процестерінің жалпы қасиеттері, белгілері мен сапалары айқындалады. Алынған қорытындыланған білім нақтылықтың тереңдетілген көрінісін білдіреді және зерттелетін объектінің мәніне әрі қарай терең кіруді куәландырады. Егер жіктеу шеңберінде объектінің түрлік белгілері, мысалы, «қайың», «терек», «үйеңкі» және т.б. ұғымдар ерекшеленсе, онда қорытынды-лау тектік белгілер деңгейіне шығады, берілген жағдайда - өзгеше сипаттың белгілерін жоққа шығаратын, «ағаш» ұғымы. Аналогия және ұқсастық. Әр текті объектілер мен жүйелердегі ұқсас элементтерді табу. Аналогия (грек. *analogia* – сәйкестік) – тепе-тең объектілердің кейбір қатынастарында, тараптарында және сапасында ұқсастықтарды табуға негізделген әдіс және аналогия бойынша ой-тұжырымдардың логикалық әдісіне сүйенеді. Аналогия ғылым дамуының алғашқы кезеңдерінде сараптаманы және бақылауды айырбастады, антикалық дәуірде «ғылым алды» (натурфилософия) микрокосма (адам) және макрокосма

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 46 беті

(табиғат) тепе-теңдігінен шыққан. Кейінірек аналогия негізінде адам ағзасы және мемлекеттің ұқсастығы дәлелденді. Жарық және дыбыс қасиеттерінің аналогиясының негізінде классикалық жаратылыстану шеңберінде жарықтың, электр магниттік өрістің толқынды табиғаты туралы тезис дамыды. Аналогия уақыттағы процестердің ұқсас құбылыстарын анықтай отырып, тарих ғылымында белсенді қолданылады, мысалы, 1917 жылғы Қазан төңкерісінің және 1991 жылғы Кеңес Одағының құлау феноменіндегі аналогияларды іздеу. Ұқсастық – аналогия нұсқасы, алайда ол аналогты объектілерді, бірақ әр түрлі масштабта салыстыру үшін пайдаланылады, мысалы, «ұқсас-үшбұрыш-тарды», яғни біркелкі масштабталғандықпен сипатталатын, геометриялық фигураларды атап көрсетеді. Абстракциялау және дәріптеушілік. Шындығында болмайтын объектіні немесе процесті теориялық тұрғыдан атап көрсету және қарастыру.

Абстракциялау (лат. abstractio - дерексіздену) – заттың, құбылыстың немесе процестің жекелеген тараптарын, қасиеттерін, сапаларын немесе қатынастарын олардың сапалық басқа сипаттамаларынан бір мезгілде дерексіздене отырып, ойша бөліп шығару процесі, олар бұл зерттеушілік контекстінде анықтаушылар ретінде қарастырылмайды. Абстракциялау әдісі зерттелетін құбылысты тереңірек білуге мүмкіндік береді. Дәріптеушілік (грек. idea - бейне, түсінік) – объективті шындықта принципті түрде болмайтын кейбір абстракттілі объектінің бөлінуін ойша жорамалдайтын процесс. Бұл объектілер ғылыми талдау құралы ретінде теория негізінде енеді. Дәріптелген объектілер ғылыми білімнің барлық жүйелеріне тән, атап айтқанда, математикада - абсолюттік қара дене; физикада – нүкте; химияда – идеал ерітінді; әлеуметтануда – рационалдық тип; мәдениеттануда – мәдени-тарихи тип және т.б. Дәріптеушілік абстракциялауды білдіретін нысан болып табылады, дәріптеу процесінде нақтылықта болмайтын белгілердің пайда болған ұғымдарының мазмұнына нақты қасиеттер мен сапалардан заттар немесе құбылыстарды бір мезгілде енгізуден шекті дерексіздендіру шығады. «Материалдық нүкте» ұғымы, айталық, идеал объект болып табылады, бірақ оның пайдалануы тек теориялық сипатта ғана емес, сонымен бірге, мысалы, нақты материалдық объектілердің қозғалысын есептеу үшін практикалық қосымша болады. «Рационалдың батыстық типі» ұғымы (М. Вебер) мысалы, батыс өркениетінің негіздеулеріне теориялық талдау беруге мүмкіндік береді («протестанттық этика»). Модельдеу және ойша эксперимент. Нақты объект (процесс) және оның аналогы арасындағы ара қатынасты анықтау. Модельдеу (фр. modele – үлгі) – зерттелетін объект (түпнұсқа) оның зерттеуі үшін арнайы жасалған басқасымен орын ауыстыру әдісі. Модельдеу заттар, құбылыстар немесе процесті зерттеу мүмкін емес немесе сол немесе өзге себептер бойынша қиын кезде ғана қолданылады. Модельдеудің бірнеше түрі атап көрсетіледі, мысалы, физикалық, математикалық, логикалық, компьютерлік. Модельдеу мүмкіндігі компьютерді жетілдіру процесінде жергіліктен ғаламдық модельдеуге дейін, яғни планетарлық масштабты модельдеу тұрғызуға дейін көтеріледі. Модельдеу түрлерінің бірі ойлау эксперименті болып табылады. Ғылыми ойлаудың бұл тәсілі материалдық эксперименттің аналогтық құрылымына, соның көмегімен теориялық білім және эмпирикалық деректерге сүйене отырып, зерттелетін объектінің идеал модельдерін және солармен өзара байланысатын жағдайларды құрылымдай отырып, теориялық проблеманың мәнін ашады. Ойлау эксперименті материалдық эксперименттің негізінде қалыптасады, алайда оның механизмі материалдық эксперименттің мүмкіндік-терді сарқа пайдаланған кезде ғана пайдаланылады. Ойлау эксперименті (теориялық танымның әдісі ретінде) теория және материалды сараптама арасындағы аралық буын болып табылады. Ойлау эксперименті идеал объектілерге және соларға әсер ететін идеал жағдайларға сүйенеді. Ой жағдайлары танымның сараптамалық сияқты, теориялық та әдістерінің негізінде құрылымдалады.

Математикаландыру-эмпирикалық білімге теориялық мәртебе беретін жалпы ғылыми сипаттағы іргелі әдістердің бірі. Математикаландыру (грек. mathema - білім) – ғылым жүйесінде

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 47 беті	

калып-тасқан ғылыми білімдердің барлық салаларына математикалық әдістердің енуі. Математикалық тілдің пайдалану тиімділігі жалпы ғылыми сияқты жеке ғылыми міндеттерді шешуде танымның тұжырымдамалық әдістердің бірі ретінде математикалық аппараттың ерекше ролі туралы куәландырады. Бұл ретте математика тек басқа ғылымдарға ғана ұсынылмайды, формальды түрлендіру үшін құрал ретінде ұсынылады, бірақ арнайы ғылымдарда кең қолданысқа ие болады, оның пайдалануы нақты ғылымға абстракциялау және қорытындылаудың неғұрлым жоғары дәрежеге өтуін білдіреді. Математикаландыру әр түрлі көріністе әр түрлі ғылымдарда пайда болады, физика және математика арасында ерекше өзара қатынас түзіледі. Егер классикалық физикада бастапқыда сәйкес келетін математикалық аппарат кейінірек құрылымданатын тиісті процестердің теориясы пайда болса, онда қазіргі замандағы физика жаңа теорияға сәйкес математикалық аппаратты жасайды. Басқаша айтқанда, қазіргі замандағы теория абстрактілі математикалық құрылымдарда физикалық мағынаны анықтайды. Математикалық әдістерді пайдалану теориялық биологияны жасауға мүмкіндік берді, химияны математикаландыру органикалық синтез мүмкіндіктерін маңызды арттырды, географияда математиканы қолдану оны табиғат туралы жетекші ғылымдардың топтарына жетеледі. Математикаландыру әлеуметтік-экономикалық және гуманитарлық бейіндегі (экономикалық математика, математикалық социо-логия және т.б.) ғылымдарда белсенді пайдаланылуда.

Жаңа тақырыпты бекіту. 15мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.4. Иллюстративті материал:

- а) техникалық құралдар: компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
- ә) көрнекі және дидактикалық құралдар: өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер, тест тапсырмалары, сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

1. Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
5. Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 48 беті	

3.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].

4.Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).

5.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].

6.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том,Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.А.Алдабердіқызы,Ш.Ш.Әлменова,Д.М.Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).

7.Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру

8.Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

1.Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.

Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

Глоссарий

Қазақ тілінде	Орыс тілінде
Эксперимент	Эксперимент
Модельдеу	Моделировать
Аналогия	Аналогия
Абстракция	Абстракция
Индукция	Индукция
Дедукция	Дедукция
Синтез	Синтез

Тапсырма

Сезімдік таным мен рационалдық танымның бейнелеуі мен түрлерін ажыратып жаз:

Қабылдау

Елес

Ұғым

Пікір

Түйсік

Ой-тұжырымы

Тікелей бейнелеу

Сыртқыны бейнелеу

Жекені бейнелеу

Жанама бейнелеу

Ішкіні бейнелеу

Жалпыны бейнелеу

Сабақты қорытындылау. 5 мин

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 49 беті	

5.6. Бақылау сұрақтары:

Бақылау сұрақтары мен тапсырмалар:

Ғылыми таным дегеніміз не?

Ғылыми танымның принциптері

Ғылыми индукция және дедукция

Үйге тапсырма беру. 5 мин

№9 сабақ

5.1. Тақырыбы: Философиядағы адам мәселесі.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Адам проблемасы философия ғылымының ең маңызды мәселесі. Адам өмір сүруінің табиғи – биологиялық алғы шарты.

Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.

б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.

в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

а) Барлық оқушылырадың үй тапсырмасын орындауын тексеру;

ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;

б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;

в) Оқушылылардың білімдерін бағалау;

г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

Адам проблемасы философия ғылымының ең маңызды мәселесі. Адам өмір сүруінің табиғи – биологиялық алғы шарты. Адам проблемасы философия ғылымымен құрдас десек те болады. Бұдан философияның өзі сонау көне замандағы ойшылдардың адам жөніндегі, оның дүниеде атқаратын қызметі мен алатын орны жөніндегі ой толғауларынан туғаны дәлел болады.

Жалпы философияның негізгі қарастыратын мәселелері:

Сананың табиғатқа қатынасы

Дүниенің танымдылығы

Адам және оның қоғамдағы орны

Міне, өздеріңіз көріп отырғандай, адам және оның қоғамдағы орны философияның негізгі мәселелерінің бірі екен. Ғылыми философияның түсінуінде дүниедегі ең асыл байлық-адам. Ол барлық әлеуметтік қозғалыстар мен қимыл-әрекеттердің негізі, өлшемі және мақсаты. Жер шарындағы небір ғаламат табыстардың қайнар көзі, ақыл-ой туындыларының құдіретті иесі. Бұл арада адамның қоғамда алатын орны мен ролінің сипаттамасын айтып отырмыз.

Адам дегеніміз кім? Күнделікті өмір көзімен қарағанда ол өте оңай сұрақ тәрізді. Біреудің әкесі, енді біреудің анасы, баласы, жолдасы айнала жүргеннің бәрі – адам. Дегенмен, бұл сұраққа тереңірек үңілсек, адам ерекшелігінің табиғатын ғылыми тұрғыдан анықтауға тырыссақ, бірден үлкен қиындыққа кездесеміз. Тарихшы – антрополог пен психологтың адамға беретін анықтамасы екі түрлі болуы мүмкін, биолог пен дәрігердің де түсініктері бір-біріне ұқсамайды. Яғни олар тұлғаның өзекті мәнін толық аша алмайды. Философия адамның әртүрлі құрамдас жақтары мен қырларын /биологиялық құрылысын, психологиясын, моралдық күйін т.б./ жеке-жеке зерттеумен шұғылданбайды, ең маңыздысы адамды адам ететін сапалық қасиеттерін

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979- MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 50 беті	

жалпылама байланыстыратын, тұтастығын қарастыру арқылы оның ерекше қоғамдық мәнін ашуды мақсат етеді. Енді біз, көне замандағы ойшылдардың адам дегеніміз кім? деген сұраққа қалай жауап бергенін қарастырып көрейік. Ертедегі Шығыс ойшылдарының көбі, алдыңғы тарауларда айтылғандай, өздерінің философия жүйелерінің негізгі өзегі етіп тікелей адам проблемасын алған. Бұдан 25 ғасыр бұрын өмір сүрген әйгілі қытай философы Конфуций өз ілімінің түп қазағы етіп «адамсүйгіштік» /жэнь/ проблемасын алды. Оның түсінуінше, тек «адамсүйгіштік» қасиет қана адамды басқаларды сыйлайтын, ешкімнің алдынан кесіп өтпейтін, шындықтан басқаға мойын бұрмайтын, батыл да байсалды, ілтипатты да достыққа берік, сөзге ұстамды, көмекке дайын етіп қалыптастыра алады. Бұл қасиеттерінің бәрін біріктіріп, әрқайсысын қамти алатын моральдық-философиялық ой түйінін Конфуций «Өзің қаламайтын қылықтарды сен де басқаларға жасама» деп тұжырымдайды. Этикалық ілім ретінде дүниеге келген Үндістанның буддизм философиясы адам проблемасын ең жоғарғы биікке көтеріп, өзін түгелдей соған арнады. Ежелгі грек философы Сократ софистер басын бастап, бірақ аяқтай алмаған адам туралы ілімге ерекше назар аударды. Оның ойынша, таным мен философияның негізгі мәселесі адам болуы керек. Дүниені тану, әлемді білу, әрине қажет. Дегенмен адам өзін-өзі, өзінің ішкі дүниесін білуге ұмтылуы керек. Осыдан келіп, Сократтың екі принципі шығады. «Сен алдымен өзіңді-өзің таны»

«Менің білетінім-менің ештеңе білмейтіндігім»

Адам өзін қоршаған дүниенің сырын ашама деп қанша әрекеттенгенімен, оны толық түсіне алмайды. Өйткені сыртқы дүние, табиғат, ғарыш адамға бағынышты емес. Ал адамға бағынышты оның ішкі жан дүниесі. Яғни адам өзінің жан дүниесін жан-жақты зерттеп, тануға тиіс. Оның айтуынша білім -ізгілік. Философия тарихында Сократтың адамды тану және оның рухани дүниесін ашу үшін пайдаланған әдісі өте бағалы. Адам проблемаларына Аристотель де ерекше көңіл бөлген. Оның ұғымы бойынша, ең жақсы адам – ұлылық дәрежесіне жеткен кең пейілді, қайырымды адам, ол өзін мақтағанды, басқа біреулерді жамандағанды сүймейді. Өзінің күштілігін әлсіздердің арасында көрсетпеуге тырысады. Жауға ашық жау, досқа ашық дос болғысы келеді. Қайырымды ақ пейілді кісінің жүрісі жайлы, дауысы төмен, сөзі мазмұнды болуға тиіс. Дегенмен Аристотель өз заманына сай ойлады. Құлдарды ол адамға санаған жоқ. Құл иесі құлға қайырымды болуға міндетті емес, өйткені ол оның меншігі болып есептеледі. Ал баланың қайырымды болуы міндетті, себебі, әкесіз бала дүниеге келмейді.

Адамның мінез-құлқын, ой сезімін тәрбиелеп, жетілдіру арқылы оны бақыт жолына салу мәселесіне бірнеше күрделі еңбектерін арнаған орта ғасырдағы Шығыстың ойшыл философы, біздің әйгілі жерлесіміз Әл-Фараби болды. Оның айтуы бойынша, бақыт-әр адамның көздейтін мақсаты, үлкен игілік. Сол мақсатқа жетуге мүмкіндік беретін адамда үш түрлі тамаша табиғи қабілет бар. Олар:

1. Ерекше жасалған дене құрлысы.
2. Жан құмарлықтары.
3. Ой-парасаты.

Әл-Фараби былай деп үйретеді: ҚАНДАЙ БОЛСАДА ІС-ҚИМЫЛЫН ЖАСАҒАНДА АДАМ БІРЖАҚТЫЛЫҚТАН, ҰШҚАЛАҚТЫҚТАН САҚтану КЕРЕК. Себебі, әрбір жақсы қасиет бір-біріне қарама-қарсы екі жаман қасиеттің аралығынан туады. «Бақытқа жету жолына меңзеу» деген еңбегінде ғалым адамның жан-дүниесін білгірлікпен жан-жақты да терең зерттеп, талдау жасайды. Оның бұдан мың жылдан астам уақыт бұрын айтылған кезіндегі ойлары бүгінге дейін маңызын жоғалтқан жоқ. «Ой-парасат ғасыры» деп аталатын ғасыр адам жөніндегі философиялық мәселенің қойылысын жаңа сатыға көтерді. Бұл ғылым мен техниканың даму кезеңі болатын. Адам өзінің ақыл-ойын теңдесі жоқ жасампаз күшін мойындатқан кез болатын. Сол заманның Бэкон, Гоббс, Декарт, Спиноза сияқты әйгілі философтары адамды өз болашағы

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 51 беті	

құдайдан да, басқадан да тәуелсіз, тапқыр да белсенді жасампаз тағдыр иесі, өз өмірінің саналы субъектісі деп таныды, сөйтіп, өздерінің философиялық ізденістерін осы бағытта ғана дамытты. Олар адамның ерекшелігі де, рухани күші де оның ақылы мен ойында, ойлау қабілетінде деп біледі. Француз философы Ренэ Декарттың «мен ойлай аламын, олай болса өмір сүремін» деген қанатты сөзінің мәні де, міне, осында. Философиялық антропологияның материалистік концепциясын ұсынған Фейербах былай дейді: жеке дара, жалғыз өзі ғана өмір сүре алатын адамның болуы мүмкін емес. «Менің болуымның міндетті шарты-«сенің»болуың, басқалардың болуы. Басқаша айтқанда, адамды жан-жануарлардан әлдеқайда жоғары қоятын қасиеттері оның тек қоғам ішінде өмір сүруінің нәтижесі. М: Маугли.Тарихқа материалистік көзқарастың қалыптасуы адамның қоғамдық өмірдегі алатын орнын түсінуді шын мәніндегі ғылыми деңгейге көтерді.

Адам бұрынғыша рухани, денелік, әлеуметтік, табиғи болып бөлшектеніп, біржақты немесе таза абстрактілі түрде қаралмай, тұтас тұлға ретінде, нақтылы-тарихи мақсаттарға бағындырыла қаралатын болды. Адамның табиғи әлеуметтік мәні, қоғамдағы ролі мен орны жөніндегі мәселе оның ондаған мың жылдар ішіндегі тарихи алға басу, яғни еркіндікке ұмтылу күресі сатыларының сипаттарымен тығыз байланысты болды. Табиғатта мақсат жоқ. Мақсат адамның дүниеге келуімен бірге пайда болады. Түптеп келгенде адамның да, қоғамның да мақсаты-адамның жайы. Оның материалдық, мүдде талаптарының кезінде қанағаттандырылып тұруына, басқаның үстемдігінен еркін өмір сүруге оның ішкі қабілеттері мен дарын таланттарының уақытында, толық ашылуына әлеуметтік-экономикалық жағдай жасау, басқаша айтқанда, адам үшін бақытты өмір орнату. Мұны іске асыратын құдай да емес, үкімет басшысы да емес, оның өз еңбегі, ақыл-ойы мен екі қолының күші, іскерлік қабілеті. Адамның қоғамдық өмірдегі алатын орны, әлеуметтік жәй-күйі толығынан өз еңбегінің саны мен сапасына, әлеуметтік пайдалы белсенділігіне сай белгіленуі тиіс. Ол өмір сүретін қоғам оның адамдық қалпын, қадір-қасиетін тек осы жолмен ғана анықтап, іске асыруға міндетті. Бұл – адам проблемаларының диалектикалық материализм белгілеген шын гуманистік, ізгілік принципі. Осыларды еске ала отырып, адам дегеніміз - еңбек әрекетімен шұғылдана алатын, әлеуметтік қатынастар жасайтын, өзара байланыс жасауға толық қабілетті тіршілік иесі.

Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.4. Иллюстративті материал:

- а) техникалық құралдар: компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
- ә) көрнекі және дидактикалық құралдар: өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер, тест тапсырмалары, сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

1. Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темиргалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темиргалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
5. Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 52 беті	

8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
- 3.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
- 4.Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).
- 5.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
- 6.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том,Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.А.Алдабердіқызы,Ш.Ш.Әлменова,Д.М.Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).
- 7.Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру
- 8.Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

- 1.Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.
Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

Глоссарий

Қазақ тілінде	Орыс тілінде
жэнь	
адам	

Өзіндік жұмыстар:

- М.Мақатаевтың өлеңіндегі философиялық мәселелерді тауып талдаңыз:
 Адам қайдан жаралған
 Осынау бір сұрақты
 Топшылаймыз сан алуан
 Жауабы жоқ тұрақты
 Ұғынамыз ғылымнан

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 53 беті	

Топшылаймыз діндерден
 Адамқайдан туылған
 Тәңірі оны кім көрген
 Судан ба әлде оттан ба,
 Жерден бе әлде күннен бе
 Бардан ба әлде жоқтан ба
 Адамның табиғаттағы мәні жөнінде Абай не айтады
 Ақыл мен жан – мен өзім, тән-менікі,
 «Мені» мен «Менікінің» мағанасы-екі
 Мен өлмекке тағдыр жоқ әуел бастан
 Менікі өлсе өлсін, оған бекі
Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

Бақылау сұрақтары мен тапсырмалар:
 Адам және оның болмысы.
 Адам проблемасының философияда қойылуы.
 Адамның рухани әлемі, діни және ғылыми тұжырымдар
Үйге тапсырма беру. 5 мин

№10 сабақ

5.1. Тақырыбы: Құндылықтар философиясы. Адамгершілік бастаулары.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Адам мәселесі, оның пайда болуы, өмірде алатын орны, тіршілігінің мәні мен мақсаты адамзат танымының формалары - әпсаналардағы мифологиядағы, діндегі, философиядағы, ғылымдағы ең негізгі мәселе. *оқыту: Антропология - адам туралы ілім. Философиялық антропология-адам туралы философиялық ілім немесе адам философиясы. Адам мәселесі философияның аса маңызды өзекті мәселелерінің бірі.

Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

- а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.
- б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.
- в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

- а) Барлық оқушылардың үй тапсырмасын орындауын тексеру;
- ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
- б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
- в) Оқушылардың білімдерін бағалау;
- г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

Құндылықтар философиясы.

1. Аксиология – құндылықтар туралы ілім
2. Құндылықтардың табиғаты, мәні
3. Құндылықтардың классификациясы
4. Адам мен қоғамның өміріндегі құндылықтардың ролі

Философияда құндылық мәселесіне әруақытта көңіл бөлінген. Оның дамуы И.Кант философиясынан кейін ерекше қарқынға ие болды. Өйткені И.Кант «не нәрсе бар?», «ол қандай

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 54 беті

болуы қажет» деп дүниені екі әлемге бөліп, болмыстың өзіндік табиғаты мен оның қажеттілік, қызығу әлеміне қатысын анықтады. Мәселен, жер, күн, ағаш адам санасынан тыс өмір сүріп жатыр. Олар табиғи, тылсым дүниелер. Бірақ жердің, күннің, ағаштың көптеген қасиеттері мен белгілері адам үшін өте маңызды. Жердің құнарлылығы, күннің жылуы, ағаштың өнімі адамға өте қажет. Бұл жердің, күннің, ағаштың құндылықтық бағасы. Бірте – бірте философияда жаңа бағыт – аксиология қалыптасты. Оны Гуссерль, Шелер, Камю, Сартр, Бердяев сияқты философтар дамытты. Құндылық дегеніміз – адам мен қоғамның өміріндегі кез келген заттың, құбылыстың ролі мен маңызы. Адамның дүниетанымының мағыналық өзегін оған ең алдымен қажетті, қымбатты, іргелі құндылықтар жүйесі құрайды. Олар екі деңгейде, яғни дүниені түйсіну және дүниені түсіну деңгейінде көрінеді. Дүниені түйсіну – дүниетанымның эмоциялық – сезімдік жағы, ол арқылы әлем жөніндегі ең алғашқы білімдер қалыптасады. Кез келген нәрсенің, әрекетті белгілі мағынасы, мәні, құндылығы бар. Маңызды немесе маңызды емес, орташа маңызды, тіпті бейтарап оқиғалар, заттар бар. Адам өз өмірінде бір нәрселерге қатты ынтығады, ұмтылады, ал бір нәрселерден қашық жүруге тырысады. Осы бағыттағы алғашқы бағаларды оның сезімдері береді. Қоршаған ортаны не жақсы, не жаман деп бағалайды. Эмоциялық іс - әрекет дүниеге деген қарым – қатынасты білдіреді, алғашқы таңдауды, өмірлік жолды көрсетеді. Әрине, мұның негізін, түп тамырын анықтау қиын емес. Дүниені түйсіну, яғни эмоциялық тұрғыдан қабылдау, білім алу, тәрбиелеу процесінде ақырындап, өздігінен қалыптаса береді. Ата – аналар, туысқандар, ұстаздар, өзі ұқсауға тырысатын әдеби кейіпкерлер әр түрлі оқиғаларға деген баға беруді, дамытады, өсіп есейген сайын қоғамдағы оған тән әрекеттерді іске асыра бастаған уақыттан бастап адамның бойында бауыр, дос, оқушы, сатып алушы, азамат, инженер, ғалым, тағысын тағы әлеуметтік сапалар өсіп жетіледі. Бұл сапалардың әрқайсысында белгілі бір дағдылар мен икемділіктердің жүйелері және эмоциялық сезімдік әсерленудің белгілі бір түрлері бар. Әр адам белгілі бір мәдениеттің жемісі. Өйткені, ол әлеуметтік – мәдени ортада өмір сүреді, сол ортаның рухани нәрін бойына сіңіреді. Мәдениет әлемі – құндылықтар әлемі. Кез келген мәдениетті нақты құндылықтардың жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Философиялық тұрғыдан алғанда құндылық дегеніміз – жалпы қоғам үшін топ, адам үшін ең қадірлі, ең қасиетті нәрсе туралы түсінік. Әрбір мәдени дәуірдің өзіне тән құндылықтары, яғни белгілі бір аса құрметтелетін қасиеттері, құбылыстар жүйесі болады. Осы рухани абсолюттер ауысқан уақытта басқа дәуір басталады. Құндылық ұғымы мәдениеттің ерекшелігін түсінуге көмектеседі. Адам өзі үшін не нәрсе маңызды екенін өзі анықтайды. Көптеген рухани абсолюттер көп адамдарға ортақ. Мысалы, тіршілік ету, өмірді сүю, ата – ананы қадірлеу, құрметтеу. Бұл барлық адамдарға қымбат, ортақ рухани абсолюттер. Бұлжымайтын, асыл өмірлік философия құндылық деп атады. Құндылық дегеніміз – адамның өмірін мәнді, сәнді ететін түсініктер жүйесі. Адам баласының тарихында қандай қиындықтар болса да адамды адам етіп қалдыратын рухани тіректер қалыптасты. Осы рухани тіректер бірте – бірте құндылықтарға айналады. Құндылықтар шындықты реттейді, оған мән, мағына, маңыз береді. Адамның қолынан жасалған нәрсенің бәрі бос әурешілік емес, олар белгілі бір мақсатқа бағытталған. Мақсатсыз қоғам, адам – тұл. Көне өнер бізді қызықтырады, толғандырады, өйткені, олар адамдардың бір кездегі пішінге, порымға, түрге, мәнге, мағынаға деген ұмтылысын білдіреді. Соны білеу, игеру бізге де қажет. Бүгінгі адам баласы қол жеткізген биік деңгей, технологияның тың жетістіктері бұрынғы кәсіби шеберлік пен икемділікті жоққа шығармайды. Керісінше, оны білу, пайдалану кез келген жаңа технологияны кеңейтеді, байытады. Адам өмірінің мәні құндылықтар жүйесінің тұлғалық интеграциясы. Құндылық дегеніміз – адам қажеттілігінің бейнесі. Ол зат немесе идея болуы мүмкін. Сондықтан материалдық немесе идеалдық деп екіге бөлінеді. Материалдық құндылықтар – еңбек құралдары мен тікелей тұтынатын заттар. Рухани құндылықтар – философиялық, діни, эстетикалық, моральдық, құқықтық, саяси, идеялар. Барлық, құндылықтар қоғамдық өндірістің

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 55 беті	

нәтижелері. Кез келген құндылықтың екі сипаты – функциональді маңызы және тұлғалық мәні бар. Мысалы, машинаның болуы бір адам үшін машықтану объектісі, екінші адам үшін мақтану объектісі, қызметінің бұлжымас бір бөлігі, құралы, үшінші адам үшін табыс көзі. Материалдық және рухани құндылықтардың қоғамдағы, адам өміріндегі маңызы әр түрлі, олардың бірнеше маңызды сипаттары бар:

Материалдық құндылықтар

1. Физикалық статусы
2. Техникалық құралы
3. Праксеологиялық – экономикалық формасы

Рухани құндылықтар

1. Ақпараттық мағынасы мен сипаты
2. Материалдық іске асуы
3. Аксиологиялық функциясы
4. Әлеуметтік – экономикалық формасы

Материалдық құндылықтар дегеніміз, ең алдымен, белгілі табиғи сипаттары мен қасиеттері бар әртүрлі табиғи материалдар. Олардан жасалатын заттардың техникалық құрылымына байланысты оның құндылығы анықталады.

Белгілі бір техникалық тетікке немесе құралға айнала отырып, табиғи зат өндіріс барысында немесе адамның тікелей тұтынуында өзінің қажеттілігін көрсетіп отырады, сондықтан оның өндірістік – техникалық және тұтыну функциясы туындайды. Материалдық құндылықтар қоғам дамуының барлық кезеңдерінде әрекет етеді. Рухани құндылықтар белгілі ақпараттық және ақиқаттық мағынамен сипатталады. Саяси, құқықтық, этикалық және басқа да идеялар дұрыс немесе бұрыс болуы да мүмкін, бірақ олар өзінің құндылық табиғатын жоғалтпайды. Өйткені олар адамдардың әртүрлі уақыттағы және кеңістіктегі ұмтылыстарын білдіреді. Барлық идеялардың материалдық болмысы да бар, өйткені олар кітаптарда, мүсіндерде, архитектуралық құрылымдарда, өлеңдерде, әндерде, әртістердің ойындарында, ұнтаспалар мен ноталық жазуларда көрініс береді. Идеялар құндылық аясында белгілі бір нақтылық функцияны орындайды, олар адамдардың арасындағы белгілі бір қатынастарды реттейді. Адам тіршілігінің құндылықтары. Адам өзінің күнделікті күйбең тіршілігінің аясын кеңейтіп, оған мән, мағына беруге тырысады. Біріншіден, ол өзінің өмір сүру фактісін өзі үшін ғана емес басқалар үшін де маңызды еткісі келеді. Сондықтан ол өзіне - өзі үңіліп, өзін танытуға, өзінің тылсым мүмкіндіктерін ашып көрсетуге тырысады: қарапайым сурет салу мен қолөнерінен бастап өнер мен спорттың жоғары жетістіктеріне, қарапайым үй жұмысынан бастап саяси қызметке дейін көтеріледі. Осы процессте әр адамның өзіндік қабілеті мен таланты ашылады. Екіншіден, адам өзін өзі басқалармен қарым – қатынаста көрсеткісі келеді. Қарым – қатынастың бастапқы түрі «Мен және Сен» қатынасы. Осы қатынаста адам өзін - өзі басқаға жақын етеді, өзінің түпкі мақсаттары мен тілегін білдіреді. Бұл қатынастағы «Сен» міндетті түрде басқа адам емес, кез келген ұнаған зат немесе құбылыс болуы мүмкін. Қарым – қатынаста адамдар өздеріне тән адамгершілігін паш етеді, жан сұлулығы мен жүрек жылуын, мейірімін ұсынады. Үшіншіден, адам өзінен тыс жоғары құндылықтарға қол созады, яғни өзі – арман еткен болашақтың немесе пірдің жетілген биіктігін бойына сіңірген саяси лидерді, танымал актерді, рок – жұлдызды, философиялық көркем, адамгершілік идеясын өзіне идеал етіп алады. Бұл тілек адамның өзін бүкіл әлемнің, дүниенің бір бөлігі ретінде сезінуіне мүмкіндік жасайды. Бұл бір тамаша сезім, өзін - өзі бір керемет деп сезіну адамды бақытты етеді. Сонымен қатар, адам әуақытта өзіне - өзі «осы кіммін», «қайдан шықтым?», «қайда барам?» сияқты сұрақтарды қойып отырады. Бұның өзі одан әрі нығая беруіне, тамыр жая беруіне жағдай жасайды. Осы қасиеттердің бәрі адам тіршілігінің жоғары құндылықтары жинақталатын, тоғысатын, рухани өмірді білдіреді. Адамның

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 56 беті	

ең жоғары құндылықтары – шығармашылық, махаббат, еркіндік, қайғыру, бақыт, рухани өмір туралы толғаулар адам еркін бе, әлде құл ма? «Еркін болу дегеніміз не» сияқты сұрақтардан басталады. Жоғарғы рухани құндылықтар дүниетаным мен тығыз байланысқан, оларға адам әруақытта сүйеніп отырады. Жоғары рухани құндылықтардың әрқайсысы үлкен мағынаны білдіреді, адам болмысының аса маңызды қырларын бейнелейді. Шығармашылық – адамның табиғи таланты мен интеллектуалдық мүмкіндігінің кеңінен ашылуының жоғарғы көрінісі. Шығармашылық – бұл ұлы қуаныш, сонымен қатар, ұлы қиналу мен күйзеліс. Өйткені, осы процестің барысында өнерде, әлеуметтік өмірде, ғылым мен техникада бұрын соңды болмаған жаңалықтар пайда болады, дүниенің тылсым сыры ашылады, әлем өз болмысының әртүрлі қабатына мүлгіген керемет қасиеттері мен заңдылықтарына жол ашады. Шығармашылық – адам бойындағы энергияның сыртқа атқылануы, яғни бұрқылдап, буырқанып сыртқа шығуы. Соның нәтижесінде табиғат құбылыстарының теңдестік, ырғақтылық, арақатынастық белгілері көркем өнерде бейнеленді. Шығармашылық өмірді қайта құруға, дамытуға, нығайтуға әруақытта жағдай жасап отырады. Оның бір тамаша қасиеті - өзің өмір сүріп, тіршілік етіп отырған ортаға өзіндік баға бере отырып, одан туындаған құндылықтарды көркем образдар арқылы көрсетуге мүмкіндік береді. Шығармашылықтың осы мүмкіндігі қазақ кенес әдебиетінің өкілі О.Бөкеев еңбектерінде өте әсерлі көрініс тапты. Өкінішке орай, оны уақытында көп адамдар түсініп бағалай алмады. Басты себебі «социализмнің жұмағында» өмір сүріп жатқан қазақтың қиын тағдырын жазушының мол дарыны көре де, көрсете де алды, бірақ оны оқушысы қабылдай алмады. Өйткені, О.Бөкеевтің кейіпкерлері қоғамдық сана мен мораль тұрғысынан көбінесе жалғыз, «қияли», «кісікіктеу», көрер көзге оғаштау, сәл өзгешелеу адамдар болып келді. Сонымен қатар, жазушы оларды көбінесе табиғи стихияға қарама – қарсы қойып, қоғамнан бөлектеу қарады. Мұның өзі О.Бөкеев тапқан өзіндік шығармашылық жол, рең, еді. «Қар қызы», «Жетім бота», «Атау кере» т.с. моральдық – этикалық символдар. Солар арқылы автор нақты цивилизациядан табан бекітер орын таба алмай аулақта, сағым көшінде, әуеде, су арасында, жағалауда ойнақтаған басқа идеалды өмірдің ұшқынын көрсеткен. Адам тіршілігінің жоғары құндылығы – махаббат. Махаббат дегеніміз - әлемге деген құмарлық, шексіз, шетсіз дүниені аялауға тырысу, әлемді игеріп, одан өзіңе лайық орын табу. Адам материя мен жанның, жер мен аспанның, құдай мен албастының екі арасында алпарысып, екіге бөлінуге мәжбүр болған бейшара жан. Нағыз махаббат жан мен тәнді біріктіріп, адамды рухани көтеруге, нығайтуға тырысады. Әрине, махаббат терең ұғым. Махаббат болмыстың іргелі негіздерін анықтайды. Ол – анаға, оның ақ сүтіне, туған жерге, отанға, жарық дүниеге деген кіршіксіз, таза, сүйініш ғашықтық сезімі. Сонымен қатар махаббат сезімі – жеке адамның, азаматтың тек өзіне ғана тән ерекше сезімі. Бұл жалпы және қайталанбайтын құмарлық. Ол адам баласына және әрбір жеке адамға тән. Махаббат – терең сезім. Бауырмалдық сезім махаббаттың барлық түрінің негізінде жатыр. Бауырмалдық сезім деп жауапкершілік сезімін, яғни басқа адамда біліп, сыйлап, оған шын көңілмен көмектесуді айтамыз. Ол – барлық адамға деген сүйіспеншілік. Баланы дүниеге әкеліп, оны нығайтуға, өсіруге бағытталған ана махаббаты. Сонымен қатар, бір – бірінсіз тұра алмайтын екі адамның бір – біріне деген сүйіспеншілігі. Жоғары рухани құндылықтың таза бір түрі – еркіндік. Мораль философиясы: моральдың мәні мен шығуы.

1. Моральдың шығуы

2. Моральдың мәні

3. Моральдің құрылымы мен функциялары

Мораль қоғамдық сананың өте көне формасы, ол қоғамдық қарым – қатынастармен бірге туындап, өсіп, өрбіп отырған. Адамдардың бір – бірімен, әлеуметтік топтармен, қоғамның барлық жүйелерімен қарым – қатынасын реттейтін ұстанымдар мен іс – қимылдардың,

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 57 беті	

нормалардың жүйесі. Моральдық нормалар адамдардың арасындағы қарым – қатынасты Ізгілік пен Зұлымдық тұрғысынан бағалауға сүйенген. Адамдар іс - әрекетін мынау жақсы немесе жаман деп бағалаған. Алғашқы қауымдастықтарда адамдар өз арасындағы мәселелерді адамгершілік негізіне сүйеніп шешіп отырған. Рудың ертеден бері қалыптасып қалған әдет ғұрыптары қоғам мүшелерінің еркіне сай келгендіктен, олардың қажетін өтейтін болғандықтан, әдет – ғұрыптарды мүлтіксіз орындау әркімнің үйреншікті дағдысына айналған.

Мораль барлық азаматтардың мүддесін, арман – тілегін, еркін білдіреді, қоғам мен адам мүдделерінің дұрыс ара – қатынасын бейнелейді, жеке адамның мүддесін жоғары қойып отырады: кез келген азаматқа оның ұлтына, байлығына қарамастан басқа адамдармен тең екендігін көрсетеді; іс - әрекетті бағалау үшін бірдей өлшем ұсынады. Моральда қоғамдық қажеттілік, мұқтаждық, қоғамның немесе таптың мүддесін стихиялы жолмен қалыптасып, көпшіліктің мақұлдауына айналған мінез – құлық нормалары, талаптары түрінде көрінеді.

Олар көпшіліктің үлгі - өнегесі, әдет – ғұрып, қоғамдық пікірдің ықпалы арқылы нығая түседі. Сондықтан мораль талаптары жеке біреудің жарлығымен тағайындалмайды, ол адамдардың барлығы орындауға тиісті мінез – құлық формасы болып табылады. Бұл талаптар айтарлықтай тұрақтылық сипатқа ие болады. Олардың ең бастапқы ерекшелігі – олар адамның қалай өмір сүріп, қалай жүріп – тұруы керек екендігі жайлы түсіністер түрінде идеялық жағынан негізделеді. Моральдық сананың мәнін терең түсіну үшін оны құқықтық санамен салыстырып көрейік. Мораль мен құқықтың бір – біріне айырмашылығы мынада:

1. қалыптасуы жағынан: мораль қоғамның пайда болуымен бірге қалыптасады, ал құқық мемлекетпен бірге туындайды;
2. айтылу түрі жағынан: мораль қоғамдық сананың түрі ретінде адамдардың іс - әрекетінде тікелей өмір сүреді, ал құқық арнайы нормативті актілерде көрініс табады;
3. әрекет ету аясы тұрғысынан: мораль барлық қоғамдық қарым – қатынасты реттей алады, ал құқық тек іргелі, өзінің шамасы келетін қатынастарды ғана қамти алады;
4. әрекет ету мерзімі жағынан: моральдық нормалар оларды түсіне бастаған уақыттан бастап іске қосыла береді, ал құқықтық нормалар арнайы белгіленген уақыттан бастап қана әрекет ете алады;
5. іске асыру тәсілі жағынан: моральдық нормалар қоғамдық ықпал арқылы іске асырылады, ал құқықтық нормалар мемлекеттің араласуын қажет етеді;
6. бағалау өлшемі тұрғысынан: моральдық нормалар қоғамдық сана, пікір тұрғысынан болса, ал құқықтық нормалар заңды, заңсыздық тұрғысынан реттейді.

Моральдық нормалар мен талаптар заман ағымына, ұрпақ сұранысына, уақыт талабына қарай өзгеріп, ұлғайып, жаңара, жаңғыра береді. Моральдік түсініктер, ұғымдар жеке адамнан бастап бүкіл адамзат ғұмырын, жеке топтан бастап бүкіл халық өмірін, дара тұлғадан бастап мұқым қоғам дамуын барша қамтитыны рас. Әр заман, әр ғасыр, әр дәуір өз жаңалығын ала келеді. Дегенмен, моральдық нормалардың адамзатқа, адамға қатысты мәңгілік құндылықтары бар: олар шындық пен өтірік, әділдік пен әділетсіздік, адалдық пен арамдық, махаббат пен сатқындық, бейбітшілік пен соғыс, еңбек пен өнер, жақсылық пен жамандық, ерлік пен аярлық, батырлық пен ездік т.б. Қоғамдық өмірде моральдық тұрғыдан баға беру маңызды роль атқарады. Моральдық бағалау жасалған әрекеттердің адамгершілік талаптарына сәйкес келетінін немесе келмейтінін анықтайды. Ауырдың үстімен, жеңілдің астымен жүретін еріншек, жалқау, нысабы жоқ қанағатсыздарға Ыбырай Алтынсариннің «Аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боларсың», «Азға қанағат қылмасаң, көптен құр қаларсың» - деген өсиет сөзі дәл айтылған. Педагог – жазушы осы сөзді шағын бір әңгімесіне түйін етіп алады. Оның қысқаша мазмұны былай. Әке мен бала келе жатса, жолда бір ескі таға жатады. Бала оны алмай, өтіп кете бергенде, әкесі тағаны алады да, қалтасына салады. Олар қалаға, қаладағы базарға келеді. Әкесі әлгі тағаны

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 58 беті	

базар алдында отырған темір ұстасына өткізеді. Ол аздап тиын тебен береді. Әкесі тиынға шие сатып алып, шетінен жей жүріп, бір – бірлеп жерге тастай береді. Әлгіде жерде жатқан тағаны бір-ақ рет еңкейіп алуға ерінген бала енді бірнеше рет еңкейіп жерге түскен шиені тере бастайды. Сонда әкесі баласына жоғарыдағы ғибрат сөзді айтады. Моральдық қарым – қатынастардың негізі – моральдық сана. Моральдық сана құрамында маңызды элементтері бар күрделі құрылым. Тарихи алғашқы және қарапайым адамгершілік бейнелеуінің түрі – нормалар. Норма немесе қалып дегеніміз – белгілі бір мақсатқа жету жолында міндетті түрде орындалатын талаптар жүйесі. Ол ақыл, нәзира, ереже, тілек, шек қою түрінде көрініс береді. Бірақ барлық жағдайда парыздың көрінісі болғандықтан ол бұйрық түрінде болады. Моральдық нормалар моральдық санада белгілі бар ретпен өзара байланысқан, біріне – бірі туындап отыратын адамгершілік ойлаудың жүйесін құрайды. Моральдық кодекс дегеніміз – моральдық нормалар мен принциптердің жүйесі. Моральдық принциптер адамның іс - әрекеттерінің бағыттары мен өмірлік ориентациясын анықтайтын жалпы адамгершілік борыштың жиынтығын бейнелейді.

Мысалы гуманизм принципі барлық адамдарға қадір – қасиетін сыйлау, мейірімділік көрсету, ұжданнан құрметтеу тұрғысынан қарау керектігіне назар аударады. Гуманизм адамның негізгі қызықтарын оның болмысының өзегі ретінде сақтауды ұсынады, әлсіздерді қолдау, қоғамдық құндылықтарға сүйене отырып, тұлғаның әлеуметтік және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда маңызды.

Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

5.4. Иллюстративті материал:

- а) техникалық құралдар: компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
- ә) көрнекі және дидактикалық құралдар: өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер, тест тапсырмалары, сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

1. Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темиргалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темиргалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
5. Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темиргалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темиргалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 59 беті	

3.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].

4.Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).

5.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].

6.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том,Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.А.Алдабердіқызы,Ш.Ш.Әлменова,Д.М.Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).

7.Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру

8.Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

1.Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.

Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

Бақылау сұрақтары мен тапсырмалар:

Адам және оның болмысы.

1.Философиядағы орталық адам мәселесі.

2.Адам туралы ілім

3.Адам философиясы немесе философиялық антропология.

4.Адам проблемасы философия тарихында.

5.Кун фу цзы философиясында адамгершілік проблемасы.

Үйге тапсырма беру. 5 мин

№ 11сабақ.

5.1.Тақырыбы:Жеке тұлғаның бостандығы, жауапкершілігі.

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты:Жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін факторларды тереңірек зерттеп қана қоймай, сонымен қатар ол факторлардың өзара байланысымен олардың адамның даму процесіне ықпал ету тетіктерін де ашып көрсету, ғылымда бұрынғы заманнан бері келе жатқан жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуыныңбиологиялық және әлеуметтік факторларының ара қатынасы туралы пікірталас бітер емес. Осы бір көпғасырлық айтыс нәтижесінде әртүрлі көзқарастар пайда болды. Осы көп ғарастардың бірін жақтаушылар адамның дамуын, негізінен, табиғи ерекшеліктер анықтайды деп санайды.

Ұйымдастыру кезеңі:– 5 мин.

O'NTÜSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 60 беті	

- а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.
  - б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.
  - в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.
- Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин
- а) Барлық оқушыларының үй тапсырмасын орындауын тексеру;
  - ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
  - б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
  - в) Оқушыларының білімдерін бағалау;
  - г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

Ғылымда бұрынғы заманнан бері келе жатқан жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуының биологиялық және әлеуметтік факторларының ара қатынасы туралы пікірталас бітер емес. Осы бір көпғасырлық айтыс нәтижесінде әртүрлі көзқарастар пайда болды. Осы көзқарастардың бірін жақтаушылар адамның дамуын, негізінен, табиғи ерекшеліктер анықтайды деп санайды. Ал тәрбиенің маңызы аз деп есептеледі. Жеке тұлғаның дамуын түсіндіретін осындай (биологизаторлық) бағыт ерте заманнан бастау алады. Сонау Платон (427-347 ж.ж. б.з.б.) мен Аристотель (384-322 ж.ж. б.з.б.) өз кездерінде-ақ адамдардың қоғамдық міндеттерін олардың табиғаты анықтайды деп санаған. Аристотельдің пікірінше, туылған сәтінен бастап-ақ кейбір адамдар бағыну үшін, ал кейбіреулері билік ету үшін жаралған. XVI ғасырда пайда болған преформизм (латынша - қайта құру, өзгерту) деген философиялық ағым төмендегідей ойды ұстанған: адамның ұрығында болашақ жеке тұлғаның барлық қасиеттері бар, ал даму олардың тек сандық жағынан артуын ғана білдіреді. Бұл орайда әлеуметтік факторлар мен тәрбиенің маңызы жоққа шығарылған. Бихевиоризм бағыты да жеке тұлғаның дамуының биологиялық бастауларыш жақтайды. Осы бағыттың негізін салушы американдық психолог және педагог Э. Торндайктің (1874-1949 ж.ж.) пікірінше, жеке тұлғаның барлық қасиеттерін (соның ішінде сана-сезімін, қабілеттілігін) тек тектілік, тұқым қуалаушылық қана анықтайды. Оның ойынша, ақыл-ой қабілеті балаға «көздері, тістері және саусақтары» сияқты дүниеге келгенінен-ақ беріледі. Ол адамды ұрпақтан ұрпаққа сол калпында берілетін және жеке тұлғаның барлық қасиеттері мен келешегін толығымен анықтайтын «гендердің жинағы немесе батареясы» ғана деп санаған. Жеке тұлғаның дамуын биологизаторлық жағынан түсіндіру прагматизм бағытына да тән. Прагматизм грекше - прагма дегеніміз - іс-әрекет, тәжірибе. Бұл бағыттың негізін салушы - Джон Дьюи (1859-1952 ж.ж.). Ендігі бір көзқарастың негізін классикалық түрде ағылшын философы Джон Локк (1632-1704 ж.ж.) салып, француз материалистері оны ары қарай дамытқан. Бұл бағыт бойынша адам өмірінің жағдайлары мен тәрбие жеке тұлғаның қалыптасуының шешуші факторы деп есептелген. Д. Локктің белгілі бір пайымдауы бойынша баланың жаны дүниеге келген сәтінде таза тақтаға ұқсас болып келеді және тек оның өмір жағдайлары мен тәрбие ғана жеке тұлғаның белгілі бір қасиеттерінің пайда болуына себепші болады. Осыдан кейін бұл көзқарас социологизаторлық бағыт болып қалыптасты, ал оның өкілдері жеке тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік ортаның әсерін бірінші орынға қойып, оның дамуының ішкі заңдылықтарын жоққа шығарады. Олар адамның ролін төмендетеді. Жеке тұлғаның дамуындағы тұқым қуалаушылық пен ортаның ықпалын бірінші орынға қойып, тәрбиенің күшін жоққа шығаратын бұл теориялар XIX ғасырдың аяғында психологиялық-педагогикалық зерттеулердегі ерекше бір бағыттың пайда болуына себепші болды, бұл бағыт «педология», яғни тура аударғанда «балалар туралы ғылым», «балатану» деген атқа ие болды. Қазіргі уақытта ғалымдардың көбісі педологияны индивидтің сәби, жас өспірім, жастық шағындағы дамуының жалпы заңдылықтары туралы ғылым ретінде қарастырады. Социалистік құрылыс жағдайларында біздің елімізде педология өкілдері баланың

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 61 беті

дамуының биогенетикалық заңын белсенді түрде насихаттаған және соған сүйене отырып балалардың әлеуметтік теңсіздігін түсіндіруге тырысқан. Осы мақсатта Оқушылардың ақыл-ойының дамуын зерттейтін кең көлемдегі жүйе құрылған болатын. 1936 жылы ОК БК(б)П «сол заманғы педологияның теориясы мен практикасын» «жалған ғылыми антимарксистік ережелерге» сүйенген деп айыптаған. Бұндай ережелерге, ең алдымен, сол заманғы педологияның басты заңы - балалардың тағдырының биологиялық және әлеуметтік факторлармен, тұқым қуалаушылықтың бір тұрақты ортаның ықпалының фаталистік түрде алдын ала анықталып қойылу заңы жатады. Сол уақыттарда балалардың психологиялық дамуын зерттеуде сауалнама және тест жүргізу сияқты әдістер ерекше сенімсіздік туғызған. Шынында да тәжірибесіз практик-педологтар кодданған бұл әдістер сол уақыттарда көп зиян келтірген. Алайда педологияны ғылым ретінде түбегейлі шектеу қате болған еді. Педология баланы барлық жағынан және жанама зерттейді, бұл туралы өз кезінде К. Д. Ушинский: «Егер педагогика адамды барлық жағынан тәрбиелегісі келсе, онда оның адамды барлық жағынан тануы да керек», - деген болатын. Жеке тұлғаның даму факторлары туралы философиялық және психологиялық-педагогикалық ойдың тарихы материалистік ілімде және оның бір бағытында - материалистік диалектикада өз жалғасын тапқан. Бұл бағыттың өкілдері жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін факторларды тереңірек зерттеп қана қоймай, сонымен қатар ол факторлардың өзара байланысымен олардың адамның даму процесіне ықпал ету тетіктерін де ашып көрсетті. Қоғамның тарихын талдай отырып, олар адамдардың шығармашылық-қайта құру әрекеті өндірістің дамуы мен көркеюіне, әлеуметтік қатынастардың қалыптасуына, ғылыми білімнің молаюына, рухани өмір мен өнегелілік-эстетикалық мәдениеттің баюына себепші болды деп көрсетті. Осылайша қоғамдық игілікке ие болып және оны дамыта отырып, адам әлеуметтік тіршілік иесі ретінде, жеке тұлға ретінде қалыптасады. Жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуына сыртқы, қоршаған орта ықпалының мәні зор екендігіне сене отырып, философ-материалистер адамның биологиялық табиғатын жоққа шығармады. Олардың ойынша, адам тікелей табиғи тіршілік иесі, сондықтан ол бойына біткен нышандар ретінде көрініс тапқан табиғи күштерге ие деп сенді. Алайда ол нышандар оның бойында тек лайықты орта мен мақсатты тәрбие бар кезде ғана дами алады. Сонымен қатар, адамды әлеуметтік тіршілік иесі деп қарастыра отырып, философ-материалистер тұқым қуалаушылық бағдарламасымен еш байланысы жоқ индивидтің «әлеуметтік тұқым. қуалаушылығы» туралы ойды ұстанады. Егер биологиялық нышандар адамға да, жануарларға да тән болса, әлеуметтік тұқым қуалаушылық тек адамға ғана тән. Материалистік философия орта мен биологиялық нышандар қатарында тәрбиеге ерекше орын бөледі, тәрбие - жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуының үшінші факторы. Бұндағы айта кететін жағдайдың бірі - материалистік түсінікте жеке тұлға тек объект ретінде ғана емес, сонымен қатар, ең бастысы, тәрбиенің субъектісі ретінде, езіндік қайта құру қызмет-әрекетінің субъектісі ретінде қарастырылады. бойынша баланың жаны дүниеге келген сәтінде таза тақтаға үқсас (абсолютно чистая) болып келеді және тек оның өмір жағдайлары мен тәрбие ғана жеке тұлғаның белгілі бір қасиеттерінің пайда болуына себепші болады. Осыдан кейін бұл көзқарас социологизаторлық бағыт болып қалыптасты, ал оның өкілдері жеке тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік ортаның әсерін бірінші орынға қойып, оның дамуының ішкі заңдылықтары жоққа шығарады. Олар адамның рөлін төмендетеді. Жеке тұлғаның дамуындағы тұқым қуалаушылық пен ортаның ықпалын бірінші орынға қойып, тәрбиенің күшін жоққа шығаратын бұл теориялар XIX ғасырдың аяғында психологиялық-педагогикалық зерттеулердегі ерекше бір бағыттың пайда болуына себепші болды, бұл бағыт «педология», яғни тура аударғанда «балалар туралы ғылым», «балатану» деген атқа ие болды. Қазіргі уақытта ғалымдардың көбісі педологияны индивидтің сәби, жас өспірім, жастық шағындағы дамуының жалпы заңдылықтары туралы ғылым ретінде қарастырады. Социалистік құрылыс жағдайларында біздің елімізде педология өкілдері баланың дамуының

OÑTÚSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 62 беті	

биогенетикалық заңын белсенді түрде насихаттаған және соған сүйене отырып балалардың әлеуметтік теңсіздігін түсіндіруге тырысқан. Осы мақсатта Оқушылардың ақыл-ойының дамуын зерттейтін кең көлемдегі жүйе құрылған' болатын. 1936 жылы ОК БК(б)П «сол заманғы педологияның теориясы мен практикасын» «жалған ғылыми антимарксистік ережелерге» сүйенген деп айыптаған. Бұндай ережелерге, ең алдымен, сол заманғы педологияның басты заңы - балалардың тағдырының биологиялық және әлеуметтік факторлармен, тұқым қуалаушылықтың бір тұрақты ортаның ықпалының фаталистік түрде алдын ала анықталып қойылу заңы жатады.

Сол уақыттарда балалардың психологиялық дамуын зерттеуде сауалнама және тест жүргізу сияқты әдістер ерекше сенімсіздік туғызған. Шынында да тәжірибесіз практик-педологтар кодданған бұл әдістер сол уақыттарда көп зиян келтірген. Алайда педологияны ғылым ретінде түбегейлі шектеу қате болған еді. Педология баланы барлық жағынан және жанама зерттейді, бұл туралы өз кезінде К. Д. Ушинский: «Егер педагогика адамды барлық жағынан тәрбиелегісі келсе, онда оның адамды барлық жағынан тануы да керек», - деген болатын. Жеке тұлғаның даму факторлары туралы философиялық және психологиялық-педагогикалық ойдың тарихы материалистік ілімде және оның бір бағытында -материалистік диалектикада өз жалғасын тапқан. Бұл бағыттың өкілдері жеке тұлғаның қалыптасуына әсер ететін факторларды тереңірек зерттеп қана қоймай, сонымен қатар ол факторлардың өзара байланысымен олардың адамның даму процесіне ықпал ету тетіктерін де ашып көрсетті. Қоғамның тарихын талдай отырып, олар адамдардың шығармашылық-қайта құру әрекеті ондірістің дамуы мен көркеюіне, әлеуметтік қатынастардың қалыптасуына, ғылыми білімнің молаюына, рухани өмір мен өнегелілік-эстетикалық мәдениеттің баюына себепші болды деп көрсетті.Осылайша қоғамдық игілікке ие болып және оны дамыта отырып, адам әлеуметтік тіршілік иесі ретінде, жеке тұлға ретінде қалыптасады.Жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуына сыртқы, қоршаған орта ықпалының мәні зор екендігіне сене отырып, философ-материалистер адамның биологиялық табиғатын жоққа шығармады. Олардың ойынша, адам тікелей табиғи тіршілік иесі, сондықтан ол бойына біткен нышандар ретінде көрініс тапқан табиғи күштерге ие деп сенді. Алайда ол нышандар оның бойында тек лайықты орта мен мақсатты тәрбие бар кезде ғана дами алады.Сонымен қатар. адамды әлеуметтік тіршілік иесі деп қарастыра отырып. философ-материалистер тұқым қуалаушылық бағдарламасымен еш байланысы жоқ индивидтің «әлеуметтік тұқым қуалаушылығы» туралы ойды ұстанады. Егер биологиялық нышандар адамға да, жануарларға да тән болса, әлеуметтік тұқым қуалаушылық тек адамға ғана тән.Материалистік философия орта мен биологиялық нышандар қатарында тәрбиесі ерекше орын бөледі, тәрбие - жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуының үшінші факторы. Бұндағы айта кететін жағдайдың бірі - материалистік түсінікте жеке тұлға тек объект ретінде ғана емес, сонымен қатар, ең бастысы, тәрбиенің субъектісі ретінде, өзіндік қайта құру қызмет-әрекетінің субъектісі ретінде қарастырады.

Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.4.Иллюстративті материал:

- а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.
- ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

- 1.Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 63 беті	

3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
- 5.Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыов вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
- 3.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
- 4.Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).
- 5.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
- 6.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том,Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.А.Алдабердіқызы,Ш.Ш.Әлменова,Д.М.Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).
- 7.Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру
- 8.Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

- 1.Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.
Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

Негізгі ұғымдар (гlossарий):

Р/Р	Ұғым	Анықтамасы
1	Адам	- тіршіліктің жердегі ең жоғарғы сатысын, қоғамдық-тарихи дамудың нәтижесі әрі субъектін, табиғи және әлеуметтік, материалды және рухани белгілер жиынтығы мен бірлігін белгілейтін ұғым.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы		044-73/11-297
Әдістемелік өңдеу		72 беттің 64 беті

2	Индивид	- адам тегінің дербес өкілін белгілейтін ұғым.
3	Жеке тұлға	- әлеуметтік сипаттары бар, ерекше әлеуметтік белгілер мен рольдер атқаратын, қоғамдағы және дүниедегі өзінің орнын саналы сезінетін және өз іс-әрекетіне жауапты адам.
4	Жекелік	- тек өзіне ғана тән қайталанбас белгілері мен сипаттары бар адам, индивид.
5	Құндылықтар	- адамдардың қоғамдық-тарихи әрекеті жүйесіндегі жағымды мағыналы ерекше әлеуметтік феномен. Құндылық - белгілі қоғамдық жағымдылық, нәрселердің, құбылыстардың адамдар әрекетінің мақсаты және құралы ретіндегі қызметі.
6	Қоғам	- адамдардың біріккен практикалық әрекетінде қалыптасатын, белгілі тарихи ортада өмір сүретін қоғамдық қатынастар жүйесі. Сонымен, қоғам дегеніміз индивидтердің барлық өзара байланыстары мен қатынастары.
7	Фатализм	- адамның әрбір ісі мен әрекеті алдын-ала жазмышпен , тағдырмен анықталған деп санайтын көзқарас.
8	Волонтаризм	- болмыстың жоғары бастамасы ретінде ерікті қарастыратын философиялық ілім. Тұрпайы түсінудің түрі - қоғамдық жүйенің тарихи процесінің жүзеге асуындағы объективті заңдары мойындамайтын, барлығы да адам еркінде деп пайымдау.

Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

1. Жеке тұлға дегеніміз не?
2. Жек тұлғалық?
3. Жеке тұлғаның объектісі

Үйге тапсырма беру. 5 мин

№12 сабақ.

5.1. Тақырыбы: Қазіргі қоғамның сипаты мен бірлігі. Аралық бақылау №2

Сағат саны: 90 мин

Сабақ түрі: теория

5.2. Мақсаты: Қоғамды философиялық тұрғыда түсіндіріп, қоғамның адамдар үшін, әлем үшін маңызын түсіндіріп жеткізу

Ұйымдастыру кезеңі: – 5 мин.

- а) Оқушылардың сабаққа қатысуын тексеру.
- б) Оқушылардың сабаққа дайындығын тексеру.
- в) Сабақтың мақсаты мен міндеті.

Оқушылардың өтілген тақырып бойынша білімін тексеру. 25 мин

- а) Барлық оқушыларының үй тапсырмасын орындауын тексеру;
- ә) Оқушылармен уақыт бойынша жұмыс істеу;
- б) Сабақты сұраудың жалпы әдісі, бақылау сұрақтарын пайдалану;
- в) Оқушыларының білімдерін бағалау;
- г) Үй тапсырмасын қорытындылау.

Жаңа сабақты түсіндіру: 35 мин

5.3. Дәрістің тезісі:

Ғылымның мәні. Ғылыми танымның логикасы мен методологиясы

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 65 беті	

Адамзат қоғамның қалыптасып, одан әрі өсіп-өркендеуінде, тарихи сатылармен ілгерілеуінде ғылымның атқаратын ролі айрықша екені белгілі. Ғылым дүниені танып, игерудің, данышпандық пен зерделіліктің қайнар көзі екенін жақсы біліміз. Сонда ғылым деген не, Ғылым және білім деген түсініктер бір мағанада ма? Білім дегеніміз- материалдық және рухани құбылыстар туралы шынайы әрі нақты мәліметтер жиынтығы, олардың адам санасында дұрыс, объективті бейнеленуі. Жалпы білім қорын ғылымға дейінгі, яғни күнделікті өмірде туындаған қарапайым білім және ғылыми білім деп екіге ажыратуға болады. Ғылымға дейінгі қарапайым білім тіршілік барысында, іс-әрекет үстінде, тәжірибе ауқымында жинақталады. Ол бар болғаны құбылысты сипаттайды, оқиғаның қалай өтіп жатқанын пайымдайды. Ал ғылыми білім терең де мазмұнды. Ол құбылыст, оқиғаны жай сипаттаумен ғана шектелмейді. Құбылыс неге мұндай, оқиға неліктен дәл осылайша, басқаша емес отіп жатыр, себебі бар ма, алдане күтіп тұр деген сұрақтарға дәйекті жауап қайтарады. Басқаша айтқанда, ғылыми білім оқиғаларды, құбылыстармен фактілерді бейнелету сырттай сипаттап қана қоймайдысонымен қатар оларды түсіндіреді, ішкі табиғатын, мәнді жақтары мен маңызды байланыстарынашып корсетеді, яғни даму заңдылықтарын айқындап түйіндейді. Осы негізде ғылыми білім оқиғалардың, құбылыстардыңбұдан былайғы даму бағдарларына болжам жасайды. Ғылыми білім рухани дүниеніңқұрамдас бөлігі есебінде қашанда жүйелілігімен, логикалық тұрғыдан ұйымдастығымен және теориялық сипатымен ерекшеленеді. Ғылыми білім ғылыми қиындықтары мен қайшылықтары мол ізденістің, шығармашылық іс- әрекеттіңбарысында туындап, жинақталып, жүйеленеді. Ол таным процесінің мақсаты әрі күрделі нәтижесі болып табылады.Сөйтіп, ғылым дегеніміз – заттардың, құбылыстар мен процестердің ішкі болмысын,табиғатын ашып көрсететін, олардың даму заңдылықтарын даралап тұжырымдайтын шынайы, ақиқат білім жүйесі. Тарихи тұрғыда ғылым адамзат қоғамы дамуының белгілі бір сатысында, өзі туғызатын қажеттіліктерге байланысты, ой еңбегі мен дене еңбегі бөлініп, қауымдық қоғам ыдырап, таптық қоғам қалыптаса бастаған кезде пайда болған. Алғашқы ғылыми жүйелі ой – пікірлер мен тұжырымдар ертегі Шығыста, Египетте, Вавилонда, Грекияда т.бдүниеге келген еді.Ең алғашқы тарихи жүйе философия болғаны белгілі. Одан әрі практиканың сұрамдарына, өндіріс қажеттерін қанағаттандыруға байланысты түрлі ғылымдар философия құрамынан жіктеліп шығып, өз алдына дербестік алды. Ең әуелі қозғалыстың қарапайым түрлеріне байланысты ғылымдар - механика және оған қызмет етуші математика, физика және астрономия, солардың негізінде химия, биология және медицина ғылымдары қалыптаса бастады, кейініректе қоғамтану ғылымдары дүниеге келді. Мәселен, геометрияны жерді өлшеу, астрономия және сағатты теңізде жүзу, медицинаны сырқатты емдеу қажеттілігі дүниеге келтірді. Ғылымның шынайы шарықтап дамуы қайта өрлеу дәуірімен және жаңа заман кезеңімен байланысты. Капиталистік өндіріс тәсілінің орнығу, өндіргіш күштердің күрт дамуы, техника саласындағы табыстар, орасан зор географиялық ашылымдар жаңа дәуір ғылымының өркендеуіне негізгі себеп болып табылады.Ғылыми таным мен танымның пайда болуына әлеуметтік және логикалық факторлар да әсер етті. Практикалық қызмет, қоғамдық қатынастар, қоғамдық еңбек бөлісінің өндірістік, техникалық талаптары- әлеуметтік ғылымдарының өмірге келуіне түрткі болған факторға, ал ғылыми таным дамуының ішкі логикасының қажеттері – логикалық ғылымдарды талап ететін факторға жатады. Ғылымның әлеуметтік мәнін, негізгі ерекшеліктері мен заңдылықтарын ашуда әлеуметтік және логикалық факторлардың бірлігі қажет. Осы тұрғыдан алғанда ғылым дегеніміз қоғамдық-тарихи практика дамуының белгілі бір сатысында пайда болатын айрықша әлеуметтік институт, адамның танымдық қызметінің ерекше формасы, адамзат мәдениетінің бір саласы. Ғылымның негізгі ерекшеліктеріне тоқталайық. Табиғат пен қоғамның объективті, адам санасынан тәуелсіз заңдарын ашу – ғылымының негізгі

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 66 беті	

мақсаты. Ғылым тарихи- заттық дүниенің объективті заңдарын ашу және қарастырылып отырған құбылыстарды солардың негізінде түсіндіріп, жаңа процестерді болжай білу құралы. Ғылыми танымның логикасы, методологиясы мен әдістері туралы сөз еткенде міндетті түрде логика, методология және әдіс деген ұғымдардың мазмұнын ашып көрсету керек. Ғылым логикасы деп материалистік диалектиканы түсінеміз. Өйткені, ғылыми танымдағы негізгі мақсат-толық емес, дәл емес білімнің толығырақ, дәлірек білімге айналуы, жаңа теорияны жасау мен дамыту, ескі теориядан жаңа теорияға көтерілу, яғни ғылымтаным-қайшылықты, күрделі әлеуметтік процесс. Ғылыми танымның методологиясы-адамның танымдық және практикалық қызметінің әдістері мен тәсілдері туралы теориялық ілім. Әдіс дегеніміз таным туралы тарауда айтылғандай, танымдық немесе практикалық мәселелерді шешудің амалы. Кез-келген ғылыми әдіс теорияға негізделген, сондықтан ғылыми әдістің қалыптасуында теория елеулі рол атқарады және оның қажетті шарты болып табылады. Ғылым қашанда объективтік шындықтың заңдылықтарын ашады. Бір құбылысты туындатады. Оның өзіндік себептері бар. Сол себептері білгендіктен, әр құбылыстың салдарын байқайды. Өткенді талдайды, болашақты болжайды. Осыған сәйкес белгілі көзқарас қалыптасады. Әрбір адам өз көзқарасына сай объективтік дүниедегі болып жатқан құбылыстарға, процестерге өзінің көңіл күйін, пікірін байқатады. Адамға бір нәрсе ұнайды, енді бір нәрсе ұнамайды, содан біреуін қолдайды, енді біреуін қолдамайды. Осы дүниеге көзқарас дейді. Ол жөнінде еңбектің кіріспе тарауында айтылады. Өмірге белгілі көзқарас жоқ адам болмайды. Бірақ, көзқарас әр қилы болады, Ол ғылыми, өмір заңдылықтарына негізделген болуы мүмкін. Оны ғылыми көзқарас дейді. Көзқарас түрі догмаларда, қияли пікірге, дүниеде жоқ нәрселерге илану арқылы да қалыптасады. Оны діни көзқарас дейді. Әрбір көзқарас негізінде белгілі сенім болады. Сенім тәрбиеден, көріп-білгенін, мектеп жоғары оқу орнынд, т.б. қалыптасады. Бір нәрсеге сенген адам оқу объективтік дүниеге соның дәлдемсізін көрсе, ұқса, содан онда белгілі көзқарас пайда болады. Ондай адам мейлі дұрыс, мейлі бұрыс болсын көзқарасын ондай өзгерте алмайды. Мәселен, 1600жылы Рим қаласында отқа жағылғын Джордано Бруно «Құдай дегеніміз – ғылымүшін өз өмірін пида еткен. Николай Коперник сол ортағасырда діншілдердің инквизициясынан қаймықпай өлер шағында да «Бәрбәр жер айналыста» деп, бұрынғы жер – элем кіндігі» деген геоцентристік көзқарас қарсы шыққа, гелиоцентристік пікір жақтаған. Немесе, белгілі орыс ғылымы, биофизик А.Л.Чижевский өзінің ауаны аэроионизациялау теориясын ұсынды. Мәнісі күн күркіреп, жерге жауын жауғаннан соң көк шөп қаулап өсіп, жан-жануарлар семіріп, адамның көкірегі ашылып жеңілдейтін себепін зерртейкеліп, қоғамда аэронизация болмаса елдің тынысы тарылып, түрлі назарлық, кктерілістер болды деген қорытындыға келді. Әрин, мұндай пікір Маркстің тап күресі теориясында бүтіндей қайшы еді, соған да қарамастан ол өзінің ғылыми теориясын жақтады. Сол үшін жапа да шекті.

Дүние қозғалыста, жағдай өзгерісте. Олай болса адамның іс-әрекеті, қимылы, көзқарасы да өзгеріп отырады. Бірақ көзқарас объективтік жағдайға қарағанда, көп жағынаан баяу өзгереді. Ондай адамның көзқарасы көре-көре, біле-біле, бірте-бірте өзгереді. Бұл өте ауыр қайшылықты процесс. Кейде, адам – сол қайшылықты, жағдайдың объективтік және субъективтік себептерін ажырыта алмай дағдарысқа ұшырайды. Мәселен, Ленин айтқандай, Л.Н.Толстойдың қайшылықтары, оның жеке басының емс, объективтің өмір қайшылықтары еді. Ондайды ажырата алмаған табанда адм трагедияға ұрындаы, тіпті өзіне –өзі қол да салады.

Адамның жан-жануарлардың тағы бір артықшылығы, оның өмірлік позициясы болуы. Ондай адамды ең нағыз азамат дейді. Адам белгілі өмір позициясын ұстаумен қатар, өмірде түрлі әдісте қолданады. Бұл екеуі бір емес, бір мақсатқа жету үшін қолданылатынайла, әрекет. Мұндай жағдайда адам ішкі мақсатқа алған нысанасын өзгертпейді, бірақ оған жетіушін түрлі айлаға барады. Ондай айлада екі түрі болады: объективтік және субъективтік, қоғамдық мақсатүшін, не жеке болашақ пайдасы үшін. Осыған орай оларға да тиісті баға беріледі. Айталық адамдардың

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 67 беті	

моральдық тазалығы, адамгершілік қасиетін тәрбиелеуде дінінің тигізер пайдасы бар. Олай болса, қоғамда ғылыммен қатар діни өсиеттері кейде пайдаланудың ешбір әбеситігі жоқ. Немес үлкен басты мақсатқа жету нағыз ғылым, қайраткер майда-шүйдеқайшылықтарға мән беріп, айналшықтап қалмайды. Ал, ерег, кейбіруелер жеке басы, мақсат үшін пікірін, көзқарасын қалай болса солай өзгертіп, түрлі айдаларға барсы, ондай адамды ел тұрлаусыз, екі жүзді, жол бике деп қарайтынын айтқан болатынбыз. Бірақ, үлкен табысқа, ел құрметіне жеткізетін әрине мұндай сатқындық, опасыздық мінз емес.

Бүкіл барлық дарынын, санасы менжігері ғылымға жұмсап, өмірін сарып етіп, артына мол рухани қазына қалдырған ғалымдар өмірде аз болған жоқ. Олардың әрқайсысы өз еңбегімен басқаны тәрбиелеумен қарат өздерін де ауыздықтап, басқа қызықтармен алаңдамай, бір үлкен мақсатқа жету жолында аянбай қызмет еткен, азап та шеккен. Ондай адамдарсыз ғылым. Қоғам ілгері баспаған болар еді. Сондайлардың бірі орыстың көрнекті тарихшысы Н.М. Карамзин. Ол 12жыл күн демей, түн демей, тапжылмай отырып 12 томдық ғажжап еңбек «Ресей мемлекеті тарихын» жазып шықты. Ол үшін қанша архивтерді ақтарып, шыққан еңбектерді саралап, тлап, бір жүйеге келтіріп қана қоймай, жылына мыңдаған беттерден тұратын, бір том жазып, шығарып отырды. Мұндай еңбекті алдына мол мақсат қойған ақылды, парасатты адам ғана игере алады. Осындай ерен еңбегі туралы Н.М. Карамзин былай деп жазды: «Ынта және құштарлықпен өмірінің ең жақсы уақыты, он екі жылымды арнаған, бұл сегіз не тоғыз томнан тұратын шығарма, кейц кезде осалдықтан өзіме мақтау күткізіп, һәм даттаудан қорқытты. Бірақ, айтпак болсам, бұл мне үшін басты емсті. Тек данққұмардық маған мұндай тұрақты, ұзақ уақытқа қажетті мықтылықты бермес еді, егер мен сол еңбекті өзінен өзіме ғанибет таба алмаған болсам және пайдалы болатынын сенімді болмаса, яғни Ресей тарихын көпшілікке, тіпті ең қатал менің сарапшыларыма мәлім етпесе» деп жазды. Міне бұл ерлік. Өзән осындай ұлы істерге бағыштаған адам ғана мұндай нәтижелерге ие бола алады. Табыс ешқашан оңайлықпен келмейді. Табыстың ең биік шыңы, соншалықты ауыр қиындықты жеңумен шарттас. Осындайда Михаил Кольцовтың А.М. Горький жөнінде: «Тірі адамдарға, тірі іс – әрекетке өтімді құштарлықпен шексіз, табаны, нысаналы, қажырлы еңбектенуге күннен күнге творчестолық жұмысқа ол бүкіл өмірін жекті. Тәрбиелей жүріп, өзіне жақсылық үшін, өзімен күресіп, өзін үйретті», - деп жазғаны ойға оралады. Туған жері, шыққан ортасын, ата-анасын, дос-жарандарын тастап, Отырардан алыстағы бөтен елге барып, жойылып кетпей, ол жерье араь, грек тілдерін жете меңгеріп, көптеген философиялық логикалық математикалық тарихи, музыка теориясынан еңбектер жазып, Аристотельден кейінгі «Екінші ұстаз» құрметті атғына ие болған бабамыз Әл-Фараби де ғылымға алңсыз берілген данышпан. Ол өзін мереке жиындардан, думанды қонақтардан аулақ ұстаған, уақытын бос өткізбей, су қоймасы жағасындағы алғаш көлеңкесінде отырып, шығармаларын жаза береді екн. Егер ол қызықпен әуестенсе, сонша рухани еңбектері дүниеге қалдыра алар ма еді? Ол өмірге әйгілі үлкен өлшемдегі дұрыс көзқарс ұстап өзін соған бағыттаудың нәтежиесі.

Дұрыс көзқарас бар дам тұрақты, ұстамды, байсалды, орнықты сенімді болған. Ол жалған сөйлемейді, екі жүзділік көрсетпейді. «Оку – инемен құдық қазу», - дейді алық. Сол инемен құдық қазу сияқты ғылымға ғылым қандай болу керек екендігі осы айтылғандардын айқындалады.

Нағыз ғылым атқарған еңбегі үшін ешкімге міндет артпайды, оған тиісті бағаны да күтпейді. Ол үйреншікті жұмыспен айналыса береді. Ешкімнің қызығына да айналдырмайды. Бағасын кейін ұрпақтар береді. Мәселен, Д.И Менделеев кезінде Петербург Ғылым академиясына толық мүше (академик) болып сайлана алмайды. Сол кездегі Петербург Ғылым академиясында академик болғандар кімдер еді, оны бүгін ешкім айта алмайды. Ал Д.И. Менделеевтің аты тарихта алтынмен жазылған. Оны бүкіл әлем құрметтейді, химияда ашқан заңына бас иелі.

Бір күні «Химиялық элементтердің қайталама заңын қалайаштыңыз?» , деген сұраса Д.И. Менделеев: «Бәлкәм ол туралы мен жиырма жыл ойланған шығырмен, ал сіз отырып кенет дайн етті ойлайсыз», - деп жауап қайтарған көрінеді. Міне, бұл ғылымды дамытқан данышпан ғылымның өзі туралы айтқан пікір.

O'NTUSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 68 беті	

Ғалым ғылымға таза, адал, шыншыл, әділ пилғылмен еңбек етуге тиіс. Бірақ өкінішке орай, кейде басқа пиғылдар да кездеседі. М: ғылымда ұрлық жасау, ғылымға ешқандай үлес қоспай, ғылымның пайдасын көреді. Басқаның еңбегі түрлі айламен өзіне пайдалану. Мұндай ғалымдар ғылымда да, қоғамда да қауіпті, ғаламдық этикаға жат.

Жаңа тақырыпты бекіту. 15 мин

Жаңа сабақтың тақырыбы бойынша мақсаты мен мазмұнына сай сұрақтар қою.

5.4.Иллюстративті материал:

а) техникалық құралдар:компьютер, интерактивті тақта, мультимедиялық құрылғы.

ә) көрнекі және дидактикалық құралдар:өзіндік жұмыстарға арналған кеспелер,тест тапсырмалары,сөзжұмбақтар.

5.5. Әдебиеттер:

Негізгі:

- 1.Темиргалиев К. А. Философия : учебное пособие для медицинских вузов и колледжей / К. А. Темиргалиев, А. Х. Жоломанова. - Караганда : АҚНҰР, 2019. - 210 с
2. Ғарифолла Есім Қазақ философиясының тарихы Алматы, 2016г
3. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
4. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа, 2016-240 бет.с
- 5.Кемелбеков, Қ. Б. Қазақтың әдеп мәдениеті: оқу құралы / - Алматы : Эверо, 2016. - 140 бет. с.
6. Қасабек, А. Қазақ философиясы: оқу құралы. - Алматы : Эверо, 2015
7. Турысжанова, Р. К. Основы философии: учеб. пособие для білім алушыюв вузов / Караганда : ТОО "Medet Group", 2014. - 25
8. Джонстон Д. «Философияның қысқаша тарихы. Сократтан Дерридаға дейін». Ғылыми Астана, 2018.– 216 б.
9. Хесс Р. «Философияның таңдаулы 25 кітабы». Ғылыми ред. Раев Д.С. – Астана, 2018.–360 с.
10. Кенни Э. «Батыс философиясының жаңа тарихы. 1-том: Антика философиясы» / ғылыми редактор Молдабеков Ж. Ж. – Астана, 2018. – 408
11. Темірғалиев, Қ. А. Философия : оқу құралы / Қ. А. Темірғалиев, А. Т. Бәкірова. - М. : ГЭОТАР – Медиа 2016 ж.
12. Алтаев Ж. А. Ғылым тарихы мен философиясы: оқулық . 2011. - 468 бет.
13. Кішібеков Д. Философия: оқулық . 2010. - 360 бет.

Қосымша:

1. Сегизбаев О.А. «Қазақ философиясының тарихы». /перевод. Нурышевой Г.Ж., М.Сабит, 2017.
2. Бегалинова К.К., Альжанова У.К. «Философия». Часть 1,2. –Алматы: Жібек жолы, 2014.
- 3.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
- 4.Джонстон, Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін: монография / қаз.тіл.ауд. Г.З. Әбдірасылова [және т.б.]. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 216 б. с. : (Рухани жаңғыру).
- 5.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 1-том.Антика философиясы = Ancient Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.С.А.Аяпбекова,Н.Т.Базарбай,А.Рыскиева. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 408 б. с. : [Рухани жаңғыру].
- 6.Кенни, Э. Батыс философиясының жаңа тарихы: 2-том,Орта ғасыр философиясы = Medieval Philosophy : монография / Э. Кенни ; ауд.А.Алдабердіқызы,Ш.Ш.Әлменова,Д.М.Қалиев. - Астана : Ұлттық аударма бюросы, 2018. - 400 б. с. : (Рухани жаңғыру).

OÑTÚSTIK-QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	 SKMA -1979-	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы	044-73/11-297	
Әдістемелік өңдеу	72 беттің 69 беті	

7. Кенни Э. Батыс философиясының жаңа тарихы : 4-том. Қазіргі заман философиясының бастауы = Philosophy in the modern world : монография / Э. Кенни ; Қаз. тіл ауд. А. Байдлаева [және т.б.]. - [б. м.] : Ұлттық аударма бюросы, 2019. - 412 б. с. : Рухани жаңғыру

8. Қазақбаева, Ж. Р. Философия негіздері: оқу-әдістемелік құралы / Ж. Р. Қазақбаева. - Қарағанды : ЖК "Ақнұр", 2013. - 302 б

Электронды оқулықтар:

1. Қазақ философиясы тарихы (ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейін) қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір.

Шәукенова З.К., Нұрмұратов С.Е. , 2017 <https://aknurpress.kz/>

Глоссарий

Қазақ тілінде	Орыс тілінде
методология	
ҒЫЛЫМ	
әдіс	

Білім алушылар арасында пікір талас ретінде жүргізу

Қоғамдық болмыс жағдайлары мен мүдделері арасындағы қайшылықтарды қалай шешуге болады?

Сабақты қорытындылау. 5 мин

5.6. Бақылау сұрақтары:

Бақылау сұрақтары мен тапсырмалар:

Ғылымның мәні

Ғылыми танымның логикасы мен методологиясы

Үйге тапсырма беру. 5 мин

№2 аралық бақылау сұрақтары

1. Философия тарихындағы адам мәселесі.
2. Адам проблемасы, адамға берілген анықтамалар.
3. Адамның пайда болуы туралы түсініктер.
4. Адам өмір сүруінің табиғи-биологиялық алғышарттары.
5. Адамның әлеуметтік мәні және ұлттық тұрпаты.
6. Адам бойындағы табиғи және қоғамдық сипаттың үйлесімділігі.
7. Құндылықтар проблематикасы. «Аксиология» Игілік, мейірімділік, қайырымдылық, әділдік, ізгілік, ар-ұят, беделділік, заңдылық, тәуелсіздік, зұлымдық ұғымдары.
8. Адамның рухани байлығының өлшемі.
9. Дара тұлға, даралық түсініктерінің мазмұны.
10. Жеке тұлға-өз болмысының субъектісі.
11. Қазіргі философияның өзекті мәселелері.
12. Ғылым мен мәдениеттің даму ерекшеліктері. Прогресс.
13. Ғылым және ғылыми көзқарас, мәні мен ерекшелігі.
14. Адамзат болашағы.

ОҢТҮСТІК-ҚАЗАҚСТАН

**MEDISINA
AKADEMIASY**

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ

SOUTH KAZAKHSTAN

**MEDICAL
ACADEMY**

АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

Әдістемелік өңдеу

044-73/11-297

72 беттің 70 беті

ОҢТҮСТІК-ҚАЗАҚСТАН

**MEDISINA
AKADEMIASY**

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ

SOUTH KAZAKHSTAN

**MEDICAL
ACADEMY**

АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

Әдістемелік өңдеу

044-73/11-297

72 беттің 71 беті

ОҢТҮСТІК-ҚАЗАҚСТАН

**MEDISINA
AKADEMIASY**

«Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ

SOUTH KAZAKHSTAN

**MEDICAL
ACADEMY**

АО «Южно-Казakhstanская медицинская академия»

Жалпы білім беретін пәндер кафедрасы

Әдістемелік өңдеу

044-73/11-297

72 беттің 72 беті